

DIAMGD 300 MASTEROPPGAVE

Diakonhjemmet Høgskole

Begrunnelse for diakonale virksomheter og diakoni i historisk perspektiv

Tore Nærbøe Forset

14.12.2011

Veileder: Olav Fanuelsen

Forord

Jeg er vokst opp i en familie hvor både far og bestefar ble utdannet som diakoner ved Det norske Diakonhjem. Min bestefar var i mesteparten av sitt arbeidsliv klokkerdiakon ved Domkirken i Kristiansand. Min far var ansatt ved Klæbu pleiehjem i 4 år etter annen verdenskrigs slutt, for så å være forvalter og seinere økonomisjef ved det psykiatriske sykehuset på Valen i Sunnhordland.

Fra 2002 har jeg arbeidet i en lederstilling ved Diakonhjemmet Høgskole. For å få nærmere kunnskap om og innsikt i både diakoni og Diakonhjemmets grunnlag, valgte jeg å starte på masterutdanning i diakoni. Denne masteroppgaven er avslutning på dette studiet.

Jeg har i mange år hatt interesse for teologi og teologiske fag. På Diakonhjemmet har jeg fått anledning til å kombinere min interesse for teologi og diakoni, med utdannings- og arbeidserfaring fra vel 20 år innen den offentlige helse- og sosialsektor.

Arbeidet med masteroppgaven har vært en lærings- og utviklingsprosess. Det har gitt meg innsikt i forskningsprosess som "akademisk disiplin". Prorektor Olav Fanuelsen har gitt meg verdifull veiledning gjennom hele arbeidet med masteroppgaven. Jeg fikk også gode innspill i forbindelse med obligatorisk skriveseminar i oktober d.å, som ble ledet av førsteamanuensis Hans Morten Haugen.

Gjennom arbeidet med masterstudiet og masteroppgaven har jeg fått tilfredsstillt min nysgjerrighet på ny kunnskap. Og jeg har fått innsikt i diakoni og diakonale virksomheter fra tiden andre i familien ble utdannet ved Diakonhjemmet.

Masteroppgaven tilegner jeg minnet om min bestefar Anton J. Nærbøe og far Torstein Nærbøe.

Sørumsand, 14.12.2011

Tore Nærbøe Forset

Sammendrag

I oppgaven undersøker jeg hvilken begrunnelse kristelige organisasjoner hadde for opprettelse av diakonale virksomheter på 1800-tallet, og hvilke begrunnelser de diakonale virksomhetene selv hadde for sin diakonale virksomhet og diakoni i siste halvår av 1800-tallet, og i perioden 1965-1985. Formålet med oppgaven er å undersøke begrunnelse for diakonal virksomhet og diakoni, og eventuelle endringer i begrunnelse som fant sted fra siste halvdel av 1800-tallet til siste halvdel av 1900-tallet. Videre om begrunnelse for diakoni er begrunnet i teologi alene eller også i lys av samfunnsutvikling. Dette belyses i kap 1.

Jeg undersøkte to frivillige kristelige organisasjoner som i siste halvdel av 1800-tallet opprettet hver sine diakonale virksomheter. Foreningen for Indre Mission i Christiania opprettet Diakonisseanstalten i Christiania og Lutherstiftelsen opprettet Det norske Diakonhjem. Foreningen for Indre Mission i Christiania fikk seinere navnet Kristiania Indremisjon, Oslo Indremisjon og Kirkens Bymisjon. Lutherstiftelsen fikk seinere navnet Det norske lutherske Indremisjonsselskap.

Både Christiania Indremisjon og Lutherstiftelsen så på fattigdommen og den sosiale nød på 1800-tallet som resultat av vanntro, åndelig vannkunne og moralsk forfall eller fordervelse. De så de sosialistiske, radikale og revolusjonære strømninger på 1800-tallet som en trussel mot samfunn og samfunnsstrukturer, og kirkens og kristendommens posisjon i samfunnet. Deres forkynnelse var sterkt preget av vekkelsesbevegelsen som Gisle Johnson stod sentral i, og la vekt på en personlig vekkelse, omvendelse og tro. De mente at omvendelse til tro og frelse ville føre til et moralsk rett liv, som igjen ville føre til mindre sosial nød og fattigdom.

Ved sammenligning diakonale virksomheter i perioden i siste halvdel av 1800-tallet, finner jeg at Diakonisseanstalten og Diakonhjemmet begge begrunnet sin diakonale virksomhet og diakoni ut fra en kristologisk begrunnelse. Jeg finner ikke noen tekster som viser at de videreførte begrunnelse og retorikk som deres moderorganisasjoner hadde. Den moralske forståelse av fattigdom og sosial nød var forlatt, retorikken og kampen mot vanntro, åndelig vannkunne og moralsk forfall var endret til den forståelse ut fra Matt. 25:35-40, hvor Jesus viser hvem som trenger hjelp. Det er de sultne og tørste, de fremmede og uten klær, de syke og de som var i fengsel. De begrunnet diakoni som etterfølgelse av Jesu liv og gjerning, som var en tjeneste for menneskene, særlig de syke, utstøtte og marginaliserte.

Christiania Indremisjon var både en misjons- og forkynnende organisasjon, og utviklet tidlig etter den var stiftet et eget arbeid blant fattige, og mennesker med ulik sosial nød. Som

diakonal virksomhet beholdt de den moralske begrunnelse for sin virksomhet og diakoni fram til 1894, da begrepet kristelige kjærlighetsgjerninger kom inn i vedtektene. Deres retorikk var fortsatt knyttet til en moralsk forståelse av fattigdom og sosial nød.

En forklaringsfaktor for denne endringen kan være at de diakonale virksomheter ble utskilt som egne virksomheter. Christiania Indremisjons diakonale virksomhet ble ikke utskilt som egen virksomhet, men var integrert i indremisjonens samlede virksomhet. Her så vi ikke en begrunnelse ut fra kristologien, før rundt århundreskiftet 1900.

Ved sammenligning av perioden 1965-1985 finner jeg at de endret begrunnelse for sin diakonale virksomhet og diakoni, samtidig som de beholdt sin begrunnelse ut fra kristologi. Menneskeverd, likeverd og rettferdig fordeling var sentrale begreper i samfunnsdebatt både nasjonalt og internasjonalt. Dette ble også viktig grunnlag for de diakonale virksomheters forståelse av diakonal virksomhet og diakoni. De så diakoni i lys av at mennesker var skapt i Guds bilde, til likeverd og et gudgitt menneskeverd. Diakoni var kampen for de svakeste i samfunnet, hvor mennesker led under sosial urettferdighet. Forvalteransvaret for skaperverket var også sentral i begrunnelsen for diakoni.

De diakonale virksomhetene begrunnet sin virksomhet og diakoni ut fra skapelsesteologi, i tillegg til begrunnelse ut fra kristologi. Kirkens oppdrag er å være kirke i det samfunn den til enhver tid befinner seg i. De diakonale virksomheter forstod sitt oppdrag i lys av kirkens oppdrag. Samfunnsutvikling og samfunnsdebatt fikk betydning for kirken og kirkens diakoni.

Ved sammenligning av begrunnelse for diakonale virksomheter og diakoni i Norge og Sverige finner jeg en lik utvikling. På 1800-tallet ble diakonale virksomheter og diakoni begrunnet ut fra en moralsk forståelse av sosial nød og fattigdom. I begge land så de sosialisme, radikale og revolusjonære strømninger som en trussel mot samfunn og samfunnsstrukturer, og mot kirkens og kristendommens posisjon i samfunnet.

En forklaring på endring fra moralsk til kristologis begrunnelse for diakoni, kan som nevnt ovenfor, være at de diakonale virksomhetene ble skilt ut fra sine moderorganisasjoner. En ser likevel at den kvinnelige diakoni inntok en begrunnelse ut fra kristologi, tidligere enn den mannlige diakonien. En forklaringsfaktor kan være at den mannlige diakoni først kom ca 40 år etter den kvinnelige. D.v.s. både en forklaring ut fra utskillelse av diakonale virksomheter fra sine moderorganisasjoner, og forskjellig tidspunkt for nå h.h.v. kvinnelig og mannlig diakonal virksomhet ble opprettet.

I siste halvdel av 1900 begrunnet kirke og kristelige organisasjoner diakonale virksomheter og diakoni med utgangspunkt i skapelsesteologi. I Sverige kommer diakoni begrunnet ut fra skapelsesdiakoni tidligere enn i Norge. En forklaring kan være at innslag av vitenskap og positivisme i samfunnets velferdspolitik, kom tidligere i Sverige enn i Norge. Tilsvarende også m.h.t. samfunnets krav om verdinøytralitet i velferdstjenestene.

I mitt kildemateriale om de diakonale virksomheter finner jeg ikke tekster som viser at en så en todeling av diakonien ut fra h.h.v. menighetsdiakoni og institusjonsdiakoni, slik Christiansson finner i Sverige på 1960-tallet. Dette betyr ikke at det ikke var en slik todeling i Norge på det tidspunkt. I NOU 1979:15 om diakonitjenesten i lokalsamfunnet plasseres menighetsdiakonien i forhold til helse- og sosialtjenesten i samfunnet. Dette indikerer at en så menighetsdiakonien som en egen diakonal virksomhet, og indirekte institusjonsdiakonien som en egen tjeneste.

Innholdsfortegnelse

Forord	2
Sammendrag	3
1. Innledning.....	8
1.1 Bakgrunn	8
1.2 Problemstilling.....	9
1.3 Avgrensning.....	10
1.4 Formålet med oppgaven	10
1.5 Oppgavens disposisjon	11
2. Teoretisk perspektiv	13
2.1 Begrunnelse for valg av teoretisk perspektiv	13
2.2 Teologisk perspektiv.....	13
2.3 Samfunnsideologisk perspektiv.....	15
3. Metode	19
4. Relevant forskning på området historisk utvikling av virksomheters begrunnelse for diakoni og diakonale virksomheter.....	25
5. Valg av diakonale virksomheter og tidsperioder.....	26
5.1 Valg av diakonale virksomheter	26
5.2 Valg av tidsperiode	27
6. Kildematerialet	29
7. Forskningsprosessen	32
8. Diakoni i en tid med veksel og store samfunnsendringer og utforminger 1850 - 1900.....	34
8.1 Organisasjonene som stod bak opprettelsen av diakonale virksomheter – siste halvdel av 1800-tallet	34
Foreningen for indre Mission i Christiania	35
Lutherstiftelsen (Det norske lutherske Indremisjonsselskap).....	46
Konklusjon vedrørende kristelige organisasjoner som opprettet diakonale virksomheter.....	54
8.2 Diakonale virksomheter	54
Diakonisseanstalten i Christiania.....	55
Det norske Diakonhjem	58
Konklusjon vedrørende diakonale virksomheter	64
9. Diakoni i perioden 1965 - 1985	65
9.1 Diakonale virksomheter	65
Kirkens Bymisjon	65
Diakonissehuset Lovisenberg	71

Det norske Diakonhjem	74
Konklusjon vedrørende diakonale virksomheter	79
10. Sammenligning av kristelige organisasjoner og diakonale virksomheter i Norge.....	81
10.1 Kristelige organisasjoner 1850-1900	81
Christiania Indremisjon	81
Lutherstiftelsen (Fra 1891 Det norske lutherske Indremisjonsselskap).....	82
10.2 Diakonale virksomheter – 1850-1900	84
Foreningen for indre Mission i Christiania	84
Diakonisseanstalten i Christiania.....	84
Det norske Diakonhjem	85
10.3 Diakonale virksomheter – 1965-1985	86
Kirkens bymisjon	87
Stiftelsen Diakonissehuset Lovisenberg	88
Det norske Diakonhjem	88
10.4 Sammenligning av diakonale virksomheter i perioden 1850-1900 med perioden 1965-1985.	90
11. Sammenligning av kristelige organisasjoner og diakonale virksomheter i Norge og Sverige	92
11.1 Kort resymè av hovedfunn i Elisabeth Christianssons doktorgrads-avhandling	92
11.2 Sammenligning av begrunnelse for diakonale virksomheter og diakoni mellom Norge og Sverige	93
11.3 Drøfting	97
Litteraturoversikt.....	99

1. Innledning

1.1 Bakgrunn

Begrepet diakoni kommer av det greske ordet *diakonein*, som betyr tjeneste. Diakoni har vært forstått som kirkens tjeneste overfor mennesker i nød, mennesker som er utstøtte, som er syke og marginaliserte.

Hva diakoni er har endret seg over tid. Med andre ord er diakoni ingen konstant størrelse. Diakonien begrensning, innhold og organisering utvikles og endres fra generasjon til generasjon, og diakonien tar nye former. Hva ligger bak disse endringer av teologiske begrunnelser? Denne oppgaven handler om endringer i begrunnelse for diakoni og noen diakonale virksomheter. I kap 2 har jeg redegjort nærmere for begrepet diakoni.

De diakonale virksomheter jeg undersøker ble opprettet i siste halvdel av 1800-tallet. På det tidspunkt hadde ikke kirken utviklet en klar forståelse av-, og beskrivelse av hvordan den forstod diakoni. I kap 5 har jeg redegjort for hvilke diakonale virksomheter jeg undersøker.

Kirkens forståelse og beskrivelse av hva den forstår som diakoni har utviklet seg og endret seg over tid, bl.a. med bidrag fra de diakonale virksomhetene som etter hvert startet opp sitt arbeid. Hvilke endringer har imidlertid skjedd de siste 150 år? Hva ligger bak disse endringene av teologiske begrunnelser? Denne oppgaven handler om dette.

Samfunnsstruktur og samfunnsutvikling var annerledes da flere diakonale virksomheter ble etablert i siste halvdel av 1800-tallet. Industrialisering og flytting til byer, etablering av store industriarbeidsplasser, sosiale utfordringer og problem var typisk for situasjonen i siste halvdel av 1800-tallet. Disse er forskjellig i forhold til i moderne tid. Har samfunnsmessige endringer hatt betydning for endringer i begrunnelse for diakonale virksomheter? D.v.s. har den samfunnsmessige konteksten hatt betydning for endringer i begrunnelse av diakonale virksomheter? Dette belyses i denne oppgaven.

Den franske filosofen Simone Weil (1909-1943) har uttalt følgende: "Hvis man ikke kjenner fortiden, forstår man ikke nåtiden og egner seg ikke til å forme fremtiden". Relatert til min oppgave er jeg interessert i å få mer kunnskap om endring av begrunnelse for diakonale virksomheter i fortiden fram til nåtiden. Ved slik kunnskap kan jeg mer forstå begrunnelse for diakoni i moderne tid, og muligens ved seinere anledning kunne reflektere over utfordringer og mulige retninger framover.

1.2 Problemstilling

I oppgaven undersøker jeg hva som var begrunnelsen for opprettelse av diakonale virksomheter i siste halvdel av 1800-tallet. Hvordan beskriver diakonale virksomheten sin egen begrunnelse for sin virksomhet i siste halvdel av 1800-tallet, og hvilke endringer har funnet sted fram mot vår tid. Målet er å få kunnskap om diakoni og diakoniens begrunnelse for ca 100 – 150 år siden, hvilke endringer som har funnet sted fram til vår tid.

Til grunn for arbeidet med oppgaven har jeg følgende problemstilling:

- Hva var begrunnelsen for opprettelse av diakonale virksomheter i siste halvdel av 1800-tallet og hvordan har begrunnelsene endret seg fram til ca 1980? Hva skyldes eventuelle endringer?

Jeg har undersøkt hvordan dette er beskrevet i historiske tekster og materiale/dokumenter knyttet til de diakonale virksomhetene jeg undersøker. Mitt utgangspunkt er hvordan en ved den enkelte virksomhet selv har beskrevet begrunnelsene for sin diakonale virksomhet i siste halvdel av 1800-tallet / begynnelsen av 1900-tallet og i vår tid.

Jeg vil deretter sammenligne begrunnelse for hver virksomhet over tid.

I drøftingen av materialet fokuseres også på sammenligning *mellom* de utvalgte diakonale virksomheter, hvorvidt en hadde sammenfallende eller ulik begrunnelse for sin diakonale virksomhet.

Det kan være mange ulike begrunnelser for diakonale virksomheter. Blant annet fordi diakoni alltid vil være i en samfunnsmessig kontekst. Begrunnelse for diakonale virksomheter og endringer av begrunnelse kan komme som følge av endringer i samfunnet utenfor og rundt de diakonale virksomheter, og / eller som følge av forhold innen de enkelte diakonale virksomheter. Endringer kan komme som følge av uenighet og ulike syn teologisk, og/eller ulike syn på politiske og samfunnsmessige endringer. Endringer kan ha sammenheng med kulturelle endringer og utvikling, endringer i økonomiske forhold, forhold til samfunn og myndigheter m.v.

Kildegrunnlaget jeg anvender i oppgaven er tekster. Disse gir først og fremst en beskrivelse for hvilke begrunnelser og endringer som finner sted. På basis av beskrivelsene foretar jeg en drøftelse og analyse på basis av noen utvalgte kriterier.

Elisabeth Christiansson ved Ersta Sköndal Högskola har i sin doktorgradsavhandling undersøkt hva som motiverte til etablering av 3 diakonale institusjoner i Sverige.

Christiansson har i sin avhandling analysert og tolket materialet i en historisk sammenheng ut fra temaene teologi, ideologi og kjønnsroller. Dette begrunnes med at disse tema stadig kommer fram i det materialet hun undersøkte.¹ Hun har undersøkt dette for tre perioder, h.h.v. 1850-1860, Århundreskiftet rundt 1900 og perioden 1945 – 1965.

I oppgaven sammenligner jeg mine funn i forhold de funn hun har redegjort for i sin avhandling, ut fra ønske om å undersøke hvorvidt begrunnelse for norske diakonale virksomheter er ”spesiell” i Norge, eller om en også finner tilsvarende i andre land, her representert ved Sverige.

1.3 Avgrensning

Materiale for oppgaven avgrenses fortrinnsvis til sekundærlitteratur, men jeg har også med en del sentrale tekster hentet fra primærlitteratur. Med sekundærlitteratur forstår jeg litteratur hvor informasjon er bearbeidet eller referert, og som ofte vil ha referanser til originallitteratur. Disse har i flere tilfeller sitater eller omtale av primærlitteratur utarbeidet av-, og ved de enkelte aktuelle virksomheter. Ved anvendelse av tekster fra forfattere som har skrevet om virksomhetenes historie, angir jeg hvilke primærkilder de har hentet informasjonen fra.

Jeg skriver ikke om-, og belyser ikke teologiens og diakoniens vitenskapelige utvikling, men søker å belyse problemstillingen ut fra empiri, d.v.s. ved bruk av tekster hvor virksomhetene selv beskriver og framstiller begrunnelsene for diakonale virksomheter.

I kildene jeg bruker foreligger det mye omtale som direkte eller indirekte er relatert til, eller kan ses i sammenheng med begrunnelse for diakonale virksomheter. I oppgaven har jeg valgt ut de mest sentrale tekster hvor virksomhetene selv begrunner diakoni og diakonale virksomheter.

1.4 Formålet med oppgaven

Formålet med oppgaven er å undersøke hvordan begrunnelsen for diakonale virksomheter har endret seg over tid, og hva disse endringene består i.

¹ Elisabeth Christiansson, 2006

Kirkens utfordring er å være kirke i den verden den til enhver tid er en del av -, og i den konteksten den befinner seg i. Tilsvarende for kirkens diakoni. Spørsmålet er hvordan diakonien har vært relevant uten å miste noe av sin teologiske identitet over tid.

Et delmål er å undersøke og drøfte om begrunnelse for diakonale virksomheter- og eventuelle endringer av disse, har vært teologisk begrunnet. Ny innsikt i diakoniens teologi vil være sentral i drøftingen.

Et annet delmål er å undersøke om begrunnelse av diakonale institusjoner har vært relatert til samfunnsideologi, samfunnsutvikling og samfunnsendringer. I hvilken grad har samfunnsperspektivet hatt betydning for begrunnelse av diakonale virksomheter og hvilke endringer kan en se over tid.

Et tredje delmål er å sammenligne eventuelle funn i analysen min med tilsvarende undersøkelse av svenske diakonale virksomheter.²

Det er en nær sammenheng mellom kirke og diakoni på den ene siden og samfunn og myndigheter på den andre. Kirken og kristne frivillige organisasjoner var tidlig ute med å starte tilbud til ulike grupper som hadde vanskelige livssituasjoner eller ulike problemer i livet. Og diakonale virksomheter var tidlig ute med å etablere tilbud til syke, mennesker med alkoholproblemer, fattige, barn og unge, før myndighetene hadde etablert velferdstjenester eller det moderne velferdssamfunnet.

Formålet mitt er å få kunnskap om endringer i begrunnelse for diakoni og diakonale virksomheter, knyttet til teologisk og samfunnsideologisk perspektiv.

1.5 Oppgavens disposisjon

I kap 2 har jeg valgt teologi og samfunnsideologi som teoretiske perspektiv/vurderingskriterier. Under hvert teoretisk perspektiv har jeg valgt kategorier, som jeg systematiserer tekstmaterialet i forhold til. I kap 3 redegjør jeg for valg av metode. Jeg anvender caseorientert kvalitativ metode for å kunne systematisere og sammenligne data fra kildematerialet. I min tolkning og analyse anvendes hermeneutisk metode.

I kap. 4 redegjøres kort for relevant forskning i forhold til en min undersøkelse av begrunnelse for diakonale virksomheter og diakoni i et historisk lys. Og i kap 5 redegjøres for valg av diakonale virksomheter som undersøkes og valg av tidsperioder for min undersøkelse. Jeg redegjør for kildematerialet i kap 6 og for forskningsprosessen i kap 7.

² Ibid.

I kap 8 redegjøres for sentrale tekster som kan belyse begrunnelse for opprettelse av diakonale virksomheter og begrunnelse for diakoni, på 1800-tallet. Videre redegjøres for tekster som kan belyse hvordan de diakonale virksomhetene selv begrunnet sin virksomhet og diakoni. I kap 9 redegjør jeg for tekster som kan belyse de diakonale virksomheters begrunnelse for virksomhet og diakoni, for en periode i siste halvdel av 1900-tallet.

I kap 10 sammenligner jeg de diakonale virksomheter hver for seg, for å belyse endringer i begrunnelse for virksomhet og diakoni på 1800-tallet og 1900-tallet, for å vise hvilke endringer av begrunnelse som har foregått i den angjeldende tidsperioden. Deretter sammenlignes de diakonale virksomheter med hver andre, for å få fram likheter og ulikheter knyttet til begrunnelse for diakoni.

I kap 11 sammenligner jeg mine funn for diakonale virksomheter i Norge med Elisabeth Christianssons funn for diakonale virksomheter i Sverige, for å undersøke om det er forskjeller eller ulikheter mellom norske og svenske diakonale virksomheter m.h.t. begrunnelse for diakoni.

2. Teoretisk perspektiv

Med teoretisk perspektiv forstår jeg forskning, teori og modeller som kan belyse tekster jeg anvender i oppgaven. Forskning og teorier kan bidra som verktøy i analyse av tekster og gir rammer for hvordan tekstene kan tolkes og forstås.

2.1 Begrunnelse for valg av teoretisk perspektiv

Elisabeth Christiansson har i sin doktorgradsavhandling undersøkt hvilke motiv tre diakonale virksomheter i Sverige har hatt for sin virksomhet da de ble opprettet på 1800-tallet og i perioden 1945-65. I sin analyse og tolkning av tekstmateriale fra de enkelte virksomheter, har hun anvendt h.h.v. et teologisk perspektiv, et ideologisk perspektiv og et kjønnsrolleperspektiv.³

I min oppgave har jeg med utgangspunkt i Christianssons avhandling valgt å bruke teologisk perspektiv og samfunnsideologisk perspektiv. Dels fordi disse to perspektiv framkommer i kildematerialet jeg anvender i oppgaven. Men også fordi jeg i oppgaven sammenligner funn jeg finner i mitt kildemateriale med de funn Christiansson finner i sin avhandling.

2.2 Teologisk perspektiv

Med teologisk perspektiv mener jeg i denne oppgaven et perspektiv som kan belyse og bidra til en forståelse av tekster i kildematerialet som omhandler teologiske begrunnelser for diakoni og diakonale virksomheter. Dette kan være tekster skrevet av diakonale virksomheter selv, eller bibeltekster som begrunnelse for diakoni og diakonale virksomheter.

I oppgaven vil bibeltekster og bibeltolkning være sentralt knyttet til teologisk perspektiv, både i analyse og drøfting av tekster knyttet til begrunnelse for diakoni.

Teologi handler bl.a. om læren om den treenige Gud, om Jesus, frelsen og kirken etc. Troen er sentral i kirken og kristendommen, både troen på Gud, på Jesus Kristus og hans liv, tjeneste, korsfestelse og oppstandelse.⁴

Systematisk teologi er en disiplin innen teologien hvor bl.a. dogmatikk og bibeltolkning inngår. Systematisk teologi handler om kristendommens lære om den treenige Gud, om Jesus, frelse og kirken, etc.

Den kristne kirkes overlevering av troen på den treenige Gud blir til ved at hver generasjon uttrykker troen på den måte som den kan stå inne for. Denne stadige formulering av troen

³Christiansson, Elisabeth (2006)

⁴ Winje, Geir (2004)

finner sted i gudstjeneste og sjelesorg, i undervisning, i misjon og diakoni. Men det foregår også en stadig tilegnelse av troens læremessige innhold. Dette er dogmatikkens oppgave. Den skal gjennomtenke den kristne tradisjon med henblikk på å gi en sammenhengende framstilling av den kristne tro.⁵

Bibeltolkningsens fokus er bibeltekster, skriftforståelse og skriftbruk. Bibeltolkning handler om Skriftens status som norm for vår kirkes tro og liv. Skriften er den øverste norm og rettesnor for vår kirkes lære. Skriften har autoritet i seg selv. Skriftens autoritet er forankret i Guds åpenbaring. Skriftens autoritet er i funksjon når kirken spør hvordan vitnesbyrdet om Kristus kan komme til uttrykk i møte med nye situasjoner, nye spørsmål og utfordringer kirken stilles overfor i sin samtid.⁶

Bibeltekstene er forankret i og er bestemt av en konkret sammenheng preget av bestemte sosiale, kulturelle, historiske, økonomiske og religiøse forutsetninger. Disse forutsetninger er åpenbart forskjellig fra dem som preger sammenhengen som dagens lesere står i. Kirkens tolkning av bibeltekster skjer ut fra det som er Skriftens hovedsak og sentrum, nemlig vitnesbyrdet om Jesus Kristus. Skriften er et middel til å forstå Guds handling i historien. Hele Skriften vitner om Guds åpenbaring i historien, og forstås rett når den leses i lyset fra det som er denne åpenbarings sentrum – Jesus Kristus.⁷

Ordet Diakoni er gresk og oversatt til norsk med *Tjeneste*. Dette ordet er brukt i bibelske tekster, bl.a. annet av Jesus selv. Bibeltekster er sentrale i forståelsen av begrepet, og gir ordet diakoni sitt innhold. Diakoni har endret seg over tid og har tatt nye former. Diakoni kan i dag forstås som kirkens omsorgstjeneste, evangeliet i handling uttrykt gjennom nestekjærlighet, inkluderende fellesskap, vern av skaperverket og kamp for rettferdighet (Kirkens diakoniplan av 2007).

Kirkens diakoni springer ut av og er et vitnesbyrd om Guds kjærlighet til alle mennesker, i Jesus Kristus. Diakoni forstås som kirkens medmenneskelige omsorg og fellesskapsbyggende arbeid, og den tjeneste som i særlig grad er rettet mot mennesker i nød. (Kirkens diakoniplan av 1987, revidert 1997).

⁵ Teologisk fakultet – Universitetet i København: Fagbeskrivelse i Systematisk Teologi. - <http://www.teol.ku.dk/afd/ast/fagbeskrivelse/> - 201109 29

⁶ Den norske kirke (2006)

⁷ Ibid

Det dobbelte kjærlighetsbud (Luk. 10:27) om kjærligheten til Gud og kjærligheten til nesten, viser at tro og liv er to sider av samme sak. Der det er kjærlighet til Gud, følger kjærligheten til mennesker som en nødvendighet (1. Joh. 4:10-11).

Bibelens understreker nestekjærligheten og at mennesker er skapt til fellesskap og omsorg for hverandre. Omsorgen for medmennesker i nød er en grunnleggende forpliktelse i Bibelen. Diakoni er en del av det totale tjenesteoppdrag menigheten er satt til å ivareta (NOU 1979:15).

Det som mer enn noe annet karakteriserer Jesus, er at hans liv var et liv i tjeneste for andre. Jesu gjerning kan sammenfattes som en tjeneste, en tjenergjerning. Å være hans disippel anses ensbetydende med et liv i etterfølgelse av Jesu liv og gjerning, det vil si et liv i tjeneste. Det å tjene kan oppfattes som et karaktertrekk i disippelforholdet.⁸

I Matt 25:44-45 beskriver hva diakonia / tjeneste er. Å tjene er å gi den sultne noe å spise, gi den tørste noe å drikke, ta seg av den fremmede, gi den nakne klær og hjelpe den syke og se til den som er i fengsel. Å tjene er i første rekke et uttrykk for å vise omsorg for andre i form av konkrete handlinger, og målet er å hjelpe medmennesker i forskjellige former for legemlig og sosial nød.⁹

Kun i livsforbindelsen med Jesus Kristus kan kjærlighetens gjerninger bli et kjennetegn på en levende tro. Den tjenende barmhjertighet og nestekjærligheten – diakonien, er i følge Det nye Testamentet et ufravikelig kjennetegn på om et fellesskap kan kalle seg kristent. Gudstjeneste og omsorg for mennesker hører sammen i en helhet.¹⁰

Forståelsen av skapelsesberetningens utsagn om at Gud skapte menneske i sitt bilde, må ses som et vitnesbyrd om at mennesket har en ganske spesiell verdi i skaperens øyne. Det må oppfattes som et uttrykk for at Gud har skapt mennesket til å leve i et særskilt forhold til sin skaper. Mennesket skapt i Guds bilde innebærer at det ikke må gjøres overgrep overfor medmenneskene, og at et overgrep mot medmenneskene samtidig er et overgrep mot dets skaper.¹¹

2.3 Samfunnsideologisk perspektiv

Det samfunnsideologiske perspektiv som her trekkes inn er ikke en entydig størrelse. Det kan handle om hvordan en ser på og oppfatter samfunnet, dets betydning og begrunnelse.

⁸ Kjær Nielsen (2003)

⁹ Ibid

¹⁰ Foss (1992)

¹¹ Kjær Nielsen (2003)

Ideologi kan være viktig for hvordan en forstår samfunnet rundt seg. Og det kan kaste lys over hvordan en griper og konstruerer sosiale realiteter og skaper sosiale organisasjoner, og hvordan samfunnets ulike institusjoner påvirker og styrer handlinger og sosiale relasjoner.¹²

Stein Kuhnle uttaler at det kun er ved å bringe politiske og andre aktører inn på arenaen, at vi kan forklare hvordan, hvorfor og når ulike velferdsregimer eller modeller blir utviklet i europeiske land.¹³ Han gir følgende eksempel på aktørorienterte forklaringer på sosialpolitisk utvikling:

- 1) Vaksinering mot sosialisme – Framveksten av offentlig sosialpolitikk kan sees på som initiativ ovenfra, fra samfunnets maktelite, for å bevare en samfunnsorden eller for å hindre ”revolusjon”. Bismarks sosiale reform var, også i hans forståelse, et forsøk på å pasifisere den sosialistiske arbeiderbevegelsen. En injeksjon med sosial forsikring kunne bidra til å bremse eller kvele en faglig politisk epidemisk smitte.
- 2) Mobiliseringsmodellen – Sosialpolitikken forstås som et resultat av press nedenfra, fra underprivilegerte grupper som mobiliserer sine politiske ressurser for å bedre sine levekår. I dette perspektivet er det arbeiderklassen som gjennom sin politiske organisering har vært drivkraften i velferdsstatens utvikling
- 3) De store-menn-i historien – modellen – Sosialpolitiske tiltak ses som resultat av reforminnstilte, kunnskapsrike enkeltmenneskers innsats. Motivene kan være altruistiske, pragmatiske, samfunnsbevarende eller samfunnsendrende
- 4) Harmonimodellen – Denne modellen bygger på en forutsetning om at ulike samfunnsklasser, særlig arbeidsgivere og arbeidsmottakere, har felles interesser og samfunns mål, og aksept for hverandres status, eller i det minste felles oppfatning av hvilke prosedyrer og prosesser status kan endres gjennom

Christiansson anvender i sin doktorgradsavhandling Michael Spång sin definisjon på reformisme. Han sier at reformisme er: ”*To change society through social reforms, thus is the creed of reformism*” (Spång, Michael 1999:16; *Justice and society – Problems of reformistic politics*, Lund).¹⁴

¹² Samfunnsideologiprojektet ved Universitetet i Oslo, omtalt på <http://www.humiliationstudies.org/documents/NafstadIdeologiprojektet2.pdf>- 2011.09.21

¹³ Stein Kuhnle, 2001

¹⁴ Christiansson 2006

Christiansson viser til Sven Ove Hansson, som skiller ut tre ulike typer reformisme: 1) Systembevarende reformisme, 2) Systemovervinnende reformisme og 3) Systemnøytral reformisme.

Vedrørende *systembevarende reformisme* vises til 1800-tallets konservative bevegelse som ut over umiddelbar forbedring vil stabilisere og bevare strukturer som monarki og privatkapitalisme. *Systemovervinnende reformismes* mål er å overgi og overvinne grunnleggende strukturer (for eksempel kapitalismen) i tillegg til umiddelbare forbedringer. For *systemnøytral reformisme* er det verken bevaring av strukturer eller forandring av grunnleggende strukturer et mål, men de umiddelbare forbedrede sosiale effektene som står i sentrum for de politiske vurderinger og tiltak.

I moderne tid har det bl.a. vært fokus på rettferdighet, rettferdig fordeling, menneskesyn og menneskeverd, blant annet fra politisk og teologisk hold både i inn og utland. FN har vedtatt konvensjon bl.a. om menneskerettigheter. Det ble satt fokus på utfordringen om en ny økonomisk verdensorden, på demokratisk utvikling og demokrati som bærende samfunnsverdier m.v.

I sin bok "A theory of justice – A restatement" har Rawls revidert versjonen av de to rettferdighetsprinsipper han utviklet i sin bok "A theory of justice". Disse to rettferdighetsprinsipper lyder nå:¹⁵

1. *Enhver person har det samme ufravikelige krav på et fullstendig tilfredsstillende system av grunnleggende friheter, et system som er forenlig med et slikt frihetssystem for alle; og*
2. *Sosiale og økonomiske ulikheter skal oppfylle to betingelser*
 - a. *For det første skal de knyttes til stillinger og posisjoner som er tilgjengelige for alle under forhold som sikrer rimelig sjanselighet; og*
 - b. *For det andre skal de være til størst mulig gagn for de dårligst stilte medlemmene av samfunnet (forskjellsprinsippet)*

I sin teori legger Rawls vekt på de basale samfunnsinstitusjonene og samfunnsstrukturen, og ikke individets moralske dygd. Han har ikke utviklet en egen dygdslære, men han vektlegger visse borgerdygder.

Det første prinsippet skal sikre grunnleggende politisk frihet (frihetsprinsippet), d.v.s.

¹⁵ Swensen, Kai (2003)

samfunnsborgernes like og grunnleggende friheter, og et rettferdig konstitusjonelt regime. Og det andre skal sikre rettferdighet på det sosiale og økonomiske området (prinsippet om rimelig sjanselighet og forskjellsprinsippet), d.v.s. bakgrunnsinstitusjoner som sikrer sosial og økonomisk rettferdighet som er tilpasset borgerne som frie og likeverdige.¹⁶

I rettferdighet som rimelighet, er rettferdig fordeling sentralt. Og at grunnleggende institusjoner skal sikre et rimelig effektivt og produktivt samarbeidssystem over generasjoner. D.v.s. størst mulig sum av tilfredsstillelse under ett, fra nå og framover. Det er bakgrunnsinstitusjonene som skaper de forhold for rimelig samarbeid som rettighetene skriver seg fra.¹⁷

¹⁶ K. I. Johannessen, (2003)

¹⁷ Swensen, Kai (2003)

3. Metode

I oppgaven sammenligner jeg historiske tekster knyttet til virksomhetenes egen begrunnelse for diakoni over tid, og undersøker og drøfter om begrunnelsene har endret seg fra virksomhetene ble opprettet i perioden 1850-1900 i forhold til 1965-1985.

Jeg bruker komparativ metode for å systematisere og kategorisere data for å få fram forskjeller og-, eller likhet, knyttet til den enkelte diakonale virksomhets begrunnelse over tid. For analyse og drøfting av tekster anvender jeg hermeneutisk metode.

Caseorientert komparativ metode

Case-orientert komparativ metode er egnet til både historisk fortolkning og analyse av årsakssammenheng. Metoden er egnet når antall relevante tilfeller som undersøkes er få og små, og er en metode for å finne likheter og ulikheter. Caseorientert komparativ metode er egnet til å identifisere likheter og forskjeller mellom makrososiale enheter. Den kunnskapen en får fram gir nøkkelen til forståelse, forklaring og tolkning av ulike historiske funn og signifikans.¹⁸

For å anvende metoden case-studier, er det nødvendig å systematisere datamaterialet jeg bruker i oppgaven. Dette vil gi oversikt og mulighet for å knytte materialet i forhold til oppgavens teoretiske perspektiv. Jeg har utarbeidet kategorier ut fra datamaterialet jeg finner i kildematerialet.

I arbeid med analyse og drøfting av kildematerialet vil tekstfortolkning bli anvendt, d.v.s. jeg anvender en hermeneutisk prosess i arbeidet med fortolkning.

Hermeneutikk er en metodelære for fortolkning av meningsfulle fenomener, og beskriver vilkår for at forståelse av mening skal være mulig. Hvordan en skal forholde seg til aktørenes beskrivelse av seg selv, er det ikke enighet om blant samfunnsforskere. En tradisjon vil se bort fra sosiale aktørers beskrivelser av seg selv og egne aktiviteter, fordi beskrivelsene ofte er feilaktige og bruker uvitenskapelige begreper. En annen tradisjon mener at aktørenes beskrivelse er av fundamental betydning. Max Weber formulerte sosiologens oppgave som en vitenskap som er opptatt av fortolkende forståelse av sosiale handlinger, og årsaksforklaringer av deres forløp og virkninger. Sosiale handlinger er for Weber atferd som aktørene selv subjektivt tilskriver mening.¹⁹

¹⁸ Charles C. Ragin, 1987

¹⁹ Gilje Nils, Grimen Harald 2004

Et viktig begrep i hermeneutikken er den *hermeneutiske sirkel*, som peker på forbindelsene mellom det vi skal fortolke, forforståelsen og den sammenhengen eller konteksten det må fortolkes i.²⁰

Steinar Kvale (1979) beskriver denne prosessen som at en ut fra en innledende, ofte vag og intuitiv global oppfatning av teksten som helhet, tolker de enkelte delene, for deretter å tolke de enkelte delemner relatert til helheten o.s.v. Denne prosessen gir mulighet for en kontinuerlig utdyping av meningsforståelsen.²¹

C. Taylor sier at fortolkning er et forsøk på å gjøre klart, eller gi mening til, et studieobjekt, som overflatisk sett framstår som uklart, kaotisk, uforståelig eller selvmotsigende. Å fortolke er å forsøke å finne fram til en underliggende mening, eller å si noe som framstår som uklart på en klarere måte.²²

Hans-Georg Gadamer uttaler at alle detaljenes harmoni med helheten er kriteriet på korrekt forståelse. Et holistisk kriterium. *Quentin Skinner* uttaler at vår fortolkning må samsvare med forfatterens hensikt eller poeng med å skrive det han skrev, eller med aktørens hensikt eller poeng med å gjøre det han gjorde, for at det skal være en korrekt forståelse. Et aktørkriterium.²³

Systematisering og kategorisering

I systematiseringen av materialet legger jeg til grunn de teoretiske perspektiv som er redegjort for under kap 2, h.h.v. teologisk perspektiv og samfunnsideologisk perspektiv.

Under hvert av disse perspektivene anvender jeg kategorier som tekstene grupperes i. Nedenfor redegjøres for disse.

Teologi

Diakoni begrunnet i moral

Ordet moral kommer av det latinske adjektivet ”*moralis*”, som betyr det som har med sed og skikk å gjøre (”*mores*”). Begrepet brukes for å forklare hvilke adferdsvaner som er den

²⁰ Ibid

²¹ Pål Repstad, 2009

²² Gilje Nils, Grimen Harald 2004

²³ Ibid

riktige, den akseptable og den rette. Uten et moralsk grunnlag og visse begreper om hva som er rett og galt, kan ikke et samfunn eller en organisasjon bestå.²⁴

Immanuel Kant mener at vi har morallover inne i oss à priori. Dette betyr i moderne språkdrakt at visse grunnleggende morallover ligger i ”menneskenes gener”. Men også Kant mener at vi velger vår moral ut fra en vurdering av hva som er best, ikke bare for oss selv, men som deltakere i et samfunns fellesskap.²⁵

En person som har gjennomtenkt sin livsanskuelse eller syn på livet, forankrer sine vurderinger og normer i en bestemt oppfatning om virkeligheten og mennesket. I kristen livsanskuelse legges til grunn at begrepet menneske først finnes i Guds bevissthet allerede før Gud skapte det individuelle mennesket. Kristen gudstro antar ut fra dette at menneskets natur foregår i Guds eksistens. Med avvisning av gudstroen forsvinner antakelsen om at det fins objektive verdier. Da finnes det ikke lengre noen absolutte verdier eller normer.²⁶

Diakoni begrunnet i teologien om Kristi liv og verk, kristologi

Diakoni kan forstås som kirkens medmenneskelige omsorgstjeneste rettet mot mennesker i nød, evangeliet i handling uttrykt gjennom nestekjærlighet og et vitnesbyrd om Guds kjærlighet til alle mennesker, i Jesus Kristus. Diakoni er kirkens tjeneste rettet mot mennesker i nød. Det dobbelte kjærlighetsbud om kjærligheten til Gud og til nesten, viser at tro og liv er to sider av samme sak (Luk. 10:27). Der det er kjærlighet til Gud, følger kjærligheten til mennesker som en nødvendighet (1. Joh. 4:10-11).

Omsorgen for medmennesker i nød er en grunnleggende forpliktelse i Bibelen, noe Jesus viste i sitt liv og tjeneste for menneskene. Å være hans disippel anses ensbetydende med et liv i etterfølgelse av Jesu liv og tjeneste (Joh. 12:26). Menneskene er kalt til et liv i tjeneste for han.

Jesus Kristus var den første diakon. Han sa at den som vil være stor blant oss, skal være de andres tjener. Menneskesønnen er ikke kommet for å la seg tjene, men selv å tjene. (Matt. 20:26-28). Jesus ber disiplene forkynne ordet og helbrede syke. For intet har vi fått det, og for intet skal vi gi det videre. (Matt. 10:7-8). Og Jesus sier at det vi har gjort mot en av hans

²⁴Kunnskapssenteret: <http://www.kunnskapssenteret.com/articles/3042/1/Moral-og-etikk/Definisjon-av-begrepene-og-en-gjennomgang-av-begrepenes-betydning-for-en-leder.html> - 2011 11 30

²⁵http://www.ipo.no/Etikk/Rasjonell_Etikk.htm - 2011 11 30

²⁶Bexcell og Grimen (2004:27-33)

minste brødre, har vi gjort mot han. (Matt. 25:35-40). Kristne er kalt til å etterfølge Jesus i denne tjenesten, og forstås som er en diakonal tjeneste.

Diakoni ut fra skapelsesteologi

Skapelsesteologien tar sitt utgangspunkt i at alle mennesker er skapt i Guds bilde, slik det står i 1. Mos. 1:26. Alle mennesker er skapt til et fellesskap med Gud og med sine medmennesker. I dette ligger at alle mennesker har samme forhold til Gud og sine medmennesker. Å være skapt i Guds bilde innebærer at alle er gitt den verdighet og verdi av Gud. Ingen er skapt til et over- eller underordnet forhold i forhold til hverandre.

Ingen har rett til å opptre med urett eller urettferdighet mot andre mennesker, eller undertrykke eller misbruke eller mishandle andre mennesker. Det dobbelte kjærlighetsbudet om at en skal elske Herren din Gud av alt ditt hjerte og forstand, og ens neste som seg selv (Matt. 22:37-40), innebærer at en ikke skal gjøre mot andre det en ikke vil de skal gjøre mot en selv (Matt. 7:12). Det dobbelte kjærlighetsbudet finner man også i GT, jf. 5. Mos. 6:5 om å elske Herren Gud av hele sitt hjerte m.v., og 3. Mos. 19:18 om å elske sin neste som seg selv.

Da Gud skapte menneskene i sitt bilde, sa Gud at de skal råde over fiskene i havet, fuglene under himmelen, over feet, alle ville dyr og alt krypet som det kryr av på jorden. Og over alt som gror på jorden, og som gir føde. Menneskene skal bli mange, fylle jorden og legge den under seg (1. Mos 1. 26:30).

I dette ligger det forvalteransvar som menneskene er pålagt både overfor medmennesker, dyr, alt som vokser på jorden og jorden selv. Menneskene er gitt å ta vare på skaperverket.

Ansvarer innebærer å ivareta og bevare alle livsbetingelser for mennesker, dyr, planter m.v., for at livet og skaperverket skal opprettholdes og fornyes. Gjennom menneskenes adferd skal skapelsen videreføres gjennom nye mennesker, dyr og fornyelse av jorden og alt den bringer.

Samfunnsideologi

Trussel mot samfunn og samfunnsideologi

Samfunnet på 1800-tallet var preget av konservatisme, klassesamfunn og monarki. I 1884 fikk Norge parlamentarismen, hvor regjeringen utgår fra Stortinget og ikke monarken.

Regjeringens makt ble basert på maktforholdet i parlamentet, og må søke avskjed dersom stortingsflertallet feller regjeringen.

Samfunnets konservatisme var knyttet dels til kristen kultur og religion, enevelde for monark og embetsverk og klassesamfunn. En fikk industrialiseringen og folkeflytting på midten av 1800-tallet. Det ble økt grad av organisering ut fra felles interesser.

Framveksten av industrivirksomhet innebar også arbeidsplasser for mange. Arbeiderne organiserte seg i arbeiderbevegelser. Arbeiderne var prisgitt arbeidsgiverne både m.h.t. arbeidstid, lønn og andre forhold og vilkår.

Arbeiderbevegelsens framvekst medførte radikaliserings og revolusjonære synspunkter. De ville et annet samfunn med andre strukturer, omfordeling fra rike til fattige, bedre arbeidsvilkår. Marx og Engels samfunnssyn kom til å spille stor rolle framover.

Dette ble oppfattet som trussel mot samfunn og samfunnsstrukturer.

Trussel mot kirkens og kristendommens posisjon i samfunnet

Framvekst av sosialisme, radikalisme og revolusjonære holdninger ble sett på også som en trussel mot kirken og kristendommens posisjon og makt i samfunnet.

Kristendommen var ikke lenger den ene og dominerende lære. Sosialisme og Marx og Engels lære ble sentral for sosialister og andre radikale og revolusjonære. Kristendommen hadde ingen plass i deres samfunn. Kirken og kristendom ble forbundet med det konservative samfunn og monarki, og gikk myndighetenes vei. Den ble forbundet med moral og moralisme og undertrykkelse.

Kirken selv var redd for at et nytt samfunn ikke ville at kirken og kristendommen skulle ha samme posisjon og makt i sosialistenes samfunn som i det eksisterende samfunnet. Dette ble oppfattet som en stor trussel for kirken og kristendommen.

Verdinøytralitet

På 1970-tallet kom kravet om verdinøytralitet inn i velferdssamfunnets forvaltning, institusjoner og politiske ledelse. Profesjonene inntok velferdsvirksomheter som sykehus og sosiale tjenester. Med den kom faglige metoder og behandlingsopplegg, og retningslinjer for hvordan tjenestene skulle utøves.

Samfunnsvitenskapen ble sentral i utdanning og utøvelse av helse og sosialtjenester. Vitenskap og vitenskapelige kunnskaper og empiri skulle legges til grunn for bl.a. helse- og sosialtjenester. Det ble lagt til grunn at dette skulle være styrende for utdanning av helse sosialarbeidere og for virksomheter innen denne sektoren.

De frivillige kristelige organisasjoner ble utfordret i forhold til verdinøytralitet i sitt samarbeid med det offentlige. Det ble krav om at de frivillige kristelige organisasjoners virksomhet ikke kunne være basert på kristent verdigrunnlag, dersom de skulle ha avtale med det offentlige og være en del av det offentlige velferdssystemet.

Dette ble forstått som en ideologisk kamp. For å være en del av det offentlige velferdssystemet kunne en ikke lengre argumentere for-, og begrunne sin virksomhet ut fra et kristelig verdigrunnlag og ståsted. Virksomheten måtte begrunnes faglig og vitenskapelig. Riset bak speilet fra det offentlige var at økonomisk tilskudd til frivillige kristelige organisasjoners virksomhet betinget en verdinøytralitet.

4. Relevant forskning på området historisk utvikling av virksomheters begrunnelse for diakoni og diakonale virksomheter

Det foreligger ikke mye forskningsarbeid knyttet til historisk utvikling av virksomheters egen begrunnelse for diakoni og diakonal virksomhet.

Det foreligger forskning som har studert diakonale virksomheter, hvor begrunnelse for diakoni og diakonale virksomheter er en del av arbeidet.

Jan Erik Grindheim har kartlagt og analysert de verdimeslige roller og posisjon i det norske helsevesen i dag og årene som kommer, relatert til de fire største diakonale sykehus i Norge.

²⁷ Dette settes delvis inn i en historisk sammenheng knyttet til rollene som de diakonale institusjonene har hatt. Men omhandler ikke historisk utvikling og sammenligning av begrunnelse for diakonale virksomheter spesifikt.

Gunnar Stave har i sin doktorgradsavhandling undersøkt prosessen ved Det norske Diakonhjems gradvise tettere samarbeid med offentlige myndigheter, fra institusjonen ble opprettet og fram til midten av 1990-tallet. Han har også blant annet undersøkt og belyst begrunnelsen Den norske Lutherske Indremisjon hadde for opprettelse av Det norske Diakon hjem (Diakonhjemmet), og endringer av Diakonhjemmets egen begrunnelse i den perioden jeg undersøker. ²⁸

Kari Martinsen har i sin doktorgradsavhandling undersøkt framveksten av omsorgsyrket i perioden 1860-1905. Avhandlingen tar for seg de diakonale virksomheter i denne perioden, med særlig vekt på Diakonissehuset Lovisenberg som var den første institusjonen som startet utdanning av sykepleiere. Det forekommer viktig informasjon knyttet til begrunnelsen Christiania Indremisjon og Lutherstiftelsen hadde for opprettelse av diakonale virksomheter. Og den begrunnelsen de diakonale virksomhetene selv hadde for sin virksomhet i denne perioden. ²⁹

Elisabeth Christiansson har i sin doktorgradsavhandling bl.a. undersøkt hvilken motivasjon en hadde for sin virksomhet ved grunnlegging av de diakonale virksomhetene i perioden 1845 – 1860, og videre i periodene 1900 og 1945-1965. Christiansson tok utgangspunkt i idèer som gikk ut fra diakoniinstitusjonene selv og hvordan motiv er beskrevet direkte eller indirekte. ³⁰

²⁷ Jan Erik Grindheim (2007)

²⁸ Stave, G. (1997)

²⁹ Martinsen, Kari (1984)

³⁰ Christiansson, Elisabeth (2006).

5. Valg av diakonale virksomheter og tidsperioder

Angel har med utgangspunkt i Den norske kirkes plan for diakoni beskrevet institusjonsdiakoni som utøvelse av omsorg i særskilte, ofte spesialiserte, velferdsinstitusjoner; utøvelse som har sin grunn i et kristent/kirkelig mandat. Han tar utgangspunkt i denne forståelsen av diakoni og institusjonsdiakoni uavhengig av om aktørene har sin ideologiske eller organisatoriske forankring i Den norske kirke eller i andre kristne trosretninger og organisasjoner.³¹

I min oppgave vil denne forståelsen være litt for avgrenset, som følge av at jeg har med diakonale virksomheter som både utdanner og utøver omsorg som sin virksomhet.

Med diakonale virksomheter legger jeg til grunn virksomhet som utdanner til diakoner og helse- og omsorgsarbeidere og sosialarbeider til tjeneste i kirke og samfunn (f.eks helse- og sosialsektor), og/eller som driver omsorg i særskilte, ofte spesialiserte, velferdsinstitusjoner, og som har sin grunn i et kristent / kirkelig mandat.

5.1 Valg av diakonale virksomheter

Jeg har valgt tre diakonale virksomheter som ble startet i samme periode, i siste halvdel av 1800-tallet. Dette er Kirkens Bymisjon (Kristiania Indremisjon / Oslo Indremisjon), Diakonissehuset Lovisenberg og Det norske Diakonhjem.

Foreningen for indre Mission i Christiania (seinere Oslo Indremisjon) ble startet i 1855. I 1863 begynte Foreningen for indre Mission i Christiania med en frivillig fattigpleie. Sosiale problemer hadde ingen plass i foreningens lover fra 1855. Dette var spiren til det sosiale og hjelpearbeidet som Christiania Indremisjon etter hvert utviklet og drev.

Foreningen for indre Mission i Christiania tok også initiativ til og startet Diakonisseanstalten i Christiania (seinere Diakonissehuset Lovisenberg) i 1868. Få år etter at indremisjonsforeningen i Christiania ble stiftet, var det flere som viste interesse for å etablere en diakonisseanstalt i byen. Mange kvinner engasjerte seg og ga penger til saken. Det ble vist til tilsvarende forhold i Tyskland, særlig at presten Theodor Fliedner i 1836 hadde startet utdanning i sykepleie. I 1876 satte indremisjonsforeningen i Christiania ned en komite for å undersøke muligheten for etablering av en Diakonisseanstalt. Tolv år seinere ble Diakonisseanstalten etablert, og de startet utdanning av de første sykepleierne i Norge.

³¹ Angell, Olav Helge (2009)

Den norske Lutherstiftelsen (seinere Det norske lutherske Indremisjonsselskap) tok initiativ til opprettelse av Det norske Diakonhjem.³² I Lutherstiftelsens styre ble det den 1. oktober 1889 reist sak om å starte en utdanning av ”indremisjonærer”. I desember 1889 sendte Lutherstiftelsen ut ”Indbydelse til Oprettelse af et norsk Diakonhjem” med anmodning om å gi gaver til opprettelsen. Diakonhjemmet ble etablert i april 1890.³³ Diakonhjemmet ble etablert for å utdanne menn til diakonal tjeneste.

To av disse tre diakonale virksomhetene startet med relativt lik virksomhet. Diakonissehuset Lovisenberg hadde fra begynnelsen fokus på utdanning av sykepleiere hvor sykehuset var en sentral virksomhet for undervisning og opplæring. Diakonhjemmet startet i 1890 med utdanning av omsorgsarbeidere, med etablering av et pleiehjem for inntil 60 gamle, fattige og pleietrengende menn. Allerede etter ca 3 år ble det opprettet et sykehus, og utdanningen ble relatert til sykepleie. Sykehuset ble ansett nødvendig for å få en skikkelig utdanning innen sykepleie for menn.

Oslo indremisjon / Kirkens bymisjon har ikke hatt fokus på undervisning og utdanning, men på direkte rettet hjelp til-, og behandling av mennesker med ulike helse- og sosiale problemer. De startet med frivillig fattigpleie, husbesøk og seinere målrettede virksomheter for ”ulike grupper” som ikke hadde tilbud fra det offentlige.

Mitt kriterium for valg av diakonale virksomheter har ikke vært virksomheter med lik profil eller like virksomheter, men virksomheter som ble etablert i omtrent samme tidsperiode. Dette har gitt meg mulighet til å sammenligne virksomhetenes egen begrunnelse i samme tidsperioder.

5.2 Valg av tidsperiode

Valg av tidsperioder er foretatt dels ut fra at diakonale virksomheter var pionerer i den perioden de ble etablert. Staten hadde ikke etablert sykehus eller andre sosiale hjelpetiltak (unntatt en viss fattighjelp). Sett fra kirkelig ståsted markerte dette kirkens og frivillige kirkelige organisasjoners konkretisering av tjeneste og omsorg overfor syke, fattige, mennesker som var utenfor eller utstøtte m.v. forstått som kirkens diakonale tjeneste. Både utdanning og etablering av helse-, omsorgs- og sosialtjeneste var viktige virkemiddel i dette arbeidet.

³² Stave, Gunnar (1996) og Stave, Gunnar (1990). *J. Bruuns artikkel ble trykt i tidsskriftet "Fra Diakonissehuset" nr 4, 1889.*

³³ Ibid

Den siste perioden er dels valgt ut fra at kirkens diakoni i lokalsamfunn og menigheter fikk sin formelle og organiserte form rundt 1980, jf. NOU 1979:15 – Diakoni i lokalsamfunnet. I perioden etter 2. verdenskrig utviklet og etablerte offentlige myndigheter egne tjenester og virksomheter innen helse- og sosialsektoren, og med et sterkere fokus på at slike velferdsvirksomheter i hovedsak skal ivaretas av staten eller andre offentlige myndigheter. Dette har gitt diakonale virksomheter store utfordringer både med hensyn til hvilke tjenester de skal ivareta, og ikke minst utfordringen hvordan forene eget verdigrunnlag med økt profesjonalisering i velferdsvirksomheter og krav om verdinøytralitet.

Elisabeth Christiansson har i sin doktorgradsavhandling undersøkt motiv for diakonale virksomheter i periodene 1845-1860, århundreskiftet 1900 og 1945-1965.

I oppgave sammenligner jeg begrunnelse for diakonale virksomheter i Norge med diakonale virksomheter i Sverige, med utgangspunkt i Christianssons doktorgradsavhandling. Det er formålstjenlig for meg å undersøke norske diakonale virksomheter i omtrent samme tidsperiode som hun har gjort, for å kunne ha et grunnlag for å sammenligne.

Jeg har derfor lagt til grunn å undersøke begrunnelse for diakonale virksomheter i perioden 1850 – 1900 og 1970 – 1980.

6. Kildematerialet

Hovedkilder relatert til sekundærlitteratur har vært følgende:

For Oslo Indremisjon har det vært skrevet beretninger hvert 25 år. Ved 125-årsjubileet ba styret for Oslo Indremisjon Knut Lundby skrive historien om deres arbeid, og boken ”*Mellom vekkelser og velferd – Bymisjon i opp- og nedgangstider*” kom ut i 1980. Ved 150-års jubileet skrev Dag Kullerud boken ”*Kirkens Bymisjon – Respekt, omsorg, rettferd*”, som kom ut i 2005. Begge disse utgivelsene gir en historisk gjennomgang av Oslo Indremisjon og Oslo Bymisjons historie.

Lundby uttaler at han i boka beskriver virksomheten i Oslo Indremisjon ut fra endringer i økonomi og kultur gjennom de 125 år organisasjonen har eksistert, og hvert kapittel behandler viktige trekk i samfunnsutviklingen. Han setter organisasjonen inn i relasjon til samfunnsutvikling og -kontekst.

Kulleruds bok gir ikke en kronologisk framstilling av historien, og skiller seg fra mer tradisjonell organisasjonshistorisk litteratur. Boken har en form av fortellerstil. Begge disse bøkene gir imidlertid viktig historisk informasjon både knyttet til tiden ved opprettelse av organisasjonen, fra organisasjonens liv framover til moderne tid. Organisasjonen belyses ut fra samfunnsutvikling og samfunnskontekst.

For Diakonissehuset Lovisenberg skrev teolog Nils Block-Hoell boken ”*Diakonissehusets hundre år 1868-1968 – At vi skulle vandre i dem*”, som kom ut ved 100-årsjubileet i 1968. Boken gir en historisk framstilling av organisasjonen, dens virksomhet og plass i kirkelig sammenheng i kronologisk rekkefølge. Boken setter i liten grad Diakonissehuset Lovisenberg inn i den samfunnsmessige utvikling og historie, og bærer preg av en bok skrevet ”av og for” organisasjonen.

Kari Martinsen har i sin doktorgradsavhandling (1984) ”*Sykepleiens historie – Freidig og uforsagte diakonisser – Et omsorgsyrke vokser fram 1860 – 1905*”, (Aschehoug / Tanum-Nordli) skrevet om kvinnes rolle og arbeid relatert til framvokning av omsorgsyrke i den angjeldende periode. Martinsen tar for seg utviklingen ved Diakonissehuset Lovisenberg Diakonissehjemmet i Bergen og Det norske Diakonhjem.

For Det norske Diakonhjem har det vært gitt ut festtidsskrift både i forbindelse med 50-årsjubileet forfattet av Thorleif Norseth og 75-årsjubileet redigert av Sigurd Heiervang. Ved Diakonhjemets 100-årsjubileet fikk Gunnar Stave i oppdrag å skrive boken ”*Mannsmot og*

tenarsinn – Det norske diakonhjem i hundre år”. Målet med oppdrage var å framstille organisasjonens historie, med et kritisk søkelys på historien ut fra hva skjedde med institusjonen og visjonene. Boken kom ut i 1990.

I sin doktorgradsavhandling ”*Identitet og integrasjon – Ein studie av ein diakonal institusjon med særleg vekt på ideologien, identiteten og integrasjonen i det offentlege velferdssystem*” belyser Gunnar Stave problemstillingen om hvor viktig ideologi og diakonal identitet har vært for utforminga av Diakonhjemmet som utdannelseinstitusjon i perioden 1890 – 1995.

Forstander Thorleif Norseth ved Det norske Diakonhjem har i festsskriftet ”Det norske Diakonhjem 1890 – 1940” redegjort for diakonhjemets historie de første 50 år. Forstander Sigurd Heiervang var redaktør for festskrift for Det norske Diakonhjem i forbindelse med 75-års jubileumet. I hovedsak er det historiske perspektiv knyttet til åndelig og teologisk situasjon i kirke og samfunn og ved diakonhjemmet. Det er i liten grad informasjon knyttet til samfunnssituasjon og samfunnsutvikling. Begge disse festskriftene framstår som skrevet av og for organisasjonen, uten at det settes inn i en samfunnskontekst og et kritisk perspektiv på rolle og utvikling.

Hovedkilder knyttet til primærlitteratur har vært følgende:

I mars 1867 sendte Foreningen for indre Mission i Christiania ut oppropet ”En Diakonisse-Anstalt i Christiania” til kirke og kristenfolk med anmodning om å medvirke til opprettelse av Diakonissehuset Lovisenberg for utdanning av kvinnelige kristelige sykepleiere. Oppropet gir informasjon om mål og begrunnelse for av Diakonissehuset Lovisenberg ble opprettet.

I november 1889 sendte Den norske Lutherstiftelsen ut en innbydelse til opprettelse av et norsk Diakonhjem med anmodning om å gi gaver som skulle gå til drift av virksomheten. Dette dokumentet gir informasjon om begrunnelse for opprettelse av Diakonhjemmet, og mål for virksomheten.

I 1883 skriver Rikke Nissen boken ”Diakonissehuset i Kristiania – En oversigt over dets historie – Indretning og Virksomhed”.

I 1893 skrev Gustav Jensen artikkelen ”At tjene”, som er en artikkel i boken ”Et festskriv – Diakonisseanstalten i Christiania”. Han skriver om det å tjene og diakoni med utgangspunkt i Bibelens ulike tekster om Jesus Kristus og hans liv og tjeneste, og den betydning dette får både i kirkens og menneskenes liv.

I 1918 skrev August B Johnsen boken ”Diakonissehusets 50-årsberetning – Et minneskrift”.

I festtidsskriftet ”Det norske Diakonhjem 1890 – 1940 av forstander Thorleif Norseth er redegjort for og sitert ulike primærkildelitteratur, bl.a. Lutherstiftelsens innbydelse til opprettelse av Det norske Diakonhjem m. fl. Dette dokumentet gir informasjon om begrunnelse for opprettelse av Diakonhjemmet, målsetning og utvikling den første tiden av organisasjonens virksomhet.

I oktober 1981 vedtok hovedstyret for Det norske Diakonhjem en programerklæring ”Om diakoni og diakoniutdanning”, som skulle være retningsgivende for all virksomhet ved Diakonhjemmet. Denne har sin bakgrunn i Diakonhjemmets utfordringer knyttet til den såkalte ”Diasos-saken”, hvor rektor for diakonhjemmets sosialskole inntok en ny og annen holdning til utdanningens grunnlag og verdigrunnlag enn diakonhjemmet hadde fram til midten av 1970-tallet.

Forøvrig har forfatterne av sekundærlitteraturen jeg anvender, sitater eller omtale av primærlitteratur som jeg anvender i oppgaven. Dette er styreprotokoller, foredragsnotater som er upublisert og innlegg og artikler i tidsskrift for Oslo Indremisjon, Diakonissehjemmet Lovisenberg og Det norske Diakonhjem.

7. Forskningsprosessen

Forskningsprosessen har vært en utviklingsprosess fra arbeidet med problemstilling startet. Prosessen har vært av undersøkende karakter.

Første fase var å undersøke hva som forelå av forskning knyttet til problemstillingen. Tidlig framkom doktorgradsavhandlingen fra Elisabeth Christiansson ved Skøndal Høgskola i Sverige, som har undersøkt motiver for diakonale virksomheter.

Videre var å vurdere hvilke diakonale virksomheter som skulle inngå i min undersøkelse. Og søke opp relevant materiale som kunne belyse min problemstilling. Ut fra det materialet forsøkte jeg å få oversikt over tekster som kunne være relevante å trekke ut, og bruke som kildemateriale. Ved gjennomlesning av materiale søkte jeg å se hvilke begrunnelser som kom fram, og ut fra det undersøke og notere ned særtrekk ved begrunnelsene for å kunne gruppere tekster.

Neste fase var å systematisere tekstmaterialet. Med utgangspunkt i tekstenes særtrekk arbeidet jeg fram hvilke kategorier som kildematerialet skulle grupperes i. Siden jeg valgte å sammenligne de funn jeg kom fram til med Christianssons undersøkelse av svenske diakonale virksomheter, la jeg også vekt på hvilke perspektiv hun hadde brukt. Og ut fra dette definere hvilke teoretiske perspektiv som jeg skulle bruke i mitt arbeid.

Det var viktig å avklare hvilke tidsperioder som skulle velges, for å kunne sammenligne begrunnelse for diakoni over tid. Christiansson hadde valgt tre perioder, fra 1845 til 1965. Ut fra dette og det foreliggende materialet valgte jeg to tidsperioder for min undersøkelse.

Ved valg av metode tok jeg som utgangspunkt at tekstmateriale må skulle systematiseres og analyseres og tolkes. Jeg valgte kvalitativ metode, og undersøkte hvilke av de kvalitative metodene. Case-orientert metode ble valgt ut fra at den metoden er egnet til å behandle historisk materiale og få og små case. Som metode for tolkning av tekster kom jeg fram til at hermeneutisk metode legges til grunn. Dette er redegjort for under kap. 3 om metode.

Neste fast var sammenligning av datamaterialet. I oppgaven valgte jeg å sammenligne hver diakonal virksomhet for seg, for tidsperioden siste halvdel av 1800-tallet og to tiår mot slutten av 1900-tallet. Dette for å undersøke om begrunnelse for diakonale virksomheter og diakoni endret seg over tid. Jeg valgte også å sammenligne hver av virksomhetene med hverandre.

Som verktøy for sammenligningen utarbeidet jeg en tabell ut fra perspektivene for oppgaven, h.h.v. teologi og samfunnsideologi. Tekstmaterialet ble lagt inn i tabellen for hvert av disse

perspektivene, gruppert etter de kategoriene jeg definerte under hvert av perspektivene. For sammenligning mellom diakonale virksomheter i Norge og Sverige brukte jeg samme tabelloppsett, og satte inn Christianssons funn inn i tabellen.

Det ga en god oversikt for den analyse og sammenligning jeg gjorde.

8. Diakoni i en tid med vekkelse og store samfunnsendringer og utforminger 1850 - 1900

I dette kapitlet redegjøres det for sentrale tekster, analyse og drøfting, knyttet til problemstillingen om begrunnelse for diakonale virksomheter i siste halvdel av 1800-tallet.

Tekster jeg anvender i oppgaven dekker de to teoretiske perspektiv jeg redegjort for i kap 2, h.h.v. teologisk perspektiv og samfunnsideologisk perspektiv. Analyse og fortolkning er redegjort for i tilknytning til kategoriene jeg har redegjort for i kap 2 knyttet til teologisk og samfunnsideologisk perspektiv.

Jeg starter med å se på hvilke begrunnelser organisasjonene som vedtok å starte opp diakonale virksomheter, hadde. Deretter undersøker jeg hva de diakonale virksomhetene selv fastsatte som begrunnelse for sin virksomhet.

Organisasjonene og diakonale virksomhet ses hver for seg, i kronologisk rekkefølge ut fra tidspunkt for opprettelse.

8.1 Organisasjonene som stod bak opprettelsen av diakonale virksomheter – siste halvdel av 1800-tallet

Foreningen for indre Mission i Christiania (heretter kalt Christiania Indremisjon) ble stiftet i 1855. Den hadde til formål å bidra til Guds rikes utbredelse, og deres virksomhet var forkynnelse av Guds ord, utbredelse av skriften (Bibelen) og annen kristelig litteratur.

Christiania Indremisjon endret navnet til Kristiania Indremisjon, Oslo indremisjon og fra 1955 var navnet Stiftelsen Kirkens Bymisjon.

Lutherstiftelsen ble startet i 1868. I 1891 ble navnet endret til Det norske lutherske Indremisjonsselskap (Heretter kalt Lutherstiftelsen).

Lutherstiftelsens arbeid en misjonerende og forkynnende. Den stod bak opprettelsen av Diakonhjemmet, men drev hovedsakelig fortsatt med sin forkynnende virksomhet. Gisle Johnson stod bak opprettelsen. Han preget vekkelsesbevegelsen, som preget også Lutherstiftelsen.

Da Lutherstiftelsen ble stiftet var den en liten indremisjonsforening, som hadde hele landet som arbeidsfelt. Organisasjonen var et resultat av iherdige forsøk på å samle den voksende indremisjonsbevegelsen i en felles landsomfattende organisasjon. Samlingsforsøkene viset at

indremisjonsbevegelsen ikke var en enhetlig bevegelse. Det var grupperinger med ulikt syn både på kirke og indremisjonsarbeid.³⁴

Foreningen for indre Mission i Christiania

Foreningen for indre Mission i Christiania (heretter kalt Christiania Indremisjon) ble stiftet 25. januar 1855. Den hadde til formål å bidra til Guds rikes utbredelse, og deres virksomhet var forkynnelse av Guds ord, utbredelse av skriften (Bibelen) og annen kristelig litteratur.

Christiania Indremisjon endret navnet til Kristiania Indremisjon, Oslo indremisjon og fra 1955 var navnet Stiftelsen Kirkens Bymisjon.

Teologisk refleksjon i Christiania Indremisjon

Christiania Indremisjon var en forening med formål å forkynne Guds Ord, skrevet som ”- Guds Riges Udbredelse”: Dette skulle gjøres ved ”*Udbredelsen af den Hellige Skrift og andre til Formmaalet svarende Skrifter*”, som det står i paragrafene 1 og 2 i lovene av 1855.³⁵

Substansielt er dette knyttet til en teologisk begrunnelse og kan ses som et teologisk grunnlag for opprettelse av organisasjonen.

Kirken og teologene så samfunnsutviklingen med fattigdom og sosial nød ut fra datidens pietistiske forståelse, d.v.s. som resultat av synd, moralsk fordervelse og umoralsk livsførsel. Det moralske perspektivet var dominerende, og det var derfor nødvendig med moralske midler i kampen mot nøden.³⁶

En komité komsammen i september 1854 for å utarbeide forslag til statutter etter forbilde fra Tyskland. I komiteen satt universitetslærerne og teologene Gisle Johnson og Carl Paul Caspari, presten Honoratus Halling, samt rådmann i Christiania Ebbel og hjulmaker Christensen.

I § 1 i lovene til indremisjonsforeningen, stod det bl.a. følgende om formålet:³⁷

"Foreningen for indre Mission i Christiania bestaar av Medlemmer af den evangelisk-lutherske Kirke, som ere komne overeens om - - - at bidrage sit til Guds Riges Udbredelse der, hvor aandelig Vandkunnighed og moralsk Fordærvelse synes at kræve

³⁴ Stave, Gunnar (1997:54)

³⁵ Lundby, Knut (1980:354)

³⁶ Kullerud, Dag (2005:122)

³⁷ Lundby, Knut (1980:354) :Loven for Christiania indremisjon/ Oslo indremisjon, framgår av vedlegget "Endringer i vedtektene" s. 354-358

en mere udstrakt Sjælepleie, end Kirken under sin nuværende Organisation er istand til at yde".

En merker seg snart at det ikke var noen plass for sosiale problemer i indremisjonens lover. Manglende åndelig innsikt og kunnskap (åndelig vankunne) og moralsk fordervelse var det sentrale fokus. Indremisjonsforeningen mente at religiøs fornyelse i det enkelte mennesket følges av moralsk fornyelse som igjen fører til sosial fornyelse.³⁸ Indremisjonen var mer opptatt av den åndelige nødssituasjon enn av sosiale oppgaver.³⁹

Det er likevel klart at Christiania Indremisjon like vel tok opp sosialt arbeid, selv om det ikke stod i lovene. I 1856 ble det første barnehjem startet. I 1859 begynte de med husbesøk og etablerte husflidskoler for prostituerte. 1863 startet Christiania indremisjon en frivillig fattighjelp hvor fokus var hjelp til selvhjelp. I 1868 opprettet de Diakonisseanstalten i Christiania. Og i 1887 tok indremisjonsforeningen opp et eget arbeid *"blant Drankere"*.

Fattigpleien ble tatt opp også som en nødvendig forutsetning for sjelepleien. Indremisjonens siktemål med fattigpleien var å drive den *"ved Siden af sit egentlige Øiemed"*.

Det var nøden i byen som drev indremisjonens folk ut på husbesøk. Det var den åndelige nøden som opptok dem fra begynnelsen, men misjonærene fikk fort *"lære kroppens nød å kjenne i de hus de kom inn i."* Som sykdom, fattigdom og moralsk forfall gikk over i hverandre, gikk husbesøk, fattigpleie og forkynnelse sammen i indremisjonens arbeid. Forkynnelsen ble ansett som det viktigste, men de skjønnte at det ikke nyttet å komme med Guds ord aleine, uten å komme med mat og hjelp i sykdom.⁴⁰

Knut Lundby uttaler at formuleringen *"Kristelige Kjærlighedsgjærninger"* ble tatt inn i § 1 i lovene, da lovene ble revidert i 1858.

Han sier videre at kristelige kjærlighetsgjærninger etter dette ble regnet som en arbeidsmåte for å nå foreningens mål, ved siden av forkynnelse og spredning av litteratur.⁴¹ Oversikt over endringer av lovene til Christiania Indremisjon fra 1855 til 1979 viser imidlertid at begrepet *"kristelige kjærlighedsgjærninger"* ikke ble tatt inn i lovene i 1858, men i 1894 i forbindelse med lovendringene det året.^{42og43}

³⁸ Lundby, Knut (1980:19); Stave Gunnar (1997:34)

³⁹ Lundby, Knut (1980:31)

⁴⁰ Lundby, Knut (1980:46-47)

⁴¹ Lundby, Knut (1980:42)

⁴² Lundby, Knut (1980:355)

⁴³ Riksarkivet – Kirkens Bymisjon 150 år. <http://www.arkivverket.no/nno/Bruk-av-arkiv/Nettutstillinger/Kirkens-bymisjon> - 2011 11 10

Gisle Johnson, som var den første formann i Christiania Indremisjon, så indremisjonen som kirkens virksomhet for å overvinne det hedenskap som ennå fantes innen kirken, og skulle møte den åndelige vankunnighet og moralske fordervelse. Sitt formål ville Indremisjonen ivareta ”*delspaa Foranstaltning af Bibellæsninger og lignende christelig Opvækkelse, Oplysning og Opbyggelse tjenlige Foredrag, dels paa Udbredelsen af den Hellige Skrift og andre til Formaålet svarende skrifter*”.⁴⁴

Få år etter at Foreningen for indre Mission i Christiania ble stiftet, var det på flere hold interesse for å få en diakonisseanstalt i hovedstaden etter samme mønster som i Tyskland. Chathinka Guldberg reiste i 1866 til Tyskland på eget initiativ for å bli diakonisse. Før hun forlot Norge, oppsøkte hun Julius Bruun, som da var leder av praktisk-teologisk seminar ved Universitetet i Christiania. Guldberg visste at Bruun var opptatt av å få i gang et diakonissehus.⁴⁵

Bruun understreket diakonissesakens kirkelige karakter, og dens grunnlag i Det nye Testamentet og sammenheng med ”*det christelige Liv i Menigheden*”. Med diakoni forstod Bruun enhver tjeneste i menigheten øvet av kjærlighet til Kristus og de kristne. Begrepet diakonisse brukte han om ”*saadanne kvinder, der sætte sig det som deres Livs Opgave af Kjærlighed til Herren at pleie og passe Syge*”. Indremisjonen tok til orde for ”*en Anstalt til Uddannelse af christelige Sykepleiersker*”.⁴⁶

I 1866 skriver Julius Bruun to artikler hvor han hevder at hensikten med diakonisseanstalten ikke så meget er å avhjelpe den menneskelige nød som å yte kristelig hjelp, ikke så meget å skaffe sykepleiere, lærerinner og forstanderinner til forskjellige stiftelser, som å gi kirken mulighet til å gjøre sin sanne kjærlighets ånd gjeldende på disse områdene.⁴⁷

Diakoni begrunnet i moralsk perspektiv

Dette avsnittet skal omhandle analyse og fortolkning som kan relateres til tekster som karakterisere en diakoni som begrunnes ut fra et moralsk perspektiv, eller som direkte eller indirekte kan forstås ut fra et slikt perspektiv. Det vises til kap 3 hvor jeg omtaler bl.a. kategorien diakoni begrunnet i moral.

Uttrykkene åndelig vankunne og moralsk fordervelse i § 1 i indremisjonens lover framstår som negativt ladede begreper. Bruken av disse begrepene kan forstås som en moralsk

⁴⁴ Lundby, Knut (1980:31)

⁴⁵ Lundby, Knut (1980:47)

⁴⁶ Lundby, Knut (1980:47-48); Bloch-Hoell, Nils (1968:15)

⁴⁷ Kullerud, Dag (2005:123)

fordømmelse av de mennesker som levde i fattigdom og nød, og de som henga seg til umoralsk liv i drukkenskap og prostitusjon m.v.

Indremisjonens initiativtakere hadde som formål å komme til rette med denne åndelige vankunne og moralske fordervelse. De ville bidra til at mennesker fikk kjennskap til Guds Ord og det kristne synet på hva et rett kristenliv var, og hvordan en som vekt kristen skulle leve sine liv. Dette ville føre til endret moral, som igjen ville føre til et rett moralsk liv og i neste omgang til mindre sosial nød.

Med andre ord ville en komme til rette med det moralske forfall og manglende kunnskap om-, og tilegnelse av Guds ord. Sentralt var også forståelsen av hva som var et moralsk rett liv og livsførsel.

Kirkens og indremisjonens posisjon var at Guds ord var normen og det normgivende både for samfunn og enkeltmennesker. Denne definerte hva som var rett og galt, godt og vondt, og hva som var et moralsk rett liv. Deres syn var at hele menneskeheten og enkeltmennesker har arvet syndefallets konsekvenser. Det var derfor viktig å ta opp kampen mot menneskers synd. Et umoralsk liv var et liv som brøt med Guds ords normgivende forståelse, og det som kirken og indremisjonen anså som et moralsk rett liv. De levde et umoralsk liv og hadde en umoralsk livsførsel.

Av tekster i kildematerialet finner jeg flere som angir at indremisjonen inntok en moralsk begrunnelse for egen virksomhet og for opprettelse av tiltak for mennesker som levde i sosial nød. Tekster som angir en kamp mot sosialismens villfarelse og sosialistisk vranglærdom, at tidens sosiale spørsmål truer med å ødelegge familie, staten og kirken, og at ”samfunnets skader” har sitt opphav i et moralsk forfall, er eksempel på en moralsk forståelse.⁴⁸ Det framkommer også av § 1 i lovene for Christiania Indremisjon av 1855, hvor det bl.a. står ”*at bidrage sit til Guds Riges Udbredelse der, hvor aandelig Vandkunnighed og moralsk Fordærvelse - -*”.⁴⁹

Min vurdering og konklusjon er at Christiania Indremisjon hadde en klar moralsk begrunnelse for sin virksomhet og tiltak for å avhjelpe sosial nød, som ble lansert.

Diakoni begrunnet i skapelsesteologisk perspektiv:

Med skapelsesteologi forstår jeg teologi som er relatert til 1. Trosartikkel. Mennesker er skapt i Guds bilde. De er skapt som likeverdige mennesker med samme verdi og menneskeverd.

⁴⁸ Lundby, Knut (1980:82-84)

⁴⁹ Lundby, Knut (1980:354)

Menneskene ble gitt å råde over jorden og alle skapningene. I dette ligger et forvalteransvar for skaperverket. (jf. 1. Mos. 1).

Ut fra de tekster jeg har fra kildematerialet fra siste halvdel av 1800-tallet, knyttet til perioden hvor Christiania Indremisjon ble stiftet og framover, viser min undersøkelse at de ikke begrunnet sin virksomhet ut fra skapelsesteologisk perspektiv.

Diakoni begrunnet i kristologisk perspektiv

Med diakoni i kristologisk perspektiv forstår jeg diakoni i lys av eller ut fra Jesu liv og tjeneste i kjærlighet til alle mennesker (jf Matt 10:7-8), og det dobbelte kjærlighetsbudet (jf Matt 22:34-40).

Jeg har i kildematerialet til Christiania Indremisjon funnet lite som konkret begrunner diakoni i kristologien. En kan si at det mer indirekte kan fortolkes som begrunnelse ut fra et kristologisk perspektiv.

Indremisjonen så også at kjærlighetsgjerninger kunne være en døråpner for forkynnelse av Guds ord. Og en så at det ikke var så lett å få mulighet til forkynnelse til mennesker i en utstrakt nødssituasjon, uten samtidig å møte den sosiale nød og sykdom menneskene levde i.

Formålet med kjærlighetsgjerninger ble av indremisjonen på 1860-tallet, ikke primært å avhjelpe sosial nød, men å gi kirken mulighet til å gjøre sin sanne kjærlighets ånd gjeldende. Virkemiddelet var å komme inn med hjelp til fattige og de som levde i sosial nød, for å kunne nå dem med Guds ord. Kjærlighetsgjerninger ble derfor et hjelpemiddel for å kunne forkynne for menneskene, og dermed ikke noe en ”gir for intet” fordi en ”fikk det for intet”. Det anses derfor ikke å være begrunnet i diakoni ut fra kristologi.

Bruuns forståelse av diakoni som enhver tjeneste i menigheten øvet av kjærlighet til Kristus og de kristne, kan forstås i lys av det dobbelte kjærlighetsbudet. Hans forståelse av begrepet diakonisser som slike kvinner som ser det som deres livs oppgave av kjærlighet til Herren, å pleie og passe syke, kan også forstås i lys av det dobbelte kjærlighetsbudet. Begge disse utsagn kan også forstås som en etterfølgelse av Jesu liv og tjeneste, og i kjærlighet til Kristus.

Brunns uttalelse at diakoni er enhver tjeneste øvet av kjærlighet til Kristus og de kristne, må forstås i hans kontekstuelle anvendelse, nemlig i menigheten. Det ligger trolig ikke noen ekskludering av mennesker som ikke var kristne. Det framgår av hans forståelse av diakonisser, som skal pleie og passe syke, d.v.s. ikke begrenset til kristne syke.

Konteksten dette står i er knyttet til Diakonisaken i Christiania i 1876. Diakonisseanstalten var allerede etablert og i drift. Bruun var formann i styret for Diakonisseanstalten, og trolig var det ikke i tilknytning til Christiania Indremisjon han utviklet dette synet på diakoni og diakonisser.

Ut fra tekster knyttet til Christiania Indremisjon var det først i 1894 at begrepet ”kjærlighetsgjeringer” ble nedfelt skriftlig. I indremisjonens lover § 2 av 1894 sidestilles Guds Ords forkynnelse, utbredelse av den Hellige Skrift og kjærlighetsgjeringer. Jesus selv sidestilte forkynnelse og helbredelse i Matt. 10:7-8: *”Og der dere kommer, skal dere forkynne: Himmelriket er nær! Helbred syke, vek opp døde, gjør spedalske rene, driv ut onde ånder. For intet har dere fått det, for intet skal dere gi det”*.

Begrepet ”kjærlighetsgjeringer” kan ut fra denne konteksten forstås og ses i lys av det dobbelte kjærlighetsbudet, og for øvrig i den forståelse kirken seinere har hatt knyttet til diakoni. Diakoni forstått som kirkens omsorgstjeneste og evangeliet i handling uttrykt gjennom nestekjærlighet. Diakoni springer ut av og er et vitnesbyrd om Guds kjærlighet til alle mennesker, i Jesus Kristus. Og kirkens medmenneskelige omsorg og den tjeneste som i særlig grad er rettet mot mennesker i nød.

Kildematerialet gir ikke indikasjoner på at indremisjonen tidligere hadde en slik forståelse av dens hjelp til nødlidende, før rundt 1894. Fra da av hadde indremisjonen nedfelt sidestilling mellom forkynnelse og kjærlighetsgjeringer. Det vises til omtalen om at Christiania Indremisjon ikke tok inn begrepet ”kristelige kjærlighetsgjeringer” i 1858, men først i 1894.

Det kan stilles spørsmål om Christiania Indremisjon hadde en begrunnelse for diakoni ut fra en kristologisk refleksjon. Begrepet kjærlighetsgjeringer var satt i kontekst preget av kamp mot synd og moralsk forfall. Fra 1894 kan en ane starten til en begrunnelse ut fra kristologi, men en indirekte og ikke tydelig begrunnelse.

Samfunnsideologi

Skal en se på Christiania Indremisjon i et samfunnsideologisk perspektiv vil tekster knyttet til hvordan de så på samfunnet og samfunnsutviklingen i perioden 1850-1900 være sentrale.

Begrepet ”samfunnsideologi” har jeg i kap 2 omtalt ut fra hvordan en forstår samfunnet rundt seg, hvordan en oppfatter dens betydning og begrunnelse. Det belyser hvordan en griper an og konstruerer sosiale realiteter og skaper sosiale organisasjoner. For perioden siste halvdel av 1800-tallet har jeg knyttet dette opp mot tekster jeg anvender fra denne perioden, som angir hvordan bl.a. Christiania Indremisjon ser på samfunnet og samfunnsutviklingen.

Indremisjonen så tidlig framveksten av arbeiderbevegelsen, radikalisering og revolusjonære tendenser som en trussel mot kirken og det bestående samfunn. I likhet med indremisjonen i Tyskland, hevdet indremisjonen i Christiania at tidens sosiale spørsmål truer med å ødelegge familien, staten og kirken. De sosiale problemer ble ansett som en sykdom, og indremisjonen den beste medisin. Dette gjentok indremisjonen seinere i en artikkelserie ⁵⁰

I 1883 skriver Gisle Johnson oppropet ”*Til kristendommens Venner i vort Land*”. Johnson uttaler at det ikke finnes annen legedom for folks sedelige og sosiale nød enn den kristendommen gir. Videre sier han: ”*Det er denne vort Folks kristelige Karakter, denne Kristendommens Makt over vårt folkeliv, som vi nu ser truet af den politiske Radikalisme*”.⁵¹

Sekretær i Christiania Indremisjon (Andreas Mortensen) gikk aktivt ut mot den framvoksende sosialismen. Han uttalte i 1886 bl.a. følgende under overskriften ”*Indtage en forsvarsstilling*”:⁵²

"I: Den lutherske Kirke kan ikke indtage en passiv, ligegyldig og afventende Stilling og lade den socialdemokratiske Bevægelse have frit Løb, men Kirken er forpligtet til af alle Kræfter at indtage en Forsvarsstilling, gennem Vidnesbyrd og i Handling at bekjæmpe den radikale Socialismens Vildfarelser, at afhjælpe den sociale Nød og saaledes afvende en truende Fare fra Fædrelandet. - - -

IV: For at afværge Socialdemokratiets Angreb paa den lutherske Kirke og med varig Følge hindre de socialistiske Vranglærdomme i Menigheden, maa den enkelte Menighed, i hvilken Tyngdepunktet for al ordnet kirkelig Virksomhed ligger, blive styrket og pleiet".

Han mente også at det som ble kalt gjerningsmisjon, måtte utvides, fordi det gjennom den sosiale nøden var mulig å bane seg vei til den åndelige nøden. ⁵³

I indremisjons-foreningens var det et uttalt mål å møte den ”*moralske Fordærvelse*”. Alkoholmissbruket ble utvilsomt regnet med til i den moralske fordervelsen. Dette framgår av en artikkel i 1895 av indremisjonen, hvor det påpekes at drikkeondet er en hovedkilde til den enkeltes fattigdom og massefattigdom: ”*Drukkenskaben fører netop til Trætter, Slagsmaal, Mord og Drab. Men ogsaa en Mengde Forbrytelser mod Sædeligheden bliver*

⁵⁰ Lundby, Knut (1980:65-66)

⁵¹ Kullerud, Dag (2005:112)

⁵² Kullerud, Dag (2005:133); Lundby, Knut (1980:82-84)

⁵³ Kullerud, Dag (2005:134)

*begaaet i Drukkenkab. Ligesom Drukkenkab er en hyppig Aarsag til Prostitutionen, saaledes er den ogsaa en hyppig følge af den sidste".*⁵⁴

På indremisjonens årsmøte i 1857 gikk Gisle Johnson i rette med grundtvigianismen, som han så som den største av alle trusler. I en artikkel i Norsk Kirketidende skriver Johnson følgende:⁵⁵

"Det er mange som på utvortes vis blir i kirkens skjød, ja, de eter til og med dens brød, likevel benytter de sin stilling til å undergrave dens mur. De representerer falske og ukirkelige åndsretninger innenfor kirkens skjød. Men Indremisjonen er på post. Denne vantroen finnes også i presteskapet. Blant dem behøver en ikke lete etter kirkeoppløsende elementer, disse som er blottet for evne til å dele Ordet rett. Det røper dem".

Kampen mot vanntro og forfall i kirken og blant kirkens menn, var med andre ord svært sentral i indremisjonens tenkning.

Effekten av en brei indremisjon var imidlertid et svekket monopol for prestene. Spenningen mellom prestene og indremisjonen besto, og dette var grunnen til at Gisle Johnson omkring 1870 overveide å oppløse hovedstadens indremisjon i lokale menighetsforeninger, for å komme prestene i møte. De fleste ledere i indremisjonen var selv prester eller teologer. De kunne selv holde Gudstjenester andre steder enn i kirken. Men de var aldri i tvil om at de regnet seg som en del av kirken og respekterte dens prester og biskoper.⁵⁶

Trussel motbestående samfunn og samfunnsstruktur

Christiania Indremisjon så framveksten av arbeiderbevegelsen, radikaliserings og revolusjonære tendenser som en trussel mot det bestående samfunn.

Christiania Indremisjon var opptatt av den kristne stat ikke skulle bli sprengt i stykker av den sosiale nøden. Tidens sosiale spørsmål truet med å ødelegge familien, staten og kirken. Samfunnets skader måtte leges innenfra, fordi de har sitt opphav i et moralsk forfall.

Sekretær Andreas Mortensen uttalte i 1886 at kirken ikke kan ha en passiv og likegyldig holdning til sosialistene, og en kan ikke gi dem fritt spillerom. Kirken må derfor innta en forsvarsstilling ved vitnesbyrd og handling bekjempe den radikale sosialismens villfarelse. Ved å minske den sosiale nøden kan den truende fare for fedrelandet avverges.⁵⁷

⁵⁴ Lundby, Knut (1980:39 og 50)

⁵⁵ Kullerud, Dag (2005:110)

⁵⁶ Lundby, Knut (1980:63-65)

⁵⁷ Kullerud, Dag (2005:133); Lundby, Knut (1980:82-84)

Gisle Johnsons uttalte i at folks kristelige karakter og kristendommens makt over folket og folkelivet, er truet av den politiske radikalisme.⁵⁸

Kirken og indremisjonsforeningen i hovedstaden, ble med dette en sentral aktør i samfunnet. Deres posisjon er en støtte til myndighetene og den samfunnsstruktur myndighetene har etablert og styrer etter.

Indremisjonens formål var å bevare det eksisterende samfunnssystem og styresett. Kirken og kristendommen hadde fram til da hatt en viktig og sentral posisjon i folket og samfunnet. Denne posisjonen ønsket Christiania Indremisjon å bevare. De forstod radikale og revolusjonære politiske strømninger og holdninger som en trussel både mot kirken og staten. Det var overhengende nødvendig at samfunn og samfunnssystem ikke ble varig endret, og dermed var formålet å bevare myndighetenes posisjon og samfunnsstrukturen uendret.

Avhjelping av sosial nød ses som et virkemiddel for å hindre at den sosialdemokratiske bevegelse og kritikk mot kirken og myndighetene skal få fritt spillerom. Dersom de fattige og nødlidende får hjelp med sin sosiale nød og dermed får en bedre livssituasjon, regner kirken med at de fattige og nødlidende ikke vil tilslutte seg arbeiderbevegelsens kritikk mot kirke og myndigheter. Samfunnstilstanden vil dermed normaliseres og motstand og kritikk avta.

I forhold til Stein Kuhnles fire 4 aktørorienterte forklaringer, anses den første aktørrollen ”*Vaksinering mot sosialisme*” som relevant for kirkens og indremisjonens rolle.

Indremisjonen ønsket å bidra til å bremse eller kvele en faglig politisk epidemisk smitte, slik Kuhnle formulerer det, knyttet til aktørrollen ”*Vaksinering mot sosialisme*”. Indremisjonens mål om å avhjelpe sosial nød kan forstås som en vaksinering mot sosialisme.

Dette tiltaket kan også forstås som en reformering av datidens sosialhjelpsordninger, d.v.s. daværende fattighjelpsordning som staten og kirken var sentral i. Indremisjonsforeningen var svært opptatt av at fattighjelpen skulle ivaretas av frivillige organisasjoner, og ikke staten. En reform hvor bl.a. indremisjonsforeningen kunne etablere fattighjelp for å avhjelpe sosial nød, ville etter indremisjonsforeningens syn være formålstjenlig. Dette ville kunne gjennomføres uten vesentlig endring av samfunnet og samfunnssystemet, og kan karakteriseres som et systembevarende tiltak.

⁵⁸ Kullerud, Dag (2005:134)

Ut fra Sven Ove Hanssons tre ulike typer reformisme, kan dette forstås som en systembevarende reformisme, hvor en iverksetter umiddelbare forbedringer for å stabilisere og bevarer strukturene og samfunnssystemet.

Kirken og Christiania Indremisjonens posisjon og virkemiddel både kan forstås som tiltak mot (vaksinasjon mot) sosialismen, og som systembevarende reformisme.

Trussel mot kirkens og kristendommens posisjon i samfunnet

For en del av de tekster som drøftes under denne overskriften, vil noen være de samme som omhandles under forrige overskrift, d.v.s. trussel mot samfunn og samfunnsstrukturer. Flere tekster har elementer både i forhold til trussel mot samfunn og trussel mot kirke og kristendommens posisjon. Tekstene jeg løfter fram i denne delen av oppgaven er relatert til de tekster jeg omtaler under overskriften "Samfunnsideologi" foran, hvor også referanser er oppgitt.

Gisle Johnson og hans medarbeidere hevdet at det var en kirkelig nødstilstand. Prestene la vekt på at alle døpte var kristne gode nok. Johnson mente at det ikke var nok å være døpt. Forkynnelse til omvendelse med sikte på personlig tro, var det sentrale. Hans standpunkt var at en først måtte se sin egen synd, for å se evangeliets nåde.

I sin tale på indremisjonsforeningens årsmøte i 1857, og i en artikkel i Norsk Kirketidende samme år, hevdet han at det var mange som på *"en utvortes vis blir i kirkens skjød, ja, de eter til og med dens brød, likevel benytter de sin stilling til å undergrave dens mur"*. Han hevdet videre at de representerer falske og ukirkelige åndsretninger innenfor kirken, og at denne vantroen også finnes innen presteskapet. Disse er blottet for evnen til å dele Guds ord rett.

Gisle Johnson skrev i sitt opprop til kristenfolket i 1883 at *"Det er denne vort Folks kristelige Karakter, denne Kristendommens Makt over vårt Folkeliv, som vi nu ser truet av den politiske Radikalisme"*. Underskriverne av oppropet var overbevist om at den politiske radikalismen ikke bare ville fortrenge kristendommen fra sin posisjon i folket, det var også dens egentlige mål.

Gisle Johnson var tydelig i sitt opprop og uttalelse i 1883, da han uttalte at det er viktig å bevare den posisjon og makt kirken og kristendommen hadde i folket og samfunnet. I dette ligger at dersom de revolusjonære og sosialdemokratiske kreftene får gjennomslag og bidrar til samfunnsendringer, vil det true kirkens posisjon og makt. Det var myndighetenes legitimering av kirken som muliggjorde dens posisjon i folket og samfunnet.

Andreas Mortensen uttalte i 1886: ”*Socialdemokratiets Angreb paa den lutherske Kirke med varig Følge, hindre de socialistiske Vranglærdomme i Menigheden, i hvilken Tyngdepunktet for al ordnet kirkelig Virksomhed ligger, blive styrket og pleiet*”.

Indremisjonsforeningen i Christiania peker på at trusselen mot kirken og kirkens posisjon i samfunnet både kommer innenfra fra kirkens egne prester, og utenfra hvor sosialdemokratiet og arbeiderbevegelsen.

Innad i kirken og kristenliv anså indremisjonen at det var en nødssituasjon hvor indremisjonen selv ville derfor påta seg å sørge for den rette forkynnelse og ivaretagelse av den rette lære.

Utad i forhold til de nye samfunnsstrømninger av sosialdemokratisk vranglære og revolusjonære tendenser, var særlig utbredelsen av den hellige skrift og kristelig litteratur sentral. Men også husbesøk og besøk ved industriarbeidsplassene og andre arbeidsplasser, der en kunne treffe bl.a. arbeidere, og formidle det rette budskap til disse.

Virkemiddel i forhold til den trusselen som kom fra kirkens egne, var rett forkynnelse av Guds ord, personlig omvendelse og tro det sentrale.

Christiania Indremisjonen så seg selv og sin virksomhet som virkemiddel i denne kampen, da de anså indremisjonen som den rette medisin i dette arbeidet. Indremisjonen satte i gang dette arbeidet mer eller mindre på egen hånd. Mange av indremisjonens ledere var prester eller teologer, og kunne selv holde gudstjeneste andre steder enn i kirken.

Virkemidlene forkynnelse, utbredelse av Skriften og religiøs litteratur og avhjelping av sosial nød, var virkemidler mot vranglære internt i kirken fra prester og presteskap.

Indremisjonen inntok en aktørrolle internt i kirken, hvor en ville erstatte det de oppfattet som vranglære med den rette lære og forkynnelse. Dette kan oppfattes som en ”vaksinasjon” mot vranglære i kirken, og som analog til Kuhnles aktørrolle beskrevet som ”Vaksinasjon mot sosialismen”, hvor målet var å bremse eller kvele en negativ utvikling.

Verdinøytralitet

Dette tema var ikke aktuelt på 1800-tallet. På den tid stilte ikke stat og samfunn krav om at velferdstiltak skulle være verdinøytrale.

Det foreligger derfor ikke tekster som omhandler verdinøytralitet, i det kildematerialet jeg har gjennomgått for siste halvdel av 1800-tallet.

Lutherstiftelsen (Det norske lutherske Indremisjonsselskap)

Teologisk refleksjon i Lutherstiftelsen

Mange av kirkens og kristelige organisasjoners ledere var opptatt av den nye samfunnsutviklingen, særlig trusselen rettet mot kirkens og kristendommens stilling. De ble skremt av kreftene som ville rasere det gamle samfunnet. Først og fremst herjet vantroen som avlet

I årsmeldingen til Lutherstiftelsen for 1873 står det: *”Med hver Aar som drages ogsaa vort Fædreland ind i de mer eller mindre materialistiske, antikristelig og hedenske strømninger, der sammen med moderne Kultur har trængt ind i de øvrige europeiske lande.”*⁵⁹

Hartvig Halvorsen var sekretær og en drivende kraft i Lutherstiftelsen. I 1887 startet han tidsskriftet ”Søndagsblad for den indre misjon”. I åpningsartikkelen skrev han blant annet:

*”Synd og nød omgir oss på alle kanter og over alt ropes det på hjelp. Hvem skal da utstrekke den hjelpende hånd og redde? Alle kristne vil svare: Det skal kirken gjøre, - - -. Og det er sant, kirken skal gjøre det. Men hva er kirken? - - -. - kirken er samling av alle dem som elsker den Herre Jesus. Skal det derfor foreslå noe med kirkens hjelp, så må alle levende kristne delta i dens redningsarbeid,-- -..”*⁶⁰

Diakonisseanstaltens ledelse oppfordret i 1889 Lutherstiftelsen (ved H. Halvorsen) å utdanne diakoner for å få flere forkynnere, som følge av at de ønsket forkynnervirksomheten intensivert. Diakonisseanstaltens ledelse mente at det trengtes en rikere forkynnelse av Guds ord sammen med privat sjelesorg i de spredte og store menigheter. Dette arbeidet kunne ikke diakonissene utføre, det var det menn som kunne gjøre.⁶¹

Den 20. November 1889 vedtok styret i Lutherstiftelsen å sende ut oppropet ”Indbydelse til Oprettelse af et norsk Diakonhjem”. To av styremedlemmene var i en periode også aktive i Christiania Indremisjon og stod bak Diakonisseanstalten, bl.a. Gisle Johnson. Han var sentral også ved opprettelsen av Christiania indremisjon og i vekkelsesbevegelsen på 1800-tallet.⁶²

I oppropet står det bl.a.:

”Men der er i de moderne Samfund, ogsaa i vort, hele Egne af Nødens og Elendighedens store Rige, - - .” - - - .”Vi indskrenker os her til at nævne den Diakonvirksomhed, som i vore store og spredte Menigheder trænges til en rigere Ordets forkyndelse og privat

⁵⁹ Ibid

⁶⁰ Norseth, Thorleif (1940;13)

⁶¹ Martinsen, Kari (1984:253); Stave, Gunnar (1997: 55)

⁶² Stave, Gunnar (1997:32); Martinsen, Kari (1984:252)

Sjælesorg, - - . - - samt endelig til Bekjæmpelsen af de for vor tid eiendommelige Nødstilstande, som skriver sig fra vantro og samfundsnedbrytende retningers altfor frugtbare Arbeid i blant os, saa vil det lettelig indsees, at der foreligger for Kirken en hel Række af store Oppgaver, - - -."⁶³ Videre står det i oppropet:

"Vi er, efter grundig og alvorlig Overveielse, komne til den Erkjendelse, at Tiden til at reise dette Kjærlighedsarbeide ogsaa i vor Kirke nu er inde. - - -. Det foreligger derfor, forekommer det os, som en bydende Nødvendighed for vor Kirke at optage den Gjerning, som nu saa grundig er prøvet og har vist sig saa frugtbart i Samfund, hvis Forholde og hele aandelige Skikkelse har Lighed med vort."

Det praktiske kjærlighetsarbeidet skulle være med i diakonens arbeid, men det kom i annen rekke. Emissær- og forkynnervirksomheten skulle ha forrang. Diakonene skulle trenge inn overalt i samfunnet med sitt evangeliserende budskap.⁶⁴

I Søndagsblad for indremisjonen i 1890 skrev Hartvig Halvorsen at diakoniutdannelsen må være forent med et rednings- og kjærlighetsarbeide, og at fra første stund kom tanken om et norsk diakonhjem opp i styret for Lutherstiftelsen. Dette måtte forenes med et større pleiehjem for gamle, fattige og svakelige menn.⁶⁵

Heiervang skriver i 1965 om dette at det *"altså er det karitative barmhjertighetsarbeid det tenkes på"*, og viser til formuleringen *"diakoniutdanningen må være forenet med et rednings- og kjærlighetsarbeid"*.⁶⁶

Indremisjonsbevegelsene, ikke minst Lutherstiftelsen, forstod de store sosiale problemene som utslag av åndelig og moralsk krise. Indremisjon og det diakonale arbeidet, ikke minst de diakonale utdanningsinstitusjonene, ble tenkt inn i en breiere kulturstrategi med en brodd mot kristendoms- og samfunnsfiendtlige krefter.⁶⁷

I den første årsmelding for Diakonhjemmet (1890) skriver Hartvig Halvorsen at mange medarbeidere i indremisjonen hadde sett at forkynnelse og sjelesorg måtte suppleres med en mer handlingsrettet misjon, slik at gode gjerninger kunne bane veg for evangeliet der forkynning ikke nådde fram. Evangeliet måtte forkynnes både i ord og handling, for å få

⁶³ Stave, Gunnar (1990:51)

⁶⁴ Martinsen, Kari (1984:254)

⁶⁵ Norseth, Torleif (1940:16-17)

⁶⁶ Heiervang, Sigurd (1965:15)

⁶⁷ Stave, Gunnar (1997: 45)

gjennomslagskraft. Dette ble framstilt som en god strategi i den kirkelige kamp mot oppløsningstendensene og nøden som grep om seg i det moderne samfunnet.⁶⁸

Diakoni begrunnet i moralsk perspektiv

Dette avsnittet handler om analyse og fortolkning som kan relateres til tekster som karakterisere en diakoni som begrunnes ut fra et moralsk perspektiv, eller som direkte eller indirekte kan forstås ut fra et slikt perspektiv. Det vises til kap 3 hvor jeg omtaler bl.a. kategorien diakoni begrunnet i moral.

Også Lutherstiftelsen hadde et kampperspektiv i sitt arbeid. På samme måte som Christiania Indremisjon, var Lutherstiftelsens posisjon og holdning at sosiale problemer var et resultat av åndelig og moralsk krise, og denne krise måtte bekjempes.

Det moderne samfunn var preget av *”hele egnen af Nødens og Elendighedens store Rige”*. Blant oppgavene Luthersstiftelsen skisserer i oppropet var *”Bekjempelsen af de for vor Tid eiendommelige Nødstilstande, som skriver sig fra vantro og samfunnsnedbrytende Retningers altfor frugtbare Arbeid i blant os”*.

Dette kan tolkes som et moralsk perspektiv på samfunnets store sosiale problemer, som kommer av vantro og samfunnsnedbrytende krefter i det moderne samfunn.

Denne kombinasjon av åndelig og moralsk forståelse av de sosiale problemene, tydeliggjør at det ikke var de sosiale problemene pr se som var i fokus. Det var ikke primært å hjelpe de mennesker som levde i sosial nød. Lutherstiftelsen ønsket å komme til rette med menneskenes umoral og manglende kristelig og moralsk livsførsel.

Formålet var ut fra dette å bekjempe umoral og manglende kristelig og moralsk livsførsel. Dette skulle føre til mindre sosiale problemer.

Kirkens og Lutherstiftelsens forståelse var at Guds ord var normen og det normgivende både for samfunn og enkeltmennesker. Den definerte hva som var rett og galt, godt og vondt, og hva som var et moralsk rett liv. Hele menneskeheten og enkeltmennesker har arvet syndefallets konsekvenser. Det var derfor viktig å ta opp kampen mot menneskers synd. De oppfattet et umoralsk liv som brudd med Guds ords normgivende forståelse, og hva kirken og indremisjonen anså som et moralsk rett liv. De levde et umoralsk liv og livsførsel.

Flere tekster angir at Lutherstiftelsen inntok en moralsk begrunnelse for egen virksomhet og for opprettelse av tiltak for mennesker som levde i sosial nød. Tekster som angir en kamp mot

⁶⁸ Stave, Gunnar (1997:55)

sosialismens villfarelse og sosialistisk vranglærdom, at tidens sosiale spørsmål truer med å ødelegge familie, staten og kirken, og at ”samfunnets skader” har sitt opphav i et moralsk forfall, er eksempel på en slik moralsk forståelse.

Min vurdering og konklusjon er at også Lutherstiftelsen hadde en klar moralsk begrunnelse for sin virksomhet og tiltak for å avhjelpe sosial nød.

Diakoni begrunnet i kristologisk perspektiv

Med diakoni i kristologisk perspektiv forstår jeg diakoni i lys av eller ut fra Jesu liv og tjeneste i kjærlighet til alle mennesker (jf Matt 10:7-8), og det dobbelte kjærlighetsbudet (jf Matt 22:34-40).

I Lutherstiftelsens opprop med innbydelse til opprettelse av et norsk diakonihjem i november 1889, sies:

”Det foreligger derfor, forekommer det os, som en bydende Nødvendighed for vor Kirke at optage den gjerning, som nu saa grundig er prøvet og har vist sig saa frugtbar i Samfund, hvis Forholde og hele aandelige Skikkelse har Lighed med vort”.

I Lutherstiftelsens årsmelding for 1873 står det: *”Med hvert Aar som gaar drages ogsaa vort Fædreland ind i de mer eller mindre materialistiske, antikristelige og hedenske strømninger, der sammen med moderne Kultur har trængt ind i de øvrige europeisk Lande”.*

I tekstene jeg har gjennomgått for Lutherstiftelsen fram til opprettelsen av Diakonhjemmet i 1890, framkommer ikke tekster som eksplisitt viser at diakoni var begrunnet i en kristologisk betont teologi.

Begrepet ”kristelig kjærlighetsgjerninger” kan forstås i lys av Jesu liv og tjeneste i kjærlighet til alle mennesker. Jesus sier i Matt 22:34-40: *”Du skal elske Herren din Gud av hele ditt hjerte og av hele din sjel og av all din forstand. Dette er det første og største budet. Men et annet er like stort: Du skal elske din neste som seg selv. På disse to bud hviler hele loven og profetene”.*

Jesus sier i Matt 10:8: *”Helbred syke, vekk opp døde, gjør spedalske rene, driv ut onde ånder. For intet har dere fått det, for intet skal dere gi det”.* Jesus sier med dette at slik han gjør det, skal hans troende gjøre det, og gi det videre uten noen som helst klausul om gjenytelse eller på annen måte krav til den som hjelpes.

Begrepet ”kjærlighetens gjerninger” forstått i denne kontekst, kan tolkes som tjenste (diakoni) i lys av kristologien. Men for å avgjøre om dette er det sentrale perspektiv i tekstene for bl.a. Lutherstiftelsen i oppropet, må en se hvilken kontekst begrepet brukes.

Den kontekst som begrepet står i, er opprettelse av et Diakonhjem i Norge, med formuleringer som:

”hele Egne av Nødens og Elendighedens store Rige”, ”til en Rigere Ordets Forkyndelse og privat Sjælesorg” og ”Bekkjæmpelse af de for vor Tid eiendommelige Nødstilstande, som skriver sig fra vantrø”, samfundsnedbrytende Retningers alfor frugtbare Arbeidet iblant os” og ”at gaa ud i Menighederne og vie sit Liv til Kampen mot synd og Nød. Denne kampen har vokst sig stor og stærk derude”.

Konteksten er knyttet til kampen mot vantrø og umoral, mot synd og nød, mot åndelig og kirkelig nød. Grunntanken var at det måtte en religiøs fornyelse til i hvert enkelt menneske. En slik fornyelse vil skape moralsk fornyelse som igjen vil føre til sosial fornyelse.

En kan tolke anvendelsen av ”kjærlighetens gjerninger” i lys av kampen mot umoral og vankunne, som framstår som Lutherstiftelsens hovedbegrunnelse for sin virksomhet og for å ta et initiativ til opprettelse av et diakonhjem.

En forståelse er at begrepet ”kjærlighetens gjerninger” kan ses ut fra kristologi. Men helhetsvurdering av tekster og omtale av dette i kildematerialet, visersammenheng til den moralske konteksten og forståelsen.

Min konklusjon og fortolkning er at Lutherstiftelsen ikke eksplisitt begrunnet sin virksomhet og sitt initiativ til opprettelse av diakonhjemmet, ut fra en kristologisk betont teologi.

Diakoni begrunnet i skapelsesteologi

Med skapelsesteologi forstår jeg teologi som er relatert til 1. Trosartikkel. Mennesker er skapt i Guds bilde. De er skapt som likeverdige mennesker med samme verdi og menneskeverd. Menneskene ble gitt å råde over jorden og alle skapningene. I dette ligger et forvalteransvar for skaperverket. (jf. 1. Mos. 1).

Avtekstmaterialet for Lutherstiftelsen i perioden 1850 – 1900, er det ingen tekster som viser at de begrunnet diakoni i skapelsesteologisk perspektiv, eller som kan tolkes inn i en slik forståelse.

Samfunnsideologi

Mange av kirkens og kristelige organisasjoners ledere var opptatt av den nye samfunnsutviklingen, særlig trusselen rettet mot kirkens og kristendommens stilling. De ble skremt av kreftene som ville rasere det gamle samfunnet. Først og fremst herjet vanntroen som avlet synd og nød, og truet kristendommens og kirkens stilling i folket.⁶⁹

I november 1882 holdt Gisle Johnson et foredrag i Kristiania hvor han redegjorde for sitt kristelige grunnsyn på det borgerlige samfunnet som også ble et forsvar for et konservativt samfunnssyn, og et angrep på den politiske radikalismen. Den kristne skylder myndighetene lydighet, og må derfor i din reformtenkning alltid ha et konservativt siktemål. Han gikk i rette med de som setter menneskeviljen som den høyeste lov, og ikke Guds vilje. Han forstår denne holdning som *”Fornegtelse af skriftens Lære om Øvrigheden som Guds Tjener og dermed tillige dens Lære om Gud som Verdens Herre og styrer”*.⁷⁰

I årsmeldingen til Lutherstiftelsen for 1873 står det: *”Med hver Aar som drages ogsaa vort Fædreland ind i de mer eller mindre materialistiske, antikristelig og hedenske strømninger, der sammen med moderne Kultur har trængt ind i de øvrige europeiske lande.”*⁷¹

Den konservative kirkefløy så etter hvert at kampen mot radikalismen og fritenkeri måtte føres på alle plan, også det politiske. Det var en sosialpasifiserende tankegang, med brodd mot radikale politiske strømninger, både overfor liberale og sosialistiske retninger.

Lutherstiftelsens menn så det som sin spesielle oppgave å arbeide for kompromiss og forsoning mellom de sosiale klassene, og demme opp for konsekvensene av det moderne samfunnet.⁷²

I 1883 ble Gisle Johnson overtalt til å mobilisere presteskap og legfolk i kampen mot radikalismen, av kirkestatsråd Niels Hertzberg. Gisle Johnson ble en av hovedmennene bak *”Opraab til Christendommens Venner i vort Land”*. De konservative kristne kastet seg inn i den politiske kampen, og ble en av flere impulser som pekte fram mot etableringen av et konservativt parti. De konservative kristne mente det finnes en kristen grunnbetragtning relatert til det politiske liv. Det tenkes på Rom. 13:1 *”En hver skal være lydig mot de*

⁶⁹ Stave, Gunnar (1997:46)

⁷⁰ Stave, Gunnar (1997:51, note 6)

⁷¹ Ibid

⁷² Stave, Gunnar (1997:48)

myndigheter han har over seg. Det finnes ingen myndigheter som ikke er fra Gud, og de som er ved makten er innsatt av Gud”.

Bibelens ord om øvrigheten blir av de konservative oppfattet som det som viktig for å bevare samfunnet og samfunnsorden. Johnson så på øvrigheten som innsatt av Gud, som Guds instrument. Selv den øvrighet som ikke handler etter Guds vilje, må den kristne erkjenne er av Gud.⁷³

Indremisjonsbevegelsene, ikke minst Lutherstiftelsen, forstod de store sosiale problemene som utslag av åndelig og moralsk krise. Indremisjon og det diakonale arbeidet, ikke minst de diakonale utdanningsinstitusjonene, ble tenkt inn i en breiere kulturstrategi med en brodd mot kristendoms- og samfunnsfiendtlige krefter. Motivet for å opprette disse diakonale institusjonene kan derfor forstås som en reaksjon mot det moderne gjennombruddet.⁷⁴

Indremisjonen ville forsvare og restaurere det gamle systemet gjennom kirkelig fornyelse. Dette bygde på en sosialpasifiserende tankegang, som ville forsone motsetningene som truet med å sprengte det moderne samfunn. I denne kampen ble Diakonhjemmet og diakonien et nytt frontavsnitt, der strategien ikke var ordets makt, men stille, tjenende kristelige kjærlighetsgjerninger som skulle vinne det enkelte nødlidende menneske og kjempe for forsoning på individplan.⁷⁵

Trussel mot bestående samfunn og samfunnsstruktur

I min redegjørelse for tekster knyttet til samfunnsideologi ovenfor, er det flere tekster knyttet til trussel mot bestående samfunn og samfunnsstrukturer. Også Lutherstiftelsens ledere og sentrale personer var opptatt av den nye samfunnsutviklingen.

I Lutherstiftelsen årsmeldingen for 1883 ble uttalt at fedrelandet dras inn i mer eller mindre materialistiske, ateistiske og hedenske strømninger. En ønske å gå i rette med radikale og revolusjonære krefter, og kreftene som fornektet skriftens lære om øvrigheten som Guds tjener. Kampen mot radikalisme og fritenkeri, ble sett på som en trussel mot både staten og kirkens stilling i samfunnet. Lutherstiftelsen så øvrigheten som innsatt av Gud, også den øvrighetsom ikke handlet etter Guds vilje.

⁷³ Stave, Gunnar (1997:48); Kullerud, Dag (2001:112-113)

⁷⁴ Stave, Gunnar (1997: 45)

⁷⁵ Stave, Gunnar (1997:123)

Formålet for var å gå i rette med de radikale og revolusjonære krefter i samfunnet, for å bevare eksisterende samfunnsstrukturer, samfunnssystem og myndigheter. Og for at myndighetene fortsatt kunne styrte landet.

Luther-stiftelsen ønsket å bidra til å bremse eller kvele en faglig politisk epidemisk smitte, slik Kuhnle formulerer det knyttet til aktørrollen ”Vaksinering mot sosialisme”.

Indremisjonens mål om å avhjelpe sosial nød, kan forstås som en vaksinering mot sosialisme.

Dette tiltaket kan også forstås som en reformering av datidens sosialhjelpsordninger, d.v.s. daværende fattighjelpsordning som staten og kirken var sentral i. Tiltak rettet mot fattige, ble ansett formålstjenlig i denne kampen. Dette ville kunne gjennomføres uten endring av samfunnet og samfunnssystemet, og kan anses som et systembevarende tiltak.

En kan forstå Lutherstiftelsens kamp som en systembevarende reformisme, hvor en iverksetter umiddelbare forbedringer for å stabilisere og bevarer strukturene og samfunnssystemet. Ut fra Sverre Hanssens tre typer reformisme, kan dette forstås som en systembevarende reformisme.

Min konklusjon er at også Lutherstiftelsens rolle som aktør mot trusselen mot bestående samfunn og samfunnsstrukturer kan forstås både som vaksinasjon mot sosialismen, og som systembevarende reformisme.

Trussel mot kirkens og kristendommens posisjon i samfunnet

Flere av tekstene som jeg har redegjort for under avsnittet Samfunnsideologi ovenfor, relateres til trussel mot kirkens og kristendommens posisjon i samfunnet.

Gisle Johnson gikk i rette med de som setter menneskeviljen som den høyeste lov, og ikke Guds vilje. Han forstod denne holdning som ”*Fornegtelse af skriftens Lære om Øvrigheden som Guds Tjener og dermed tillige dens Lære om Gud som Verdens Herre og styrer*”.⁷⁶ Øvrigheten var innsatt av Gud, selv den øvrighet som ikke handler etter Guds vilje.⁷⁷ Det tenkes på Rom. 13:1 ”*En hver skal være lydige mot de myndigheter han har over seg. Det finnes ingen myndigheter som ikke er fra Gud, og de som er ved makten er innsatt av Gud*”.

Bibelens ord om øvrigheten anses som viktig for å bevare samfunnet og samfunnsorden, og ikke minst kirkens og kristendommens posisjon i samfunnet. Trusselen fra de radikale og revolusjonære kreftene, var også en trussel mot kirken og kristendommen, og dens posisjon

⁷⁶ Stave, Gunnar (1997:51, note 6)

⁷⁷ Stave, Gunnar (1997:48); Kullerud, Dag (2001:112-113)

og makt i samfunnet. Dersom disse kreftene skulle vinne fram, ville ikke kirke og kristenliv få samme plass verken i samfunn eller i folket. Dette var også sentralt i Lutherstiftelsens forståelse og posisjon.

Formålet var å sikre kirke og kristenlivets plass og posisjon i folket, og dens innflytelse og makt i samfunnet. Dette avhenger av at både samfunn, styresett og samfunnsstrukturene forble uendret.

Også Lutherstiftelsen inntok en aktørrolle internt i kirken, hvor en ville erstatte det de oppfattet som vranglære med den rette lære og forkynnelse. Dette kan oppfattes som en ”vaksinasjon” mot vranglære i kirken, og som analog til Kuhnles aktørrolle beskrevet som ”Vaksinasjon mot sosialismen”.

Verdinøytralitet

Dette tema var ikke aktuelt på 1800-tallet. På den tid stilte ikke stat og samfunn krav om at velferdstiltak skulle være verdinøytrale.

Det foreligger derfor ikke tekster som omhandler verdinøytralitet, i det kildematerialet jeg har gjennomgått for siste halvdel av 1800-tallet.

Konklusjon vedrørende kristelige organisasjoner som opprettet diakonale virksomheter

Ut fra det tekstmaterialet jeg har gjennomgått er min konklusjon at de frivillige organisasjoners begrunnelse for virksomhet og for diakoni, er sammenfallende. Begge organisasjoner begrunner virksomhet og diakoni ut fra et moralsk perspektiv. De knytter sin begrunnelse også til trussel mot samfunn og samfunnsstrukturer, og trusselen de ser mot kirke og kristendoms posisjon i samfunnet.

8.2 Diakonale virksomheter

I dette kapitlet konsentrerer jeg meg om de to diakonale virksomhetene Diakonisseanstalten Lovisenberg og Det norske Diakonhjem.

Likevel hadde Christiania Indremisjon sitt eget arbeid blant fattige, barn og rusmissbrukere m.v. samtidig som indremisjonen var en misjonsorganisasjon. Christiania Indremisjon kan derfor forstås både som en misjonerende organisasjon og en organisasjon med diakonal virksomhet.

Kapittel 8.2 vil på denne bakgrunn omfatte Diakonisseanstalten Lovisenberg og Det norske Diakonhjem. I den videre sammenligning mellom h.h.v. organisasjoner som opprettet

diakonale virksomheter og mellom diakonale virksomheter, trekker jeg inn omtalen av Christiania Indremisjon. Det vises til kap 10 og 11.

Diakonisseanstalten i Christiania

Teologisk refleksjon i Diakonisseanstalten

Det var Christiania Indremisjon som besluttet å opprette Diakonisseanstalten i hovedstaden i 1868 (Heretter kalt Diakonissehuset). Bakgrunnen var at indremisjonen de to årene før hadde fått oppfordring til å ta opp diakonissesaken.

Styret for Christiania Indremisjon nedsatte i mars 1867 en komite som skulle arbeidet med den såkalte diakonissesaken. Komiteen uttalte bl.a.:⁷⁸

”Fremdeles er det ikke Hensigten med en saadan Anstalt, at skaffe ledige Hænder Sysselsettelse, og endnu mindre at sikre Nogen et visst Levebrød: alle saadanne Hensyn ere her af underordnet Betydning. Hvad man vil, er at virke til at gjøre Sygeplejen til en Christelig Kjærligheds-Gjærning.” Videre uttaler komiteen⁷⁹

”Foreningen for indre Mission i Christiania tillader sig herved at opfordre --- til, at en Anstalt for Uddannelse af christelige Sygepleiersker kan bli opprettet i Hovedstaden”.

Komiteen legger til grunn at tjenestens grunnlag er:⁸⁰

”Kjærlighed til Herren og Kjærlighed til de Lidende, en Kjærlighed, der må være en frugt af den tro, at ligesom der er en Herrens Styrelse i enhver menneskelig Lidelse, saaledes kan sand Lindring kun komme fra ham, - -”.

I en bok om Diakonissehuset i Christiania skriver diakonisse Rikke Nissen, som var en av de sentrale ved Diakonissehuset: *”Julius Bruun, der fremstillede Diakonissegjærningens Betydning som en kristelig Kjærlighedsgjærning”*.⁸¹

Rikke Nissen ser sammenheng mellom diakonissegjærningen og Jesu fortelling om den barmhjertige samaritan. Hun skriver bl.a. *” - - ved Udleggelsen af Evangeliet om den Barmhjertige Samaritan, at legge Diakonissegjærningen på Menighedenes hjerte og foranstalte Indsamling i dette Øiemed”*.⁸²

⁷⁸ Martinsen, Kari (1984:53); Bloch-Hoell, Nils (1968:16);

⁷⁹ Jahnsen, August B (1918:31)

⁸⁰ Jahnsen, August B (1918: 40)

⁸¹ Nissen, Rikke (1883:16)

⁸² Nissen, Rikke (1883:56)

Julius Bruun skrev i sin bok av 1893, om Diakonissehusets sykepleie som en kristelig sykepleie. Han skriver bl.a.:⁸³

”Det var en christelig Sygepleje, man vilde søge etableret hos os, altsaa en saadan, som, støttende sig på Guds Ord, til ikke blot de enkelte udsagn som f.eks Math 25:40, - - en Herrens Tjeneste for de syge, nødlidende og ulykkelige; kort, skulde Diakonissesagen virkelig komme til at udfylde den sande og dybeste Trang, da maate den være hva den fra først af havde været: en Kirkens Tjeneste”.

Pastor Gustav Jensen skriver i en artikkel i 1893 om tjeneste ut fra en teologisk tilnærming. Han setter diakonissesaken i sammenheng med ordet tjener eller tjeneste, og uttaler bl.a.:⁸⁴

”Af en saadan Oplivelse af Kristi Tjenersind i hans Kirke er Diakonissesagen i det hele framgaaet, og ogsaa det Diakonissehus, hvis 25aarige Bestaaende i vort Land vi i dette Aar fejrer. - - Fordi Tjeneste betyder Kjærligheden i Virksomhed eller virksom Kjærlighed, derfor bruger Jesus dette Ord om sit og sine Diciples Livsinhold.

Dog til Grund for alt ligger Hjælpen over al Hjælp: Kristi Tjeneste for dem alle. Menneskets Søn er ikke kommet for at lade sig tjene, men for at tjene og give sit Liv til en Gjenløsning for mange.”

I 1897 kom det inn et lite tillegg til denne formuleringen: *”Da anstalten er bestemt til at uddanne Diakonisser i Sygepleie og anden Kjærlighedsvirksomhed”.*⁸⁵

Chathinka Guldborg var den første forstanderinne ved Diakonissehuset. Hennes livsverk var helt bestemt av kallstanken. Hennes faste tro var at ho var kalt til å tjene Gud slik ho møtte han i medmenneskers nød. Ho sa ofte *”Vi må aldri glemme de fattige. Husk at det var for de fattiges skyld jeg reiste til Kaiserswerth”.*⁸⁶

Diakoni begrunnet i moralsk perspektiv

Av kap 8.1 om de kristelige frivillige organisasjonene som opprettet diakonale virksomheter framgår at Diakonissehusets moderorganisasjon, Christiania Indremisjon, bl.a. begrunnet sin virksomhet ut fra moralsk forståelse av samfunn, fattigdom og sosial nød.

I kildematerialet om Diakonissehuset finner jeg ingen tekster som viser at Diakonissehuset hadde samme begrunnelse. Diakonissehuset begrunnet ikke sin virksomhet og diakoni ut fra et moralsk perspektiv.

⁸³ Bruun, Julius (1893:10-11)

⁸⁴ Jensen, Gustav (1893:58-61)

⁸⁵ Bloch-Hoell, Nils (1968:57);

⁸⁶ Bloch-Hoell, Nils (1968:31)

Diakoni begrunnet i skapelsesteologisk perspektiv:

Som for Diakonissehusets moderorganisasjon, Christiania Indremisjon, finner jeg i tekstmaterialet heller ikke noen tekster som viser at Diakonissehuset har begrunnet sin virksomhet i skapelsesteologisk perspektiv. Det tas forbehold om at andre tekster og kilder kan vise noe annet.

Ut fra det tekstmaterialet jeg har undersøkt, er min oppfatning at Diakonissehuset ikke har begrunnet sin virksomhet eller diakoni i skapelsesteologisk perspektiv.

Diakoni begrunnet i kristologisk perspektiv

I kap 2 om teoretisk perspektiv har jeg redegjort for at diakoni kan forstås som kirkens medmenneskelige omsorgstjeneste rettet mot mennesker i nød, evangeliet i handling uttrykt gjennom nestekjærighet og et vitnesbyrd om Guds kjærighet til alle mennesker, i Jesus Kristus. Det dobbelte kjærighetsbud om kjærigheten til Gud og til nesten, viser at tro og liv er to sider av samme sak (Luk. 10:27). Der det er kjærighet til Gud, følger kjærigheten til mennesker som en nødvendighet (1. Joh. 4:10-11).

Et annet motiv for diakoni er Bibelens understrekning av nestekjærigheten (Matt. 22:37-40). Omsorgen for medmennesker i nød er en grunnleggende forpliktelse i Bibelen, noe Jesus viste i sitt liv og tjeneste for menneskene. Å være hans disippel anses ensbetydende med et liv i etterfølgelse av Jesu liv og tjeneste (Joh. 12:26). Menneskene er kalt til et liv i tjeneste for han.

Bruuns beskrivelse av diakoniens karakter som en hver tjeneste i menigheten som øves av kjærighet til Kristus og de kristne, kan relateres til det dobbelte kjærighetsbudet i Matt 22:37-40. Som en elsker Gud skal en elske sin neste. Dette settes i sammenheng med tjenesten, eller diakonien.

Målet var en Herrens tjeneste for de syke, nødlidende og ulykkelige, slik Bruun uttaler i 1893. Det var en kristelig sykepleie en vil søke å etablere, en sykepleie som støttet seg på Guds ord.

Pastor Gustav Jensen skriver at Diakonissehuset og diakonissesaken har sin bakgrunn i Kristi tjenersinn. Hans utgangspunkt er at tjeneste betyr kjærighet i virksomhet, eller virksom kjærighet, som Jesus brukte om sitt og sine disiplers livsinnhold. Han sier videre at til grunn for alt ligger hjelpen over all hjelp, Kristi tjeneste for dem alle. Menneskesønnen er ikke kommet for å la seg tjene, men for å tjene og gi sitt liv til en gjeløsning for mange.

Rikke Nissens perspektiv er evangeliet om den barmhjertige samaritan.

Cathinka Guldborg så tjenesten som et kall til å tjene Gud slik hun møtte han i menneskenes nød. Og nevner det fattige spesielt.

De tekstutdrag som er redegjort for knyttet til Diakonisseanstalten forstår jeg å være i overensstemmelse med forståelse av diakoni som beskrevet ovenfor. Min forståelse og konklusjon er at begrunnelsen for Diakonisseanstaltens diakoni og virksomhet er begrunnet i markert grad ligger i et kristologisk perspektiv.

Samfunnsideologisk perspektiv

Trussel mot bestående samfunn og samfunnsstruktur

Diakonissehusets moderorganisasjon begrunnet sin virksomhet ut fra et syn på samfunnsutviklingen som en trussel mot samfunn og samfunnsstruktur. I kildematerialet finner jeg ikke tekster som viser at Diakonisseanstalten hadde en slik begrunnelse

Ut fra tekstmaterialet jeg undersøker, er min oppfatning at Diakonissehuset ikke begrunner sin virksomhet og diakoni synet på samfunnsutvikling som en trussel mot bestående samfunn og samfunnsstruktur.

Trussel mot kirkens og kristendommens posisjon i samfunnet

I motsetning til Christiania Indremisjon finner jeg ikke i min undersøkelse av tekstmaterialet for Diakonissehuset, noen tekster som viser at de begrunner sin virksomhet i synet om at samfunnsutviklingen innebærer en trussel mot kirkens og kristendommens posisjon i samfunnet.

Ut fra tekstmaterialet jeg undersøker, der min oppfatning at Diakonisseanstalten ikke hadde en begrunnelse for diakonien relatert til at kirkens og kristendommens posisjon i samfunnet var truet.

Verdinøytralitet

I tekstmaterialet jeg har undersøkt framkommer ikke tekster som omhandler spørsmålet om verdinøytralitet.

Det norske Diakonhjem

Teologisk refleksjon i Diakonhjemmet

Det norske Diakonhjem (heretter kalt Diakonhjemmet) ble stiftet den 21. april 1890 av Lutherstiftelsen. Initiativtaker var Hartvig Halvorsen, som var sekretær i Lutherstiftelsen

perioden 1868 – 1891. Som sekretær i Lutherstiftelsen fikk H. Halvorsen med seg framstående og betydningsfulle menn innen kirken, bl.a. Gisle Johnson. Det fikk betydning for bredden i tiltaket og for den kirkelige linjen den nye institusjonen kom til å følge.⁸⁷

En sterk impuls til opprettelse av et diakonhjem og til å ta opp diakongjærningen fikk en også gjennom den kvinnelige diakoni som Diakonisseanstalten tok opp i 1868.⁸⁸

I 1891 ble Lutherstiftelsen omgjort fra stiftelse til en medlemsorganisasjon for indremisjonsbevegelsen. Samtidig ble Diakonhjemmet utskilt som en selvstendig organisasjon med eget styre. Og det ble et løsere forhold mellom Diakonhjemmet og Lutherstiftelsen.⁸⁹

I 1892 ble planene for et nytt sykehus utarbeidet, og det ble satt i gang innsamling for å finansiere prosjektet. Den 1. mai 1893 åpnet de sin virksomhet i Magdalenahjemmet, med 25-30 senger.⁹⁰ Hvordan sykehuset skulle ivareta den ”diakonale profilen” var ikke noe stort tema. Det var gjennom diakonene at sykehuset fikk sitt preg som diakonal institusjon. Diakoniutdanninga bygde på sykepleie, og utdanning av sykepleiere måtte etter hvert knyttes til et sykehus. Som medisinsk behandling sinstitusjon fremstår sykehuset nærmest som ideologisk nøytral og ble styrt ut fra medisinske og økonomiske hensyn.⁹¹

I Årsmelding for Diakonhjemmet 1892 stiller Hartvig Halvorsen spørsmål om hva diakoni er. Han viser til at diakon betyr en tjener. En diakon er ikke først og fremst en sykepleier eller en kristen sykepleier, men en tjener. Han viser til Matt 25:34-46 der Jesus i fortellingen om dommen viser hvem som trenger tjenerens hjelp: de syke, de fattige, foreldreløse, de som er i fengsel, de falne og de som er i legemlig og åndelig nød. Det er for slike kirken skal være til for. Diakoner og diakonisser er kirkens redskap i tjenesten for disse. Halvorsen uttaler at grunnvilkåret for en diakon er at han er drevet av Kristi kjærlighet. Det er på denne kjærlighet undervisning og opplæring av diakonene må hvile på. Helt fra den første kristne tid har menigheten valgt ut kvinner og menn som ofret seg for kjærlighetsarbeidet, som gikk ut i tjeneste blant lidende mennesker.⁹²

⁸⁷ Heiervang, Sigurd (1965:13)

⁸⁸ Heiervang, Sigurd (1965:13)

⁸⁹ Stave, Gunnar (1997:56)

⁹⁰ Stave, Gunnar (1997:58) Stave, Gunnar (1990:83-84)

⁹¹ Stave, Gunnar (1997:8 og 133)

⁹² Stave, Gunnar (1997:125)

I udatert manuskript til to forelesninger i diakoni redegjør Halvorsen for en mer systematisk framstilling av sitt prinsipielle syn på diakonien.⁹³ Hans utgangspunkt er 1. Petersbrev 4:10-11: *”Tjen hverandre, hver med en nådegave han har fått, som gode forvaltere over Guds mangfoldige nåde. Den som taler, skal se til at han taler som Guds ord. Og den som tjener, skal tjene med den styrke Gud gir. Slik skal Gud i ett og alt bli æret, ved Jesus Kristus. Ham tilhører herligheten og makten i all evighet! Amen.”*⁹⁴

Halvorsen uttaler i videre at menighetens nådegave går i to retninger, h.h.v. profeti, lære og formaning på den ene siden, og omsorg og nestekjærlighet på den andre. Denne todeling går også fram av Jesu liv og virke. Han var den første diakon. Om dette skriver Halvorsen:⁹⁵

”Denne Side av Jesu Liv og hans Bevæggrunde hertil har det vært nødvendig at dvele saa lenge ved. Thi heri ligger Diakoniens baade Værerett og Væremaade. Kjender man ikke Billedet av Christus Consolator, den store Trøster og Hjælper, vil man heller ikke få Sans for de tilsvarende tjenesters Ret til at være og deres Betydning i Menigheden. Den må ikke have det missionerende Øiemed frem som det første saa man merker Hensigten og bliver forstenet.”

Halvorsen framholder at det profetiske motiv må gjennomsyre diakoniens væremåte, ved at diakoner og diakonisser ser sitt virke som et arbeid for å fremme Guds rike. Det misjonerende motiv i diakonien tar sikte på å knytte et personlig bånd mellom den enkelte og Gud. Det profetiske motiv deler diakonien med den kristne sosialismen. At det finnes en slik sosialisme, ser vi i den første kristne menighet, som hadde alle ting felles, en form for ur-kommunisme. Dette kan ikke de kristne fornekte, og diakonien henter mot og oppmuntring ved å se tilbake på denne rike tid, og minnes hva Kristi kjærlighet kunne utrette. Diakonien må søke å utvide fellesskapsfølelsen mellom alle medlemmer, rike og fattige, sunne og syke.

Diakonien er menighetens tjenende kjærlighet, og må rettes mot hele mennesket, både sjel og legeme, sier Halvorsen. Halvorsen skiller mellom fem områder for *”kjærlighedens gjærninger eller, som den også kaldes, diakonien”*. De fem områdene er: 1) Kampen mot den legemlige nød, 2) kampen mot den sosiale nød som omfatter fattigpleie, 3) kampen mot den sedelige

⁹³ Stave, Gunnar (1997:125,128)

⁹⁴ Stave, Gunnar (1997:125)

⁹⁵ Stave, Gunnar (1997:126)

nød, 4) kampen mot den religiøse og kirkelige nød, og 5) krigsskolen – den diakonale utdanningen.⁹⁶

Halvorsen ser diakonien i et kampperspektiv. Kamptanken var sentral i Lutherstiftelsens opprop i forbindelse med opprettelsen av Diakonhjemmet, men Halvorsens horisont for kampen har endret seg. Etter kort tids erfaring har retorikken endret seg. Det er ikke lengre snakk om å demme opp for det moderne, men å kristianisere det ved å få kontroll med institusjonene, og fylle de med utdannede kristelige utøvere.⁹⁷

Lutherstiftelsens begrunnelse knyttet til ”hele egnen av nødens og elendighetens rike” og ”eiendommelige nødstilstander som skriver seg fra vantro og samfunnsnedbrytende krefter”, er ikke lengre med i formålet for Det norske Diakonhjem. Reaksjonene mot samfunnet ser ut til å ha utspilt sin rolle kort tid etter at Diakonhjemmet var en realitet. Reaksjonen mot samfunnet kom i bakgrunnen, og kampen for å skape rom for den nye institusjonen og diakonien i det moderne samfunn kom i forgrunnen.⁹⁸

Halvorsens diakonisyn munnet ut i en målformulering for Diakonhjemmet i 1892.

Formålsparagrafen fikk denne formulering:⁹⁹

”Det norske Diakonhjem har til Formaal at uddanne unge Mænd, som føler seg kaldet til i Kristi Kjærligheds Aand at gjøre Barmhjertighedens Tjeneste blant de syge og nødlidende, for saadan Tjeneste og at forene dem til et Broderforbund”.

Diakoni begrunnet i moralsk perspektiv

I motsetning til sin morderorganisasjon, Lutherstiftelsen, finner jeg ikke tekster som viser at Diakonhjemmet begrunnet sin virksomhet og diakoni ut fra et syn på fattigdom og sosial nød som resultat av moralsk forfall og kristelig vankunne.

Ut fra tekstmaterialet jeg har undersøkt, er min oppfatning at Diakonhjemmet ikke begrunnet sin virksomhet og diakoni ut fra et moralsk perspektiv.

Diakoni begrunnet i skapelsesteologisk perspektiv:

Som for Diakonhjemmets moderorganisasjon, Lutherstiftelsen, finner jeg i tekstmaterialet ikke noen tekster som viser at Diakonhjemmet har begrunnet sin virksomhet i

⁹⁶ Stave, Gunnar (1997:128 ff)

⁹⁷ Stave. Gunnar (1997:129-130)

⁹⁸ Stave, Gunnar (1997:131)

⁹⁹ Stave, Gunnar (1997:131)

skapelsesteologisk perspektiv. Det tas forbehold om at andre tekster og kilder kan vise noe annet.

Ut fra det tekstmaterialet jeg har undersøkt, er min oppfatning at Diakonissehuset ikke har begrunnet sin virksomhet eller diakoni i skapelsesteologisk perspektiv.

Diakoni begrunnet i kristologisk perspektiv

I kap 2 om teoretisk perspektiv har jeg redegjort for at diakoni kan forstås som kirkens medmenneskelige omsorgstjeneste rettet mot mennesker i nød, evangeliet i handling uttrykt gjennom nestekjærlighet og et vitnesbyrd om Guds kjærlighet til alle mennesker, i Jesus Kristus. Det dobbelte kjærlighetsbud om kjærligheten til Gud og til nesten, viser at tro og liv er to sider av samme sak. Der det er kjærlighet til Gud, følger kjærligheten til mennesker som en nødvendighet.

Et annet motiv for diakoni er Bibelens understrekning av nestekjærligheten. Omsorgen for medmennesker i nød er en grunnleggende forpliktelse i Bibelen, noe Jesus viste i sitt liv og tjeneste for menneskene. Å være hans disippel anses ensbetydende med et liv i etterfølgelse av Jesu liv og tjeneste. Menneskene er kalt til et liv i tjeneste for han.

Hartvig Halvorsen forstår diakoni ut fra ordet tjeneste, eller diakon som en tjener. En diakon er ikke først og fremst en sykepleier eller en kristen sykepleier, men en tjener. Han viser til Matt. 25:43-46, om Jesu fortelling om dommen. Og viser hvem som trenger hjelp, de syke, fattige foreldreløse og de som er i legemlig og åndelig nød. Diakoner og diakonisser er kirkens redskap i tjeneste for disse.

Et grunnvilkår er for en diakon er at han er drevet av Kristi kjærlighet. Han viser til at Jesus var den første diakon. Jesu liv og tjeneste var preget av diakoniens to perspektiv, h.h.v. profeti, lære og formaning som det ene perspektiv, og omsorg og nestekjærlighet som det andre. Han uttaler at diakonien er menighetens tjenende kjærlighet, og må rettes mot hele mennesket, både sjel og legeme.

Halvorsens diakonisyn munnet ut i en formålsformulering for Diakonhjemmet i 1892: ”- - *Formaal at uddanne unge Mænd, som føler seg kaldet til i Kristi Kjærligheds Aand at gjøre Barmhjertighedens tjeneste blant de syge og nødlidende, for saadan Tjeneste - -.*”

Kampen mot den legemlige nød og sosial nød kan relateres til Jesu helbredelse av syke og hans hjelp til fattige og nødlidende. Kampen mot den religiøse og kirkelige liv kan relateres til

Jesu forkynnelse, veiledning, formaning og hans imøtegåelse av skriftlærde og fariseeres lære og syn.

Kampen mot sedelig nød kan fører tanket til Lutherstiftelsens opprop til opprettelse av et norsk Diakonhjem i 1889. Formuleringer som minner om dette oppropet er ”*hele egnen av nødens og elendighetens rike*” og ”*kamp mot synd og nød*”, forstått som kampen mot moralsk forfall i samfunnet.

Men dette er ikke den konteksten som Halvorsen ser uttrykket ”sedelig nød” i forhold til. Kamp mot sedelig nød setter Halvorsen i sammenheng med hans forståelse av og begrunnelse for diakoni, hvor grunnvilkår for utøvelse av diakoni er drevet av Kristi Kjærlighet, og for omsorg og kjærlighet til nesten. Et liv i usedelighet er ikke godt for menneskene, det fører dem bort fra det sentrale i Jesu budskap og fører til problemer både for de som lever et usedelig liv og de som rammes av at et menneske lever usedelig.

Jesu perspektiv er at det er best for det enkelte menneske ikke å leve i usedelighet. Dette gjelder både reint menneskelig og åndelig. Kampen mot sedelig nød kan forstås som Jesu omsorg for menneskene. Denne kampen er en del av diakonien i lys av kristologien.

En ser en klar forskyvning fra et moralsk perspektiv til et kristologisk perspektiv i Halvorsens grunnleggende syn på diakonien. Det er en perspektivendring fra kampen mot moralsk forfall, til kjærlighet og omsorg for mennesker i nød både legemlig og åndelig.

Ut fra tekstmaterialet jeg har undersøkt er min oppfatning at Diakonhjemmet begrunner sin virksomhet og diakoni utfra et kristologisk perspektiv.

Samfunnsideologisk perspektiv

Trussel mot bestående samfunn og samfunnsstruktur

Diakonhjemmets moderorganisasjon begrunnet sin virksomhet ut fra et syn på samfunnsutviklingen som en trussel mot samfunn og samfunnsstruktur. I tekstmaterialet finner jeg ikke tekster som viser at Diakonhjemmet hadde en slik begrunnelse

Ut fra tekstmaterialet jeg undersøker, er min oppfatning at Diakonhjemmet ikke begrunner sin virksomhet og diakoni i synet på samfunnsutvikling som en trussel mot bestående samfunn og samfunnsstruktur.

Trussel mot kirkens og kristendommens posisjon i samfunnet

I motsetning til Lutherstiftelsen finner jeg ikke i min undersøkelse av tekstmaterialet for Diakonhjemmet, noen tekster som viser at de begrunner sin virksomhet ut fra synet om at samfunnsutviklingen innebærer en trussel mot kirkens og kristendommens posisjon i samfunnet.

Ut fra tekstmaterialet jeg undersøker, er min oppfatning at Diakonhjemmet ikke hadde en begrunnelse for diakonien relatert til at kirkens og kristendommens posisjon i samfunnet var

Verdinøytralitet

I tekstmaterialet jeg har undersøkt framkommer ikke tekster som omhandler spørsmålet om verdinøytralitet.

Konklusjon vedrørende diakonale virksomheter

Av kap 8.1 om Christiania Indremisjon framgår ut fra tekstmaterialet jeg har undersøkt at de hadde en begrunnelse for sin virksomhet og diakonale virksomheter relatert til moralsk perspektiv, samt knytter sin begrunnelse til et syn på samfunnsutviklingen som en trussel mot samfunn og samfunnsstrukturer, og som en trussel mot kirkens og kristendommens posisjon i samfunnet. Fra 1894 tas inn i lovene begrepet ”kristelige kjærlighetsgjerninger”. Det indikerer en endring i retning av begrunnelse ut fra et kristologisk perspektiv.

Ut fra tekstmaterialet for Diakonissehuset og Diakonhjemmet har begge, i motsetning til Christiania Indremisjon, en begrunnelse for sin virksomhet og diakoni relatert til et kristologisk teologisk perspektiv. Tekstmaterialet viser at disse to diakonale virksomheter har forlatt retorikken knyttet til moralsk perspektiv og h.h.v. trussel mot samfunn og samfunnsstruktur og trussel mot kirkens og kristendommens posisjon i samfunnet.

9. Diakoni i perioden 1965 - 1985

I dette kapitlet redegjøres det for sentrale tekster knyttet til problemstillingen om begrunnelse for diakonale virksomheter i perioden 1965-1985.

I kapittel 2 om teoretisk perspektiv har jeg lagt til grunn teologisk perspektiv og samfunnsideologisk perspektiv i oppgaven.

I kapittel 3 om Metode har jeg redegjort for at jeg under teologisk perspektiv har definert kategorier som stoffet skal systematiseres i forhold til. Og tilsvarende for samfunnsideologisk perspektiv.

I dette kapitlet ordner jeg tekstutdrag og omtale fra kildematerialet ut fra de to teoretiske perspektiv. Under hver av de to perspektivene organiseres analysen og fortolkning ut fra kategoriene for h.h.v. teologisk og samfunnsideologisk perspektiv.

Jeg tar for meg de tre diakonale virksomhetene Kirkens Bymisjon, Diakonissehuset Lovisenberg og Det norske Diakonhjemmet.

9.1 Diakonale virksomheter

Kirkens Bymisjon

Kirkens Bymisjons forløper var Foreningen for indre Mission i Christiania. Denne foreningen endret navnet til Kristiania Indremisjon, Oslo indremisjon og fra 1955 var navnet Stiftelsen Kirkens Bymisjon.

I dette kapitlet brukes navnet Kirkens Bymisjon.

Teologisk refleksjon i Kirkens Bymisjon

I 1971 fikk kirkens bymisjon nye vedtekter. Formålsparagrafen (§1) fikk følgende formulering: ”*Oslo Indremisjon har som formål- - å fremme tiltak som bidrar til å virkeliggjøre kirkens oppdrag*”.

I følge Lundby definerte Kirkens Bymisjon seg formelt å være en del av kirkens organisasjon, da de fikk vedtektsendringen i 1971. Formålet var å fremme tiltak som bidrar til å

virkeliggjøre kirkens oppdrag. Diakoni skulle fortsatt være Kirkens Bymisjons viktigste arbeidsområde.¹⁰⁰

Grasmo understreket at bymisjonen skulle være talsmann ”for den lille mann”, for tapere og de som falt gjennom samfunnets sosiale sikkerhetsnett.¹⁰¹ Han framstår som talerør for utsatte grupper, overfor myndighetene. Hans begrunnelse er knyttet til rettferdighetstanken, og mener kirken har forsømt seg i kampen for sosial rettferdighet.¹⁰²

Grasmo uttalte i et foredrag i 1967: ”Overfor sosialpolitikken og dens rettferdighetsprinsipp står kirkens diakoni med den kristne nestekjærlighet. - - -. Det første kirkens diakoni skal gjøre - -, er å hilse de ledende prinsipper i denne sosialpolitikken velkommen. I sine mål representerer velferdssamfunnets etiske og praktiske verdier som kirken uten videre må si ja til. Men selv om velferdssamfunnet bygges ut til topps og til bunn, kan det aldri erstatte den enkelte kristnes nestekjærlighet gjennom menighet og kirke”.¹⁰³

Grasmo slo fast som et prinsipp at kirkens diakoni aldri kan gå inn i et samarbeid med velferdssamfunnet, dersom det er en forutsetning at kirken må slå av på diakoniens holdning og det kristne livssyn. Grasmo definerte diakoni som tro i praksis, for den enkelte kristne og den enkelte menighet. Han sa at ”en hver menighet må ha et minimum av diakoni for å kunne leve som menighet etter Guds ord”.¹⁰⁴

På 1970-tallet ment man at diakonien understreket sammenheng mellom forkynnelse og kristen tjeneste, mellom helse og frelse. Selv om den sosiale siden ytre sett ble prioritert, hadde den alltid et innebygd evangelisk perspektiv. Samtidig ble den sosiale virksomhet i seg selv teologisk oppvurdert, som en innsats for å bevare Guds skaperverk.¹⁰⁵

I 1972 skrev Olaf Hillestad, som da var ass. generalsekretær, at bymisjonen til en hver tid må kjempe for den lille mann, alle de små i samfunnet som ikke har evner, tiltak eller mulighet til å bli hørt, og som kommer bakerst i velferdskøen.

Bymisjonen var inspirert av Institutt for Sjelesorg og Modum Bads Nervesanatorium, når det gjelder sjelesorg. Men den føres også ut fra bymisjonens egne evangeliske tradisjoner og

¹⁰⁰ Lundby, Knut, (1980:324)

¹⁰¹ Lundby, Knut (1980:234)

¹⁰² Kullerud, Dag, (2005:161-162)

¹⁰³ Lundby, Knut, (1980:209)

¹⁰⁴ Lundby, Knut (1980.209)

¹⁰⁵ Lundby, Knut (1980:210)

sosiale erfaringer. Betoningen av oppgjør og syndserkjennelse for å kunne bli fri, er også sterk.¹⁰⁶

Diakoni begrunnet i moralsk perspektiv

Det foreligger ikke tekster som viser at Kirkens Bymisjon begrunnet sin virksomhet og diakoni i moral.

Diakoni begrunnet i kristologisk perspektiv

I kap 2 om Teoretisk perspektiv omtaler jeg hvordan kirken i sine diakoniplaner forstår diakoni. Blant annet som kirkens medmenneskelige omsorgstjeneste rettet mot mennesker i nød, evangeliet i handling uttrykt gjennom nestekjærighet og et vitnesbyrd om Guds kjærighet til alle mennesker, i Jesus Kristus. Det dobbelte kjærighetsbud om kjærigheten til Gud og til nesten, er sentral i forståelsen av begrepet diakoni.

Grasmos formuleringer om at bymisjonen til en hver tid må kjempe for den lille mann, for alle de små som ikke har evner, tiltak eller mulighet til å bli hørt, og som kommer bakerst i køen, kan forstås ut fra det oppdrag Jesus har gitt den tjenende kirken: Være andres tjener og forsvarer, de som trenger det aller mest og som ikke kommer fremst ”i køen”,(jf. Matt. 25:35-40).

Vedtektenes formålsformulering om å fremme tiltak som bidrar til å virkeliggjøre kirkens oppdrag, er en åpen og lite konkret formulering. Kirkens oppdrag er å forkynne Guds ord, forvalte sakramentene og tjenesten. Med tjenesten forstås den diakonale tjeneste, slik Jesus gjorde i sin tjeneste for medmenneskene.

Formålsformuleringen i vedtektene til Kirkens Bymisjon kan forstås som indirekte begrunnelse av bl.a. diakoni i et kristologisk teologisk perspektiv. Kirkens Bymisjons praksis viser også at de forstår seg som diakonal, og utøver en medmenneskelig omsorgstjeneste rettet mot mennesker i nød.

Ut fra en samlet vurdering av tekster og praksis er min oppfatning at Kirkens Bymisjon begrunner sin virksomhet og diakoni ut fra et kristologisk teologisk perspektiv.

Diakoni i lys av skapelsesteologi

¹⁰⁶ Lundby, Knut (1980:316)

I kap 2 om Teoretisk perspektiv omtaler jeg hvordan kirken i sine diakoniplaner knytter diakoni til et skapelsesteologisk perspektiv. Mennesker er skapt i Guds bilde. De er skapt som likeverdige mennesker med samme verdi og menneskeverd. Menneskene ble gitt å råde over jorden og alle skapningene. I dette ligger et forvalteransvar for skaperverket. (jf. 1. Mos. 1).

At det ikke foreligger sosial rettferdighet, kan ses som at det gudgitte ansvar Gud har gitt menneskene ved skapelsen ikke er ivaretatt. Det går både på medmenneskers verdighet, rettferdighet og likeverd. Kirken har ut fra dette et ansvar for å stå opp for mennesker som ikke blir behandlet rettferdig, for menneskers verdighet og mennesker som lever i sosial nød eller urettferdighet. I dette ligger å tale deres sak overfor myndigheter og samfunn.

Ut fra Rawls rettferdighetsteori kan en si at manglende sosial rettferdighet innebærer at det ikke foreligger rettferdighet i samfunnet, siden sosiale og økonomiske ulikheter ikke gagnar de dårligst stilte medlemmene i samfunnet.

Som redegjort for under ”teologisk perspektiv” ovenfor, ble den sosiale virksomhet i følge Lundby, teologisk oppvurdert til Kirkens Bymisjons innsats for å bevare Guds skaperverk.

Grasmos uttalelse i 1976 om at overfor sosialpolitikken og dens rettferdighetsprinsipp står kirkens diakoni med den kristne nestekjærlighet, kan forstås som en uttalelse relatert til et skapelsesteologisk perspektiv. Rettferdighet er et sentralt forhold knyttet til Guds skapelse av mennesker som likverdige både overfor Gud og medmennesker. Det kan synes som om Grasmø med sin uttalelse knytter kristologisk og skapelsesteologisk perspektiv sammen, ved at han setter rettferdighet i sammenheng med kristen nestekjærlighet.

Det tekstmaterialet jeg har undersøkt har for øvrig få tekster som kan belyse en begrunnelse i lys av skapelsesteologisk perspektiv. Jeg tar forbehold om at Kirkens Bymisjon både for den perioden jeg undersøker og seinere, kan ha tekster som tydeligere kan knyttes til en begrunnelse ut fra skapelsesteologisk perspektiv.

Bymisjonen har i sin praksis rettet sitt arbeid mot mennesker i sosial nød, mennesker som ikke er gjenstand for sosial rettferdighet, mennesker som står nederst på rangstigen og som ikke får den hjelpen de trenger. Dette er etter min vurdering i tråd både med et skapelsesteologisk perspektiv og med Rawls rettferdighetsteori.

Ut fra tekstmaterialet jeg har undersøkt, og en samlet vurdering av tekster og praksis for, er min oppfatning at Kirkens Bymisjon begrunner sin diakonale virksomhet ut fra skapelsesteologisk perspektiv.

Samfunnsideologi

I 1967 slo Grasmø fast som et prinsipp at kirkens diakoni aldri kan gå inn i et samarbeid med velferdssamfunnet, dersom det er en forutsetning at kirken må slå av på diakoniens holdning og det kristne livssyn.¹⁰⁷

Debatten om verdinøytralitet kom for fullt i 1970-åra. Kirkens Bymisjon hevdet at det ikke gikk an å være nøytral i forhold til verdier, i helse og sosialsektoren.¹⁰⁸

Grasmø slo fast som et prinsipp at diakonien aldri kan gå inn i et samarbeid med velferdssamfunnet, dersom det er en forutsetning at kirken må slå av på diakoniens holdning og det kristne livssyn.

I 1972 var Grasmø vurdering at bymisjonen i det direkte samarbeidet med forvaltningen ikke noen gang slo av på sin kristne målsetning, som gjenytelse for økonomiske midler fra-, eller anerkjennelse fra offentlige myndigheter. Grasmø utviklet en myk linje, hvor han lot være å forsøke å presse gjennom skriftlige erklæringer om institusjonens kristne profil. Bymisjonen gjorde de offentlige samarbeidspartnerne oppmerksom på sine egne vedtekter og målsetninger, og gikk ut fra at det var greit å drive institusjonene på dette grunnlag.¹⁰⁹

På 1980-tallet understreket Kirkens bymisjon ved generalsekretær Aage Müller-Nilssen at det var viktig å gi et tilbud ut fra kristen verdiforankring, til de klienter som ønsket det. De ville bidra til en større forståelse for verdiforutsetningen i virksomhetens faglige tenkning og praksis.¹¹⁰ I følge Lundby understreket Kirkens Bymisjon at det må være plass for diakoni, fordi verdinøytralitet er umulig. Gud vil at mennesker skal bli frelst og tro og gjerninger kan ikke skilles fra hverandre.¹¹¹

Trussel mot bestående samfunn og samfunnsstruktur

I motsetning til perioden i siste halvdel av 1800-tallet, finner jeg ingen tekster relatert til trussel mot bestående samfunn og samfunnsstrukturer for perioden 1965-1985.

¹⁰⁷ Lundby, Knut (1980:209)

¹⁰⁸ Lundby, Knut (1980:209)

¹⁰⁹ Lundby, Knut (1980:228)

¹¹⁰ Lundby, Knut (1980:328-331)

¹¹¹ Lundby, Knut (1980:341)

Ut fra tekstmaterialet jeg har undersøkt er min oppfatning at Kirkens Bymisjon ikke har begrunnelse relatert til en trussel mot bestående samfunn og samfunnsstruktur.

Trussel mot kirkens og kristendommens posisjon i samfunnet

Også når det gjelder kategorien trussel mot kirkens og kristendommens posisjon i samfunnet, viser tekster jeg har undersøkt en endring fra siste halvdel av 1800-tallet. Det er ingen tekster relatert til trussel mot kirkens og kristendommens posisjon i samfunnet.

Ut fra tekstmaterialet jeg har undersøkt er min oppfatning at Kirkens Bymisjon ikke har begrunnelse relatert til en trussel mot kirkens og kristendommens posisjon i samfunnet i perioden 1965-1985.

Verdiforankring – Verdinøytralitet

I et arbeid av Håkon Lorentzen om Oslo Indremisjon (Lorentzen, Håkon *Frivillighetens integrasjon*, Universitetsforlaget, Oslo 1994) framkommer at frivillige organisasjoner fikk et tettere økonomisk samarbeid med det offentlige. Bymisjonen mente likevel å kunne holde fast på målsetningen om forkynnelse.¹¹²

Ut fra kildematerialet mitt framgår at bymisjonen hadde en begrunnelse for sin virksomhet overfor det offentlige, og en begrunnelse internt i organisasjonen. Overfor det offentlige var begrunnelsen relatert til de faglige argumentasjoner. Overfor virksomheten var det begrunnelse ut fra organisasjonens kristne verdigrunnlag. Om dette uttaler Midttun at i møte med offentlige myndigheter var det ikke eksplisitt antikristelige holdninger som møtte diakonale organisasjoner, men de faglige medisinske standarder som ble fastlagt gjennom lovverket. I sin kontakt med myndighetene la Kirkens Bymisjon stor vekt på faglig argumentasjon, mens de religiøse og moralske begrunnelser ble nedtonet. Disse ble bare vektlagt i interne drøftinger. Dermed ser det ut til at den kristelige profilen i en viss forstand ble utvisket over tid, og de kirkelige baserte tilbudene ble en del av det offentlige helsevesen.¹¹³

Det kan synes som bymisjonen overfor det offentlige ikke var opptatt av å nedfelle sitt kristelige grunnlag og verdiforankring skriftlig, enten i avtale eller på annen måte. En tok for gitt at dette var forstått og akseptert.

¹¹² Midttun, Jørund (1998)

¹¹³ Ibid

Utviklingen med offentlige krav til faglig kvalitet, krav om profesjonell kompetanse og andre offentlige reguleringer, innebar en spenning både mellom faglærte og ufaglærte, men også i forholdet mellom den faglige begrunnelse og den kristelige begrunnelse. Lorentzens arbeid viser at her vann de faglige begrunnelser mer og mer fram.

Det kan synes som om Kirkens Bymisjon i en periode nedtoner sitt kristelige verdigrunnlag, i forhold til offentlige myndigheter. Kirkens Bymisjons uttalelser h.h.v. om at det var viktig å gi et tilbud ut fra kristen verdiforankring, og at det må være plass for diakoni fordi verdinøytralitet er umulig, viser likevel at så ikke var tilfelle. Det framkommer også av at deres praksis, hvor målgruppen er de svakeste i samfunnet, syke, fattige m.v., knytter sammen både en begrunnelse ut fra kristologisk og skapelsesteologisk perspektiv.

Ut fra en samlet vurdering av tekstmateriale, kontekst og praksis, er min oppfatning at Kirkens Bymisjon begrunnet sin virksomhet og diakoni også i lys av et skapelsesteologisk perspektiv.

Diakonissehuset Lovisenberg

Ved kontakt med Diakonissehuset Lovisenberg framkommer at det ikke finnes så mye skriftlig materiale knyttet til begrunnelse for diakonal virksomhet for perioden 1965-1985. Jeg har hatt samtale med en representant for institusjonen, som har fulgt Diakonissehuset gjennom et langt liv og som har arbeidet bl.a. med historisk materiale knyttet til institusjonen.

Teologisk refleksjon i Diakonissehuset

I første del av perioden 1965-1985 var gjeldende vedtekter vedtatt i 1951. De heter ”Grunnregler for Diakonissehuset”. Diakonissehusets formål er beskrevet i § 1: *”Diakonissehuset har til oppgave å arbeide for en kvinnelig diakoni innenfor Den norske Kirke, ved å utdanne diakonisser - - som kan gå inn i forskjellige grener av kristelig og sosialt arbeid”*.

Videre framgår at *”Diakonissehusets hele liv og virksomhet skal alltid være bygget på Guds ord, slik det er forstått og forklart i Den norske kirkes bekjennelseskifter”*.

I 1978 fikk Diakonissehuset nye Grunnregler. I § 1 står at: *”Diakonissehusets hele liv og virksomhet skal bygge på Guds ord, slik det er forstått og forklart i Den norske kirkes bekjennelseskifter”*.

Av § 2 om Diakonissehuset framgår at

”Diakonissehuset har til formål:

1. å utdanne til tjeneste i kirke og samfunn med sikte på omsorg for hele menneske, -
2. å utøve egen diakonal virksomhet gjennom omsorg for medmennesker
3. å styrke kristne holdninger og verdier i kirke og samfunn

Tidsskriftet ”Diakoni-nytt fra Diakonissehuset” informerer i sitt nummer 1/1979 om et foredrag av daværende dosent Torleiv Austad på diakoniarbeidersamlingen som Diakonirådet arrangerte i november 1978. Her beskrives diakoni som:

- Diakoni som etterfølgelse – Basis er Guds rikes frembrudd, Jesus som den store diakon og Jesus som forbilde
- Diakoni som kirkens omsorg for mennesker i nød – Basis er motiver og grunntanker i den kristne tro – Forløsning og skapelse – En del av kirkens oppdrag
- Diakoni som kristen nestekjærighet – Basis er nestekjærlighetsbudet – Personlig tro

Dette ble presentert under overskriften ”Fire diakonisyn til forståelse av diakonidebatten”, og som en modell til forståelse av forskjellige syn på diakoniens rolle i kirke og samfunn.

Diakoni begrunnet i moralsk perspektiv

Som for Kirkens Bymisjon finner jeg i tekstmaterialet ikke tekster som viser at Diakonissehuset Lovisenberg begrunnet sin virksomhet og diakoni i et moralsk perspektiv.

Diakoni begrunnet i kristologisk perspektiv

I kap 2 redegjør jeg for kirkens forståelse av diakoni, slik det er formulert i kirkens diakoniplaner. Diakoni er kirkens omsorgstjeneste, evangeliet i handling uttrykt gjennom nestekjærighet, som springer ut av og er et vitnesbyrd om Guds kjærighet til alle mennesker, i Jesus Kristus. Det dobbelte kjærighetsbud er sentral i forståelsen av kirkens diakoni.

Formuleringen i Diakonissehusets grunnregler om at dens virksomhet skal bygge på Guds ord, slik det er forstått og forklart i Den norske kirkes bekjennelsesskrifter, er en åpen og lite konkret formulering. Den omfatter alle sider ved Guds ord og kirkens bekjennelsesskrifter.

En forståelse av grunnreglene for Diakonissehuset er at deres virksomhet og fokus er å gi tjenester til syke og mennesker med andre former for sosial eller helsemessig nød. Dette kan forstås i lys av Jesu beskrivelse av hvem som trenger hjelp i Matt 25:35-40, og som kirkens omsorgstjeneste for medmennesker.

Det at tidsskriftet Diakoninytt fra Diakonissehuset presenterer Austads foredrag under overskriften ”Fire diakonisyn til forståelse av diakonidebatten”, kan forstås som betydningsfull for Diakonissehusets framtidige forståelse av diakoni og dens grunnlag.

Tekstmaterialet for perioden 1965-1985 er svært begrenset i forhold til Diakonissehuset Lovisenberg. Jeg tar forbehold om at det finnes andre kilder og tekster som mer tydelig viser et kristologisk perspektiv i forhold til begrunnelse for diakoni.

Institusjonen har helt fra oppstarten i 1868 hatt en forståelse av at diakoni har sin opprinnelse i Jesus Kristus, hans liv og tjeneste for menneskene. Institusjonen viser dette også i sin daglige virksomhet. Det er ingen grunn til å anta at institusjonen har forlatt dette.

En samlet vurdering av tekstmaterialet jeg har undersøkt, og institusjonens forståelse av diakoni i lys av Jesus Kristus og hans liv og tjeneste for menneskene, viser at Diakonissehuset Lovisenberg har en begrunnelse for sin virksomhet og diakoni ut fra et kristologisk teologisk perspektiv.

Min vurdering ut fra dette resonnementet er at Diakonissehjemmet Lovisenberg har begrunnet sin virksomhet og diakoni ut fra et kristologisk perspektiv.

Samfunnsideologi

Diakoni begrunnet i skapelsesteologisk perspektiv:

I kap 2 om Teoretisk perspektiv omtaler jeg hvordan kirken i sine diakoniplaner knytter diakoni til et skapelsesteologisk perspektiv. Mennesker er skapt i Guds bilde. De er skapt som likeverdige mennesker med samme verdi og menneskeverd. Menneskene ble gitt å råde over jorden og alle skapningene. I dette ligger et forvalteransvar for skaperverket.

Også knyttet til diakoni i lys av skapelsesteologisk perspektiv kan grunnreglene for Diakonissehuset anses åpen og lite konkret. En kan forstå Diakonissehusets grunnregler til å implisitt innbefatte kirkens forståelse av skapelsesteologien i formuleringen om at Diakonissehusets virksomhet skal bygge på Guds ord og kirkens bekjennelsesskrifter.

Det at foredraget Austad holdt på diakoniarbeidersamlingen i november 1978, som inkluderer et samfunnsrettet diakonisyn, tas inn i Diakonissehjemmets eget tidsskrift, kan forstås som at det tillegges vekt knyttet til institusjonens syn på diakoni og diakoniforståelse. Men det framgår ikke av noe skriftlig materiale jeg har fått tilgang til.

I min samtale med en representant fra Diakonissehuset, framkommer at vedkommende ikke kjenner til dokumenter eller tekster som belyser en eventuell drøfting og/eller beskrivelse av diakoni begrunnet i skapelsesteologien.

At det ikke finnes tekster eller dokumentasjon på hvordan Diakonissehuset forholdt seg til spørsmålet om ”samfunnsrettet diakoni”, og /eller at det ikke har vært mulig å oppspore slik dokumentasjon, er en svakhet. Det skaper usikkerhet m.h.t. om-, og eventuelt når Diakonissehuset inkluderte samfunnsrettet diakoni, eller diakoni begrunnet i skapelsesteologi.

Dersom min informasjon gir et riktig bilde av dette forhold, kan en tenke seg at samfunnsrettet diakoni ble tatt inn i Diakonissehusets grunnlagsforståelse over tid, i etterkant av Austads foredrag.

Med utgangspunkt i Diakonissehusets forståelse av sin virksomhet ut fra Guds ord og kirkens bekjennesskrifter samt deres eget tidsskrifts belysning av diakoni ut fra Austads foredrag i 1979, kan en forståelse være at Diakonissehuset Lovisenberg likevel hadde en indirekte begrunnelse ut fra skapelsesteologien i den perioden jeg har undersøkt.

Ut fra det grunnlag jeg har redegjort for ovenfor, er min vurdering at Diakonissehuset Lovisenberg har hatt en indirekte begrunnelse for sin virksomhet og diakoni i lys av

Verdinøytralitet

I kildematerialet framkommer ikke tekster knyttet til verdinøytralitet. Her må det tas forbehold fordi kildematerialet er begrenset, og at det kan være tekster jeg ikke har med i min undersøkelse som kan omhandle spørsmålet om verdinøytralitet.

Ut fra de tekster jeg har undersøkt, finner jeg ikke grunnlag for å konkludere med hvor vidt Diakonissehuset hadde en klar oppfatning om spørsmålet om verdinøytralitet, eller ikke.

Det norske Diakonhjem

Teologisk refleksjon Diakonhjemmet

I forbindelse med den såkalte Diasos-saken utarbeidet Hovedstyret for Diakonhjemmet våren 1977 en uttalelse om saken.

Det var stor uenighet innad i Diakonhjemmet hva diakoni var og hvilken plass diakoni skulle ha ved skolen. Uenigheten var særlig stor mellom teologisk skole og sosialskolen.

Teologisk skole hevdet at Diakoni skal ha sin bakgrunn i gudstjenestelig forsamling som en luthersk diakonihandling, slik at en forstår at diakonen er noe annet enn en velferdstjeneste. Diakonien vil øve kritikk på samfunn og menneskeliv ut fra kristen tro og lære, og de skapelsesordninger som Guds lov setter i vår verden.¹¹⁴

Sosialskolens utgangspunkt var at sosiale problemer framstår som et samspill mellom individuelle og sosiale faktorer. Målet med utdanningen er å bygge opp en sosionom-utdanning som fungerer kritisk overfor så vel de klientskapende elementer i samfunnsstruktur som sosialforvaltningens funksjonelle behov. Skolens kristne tro og teologi skal være et meget sentralt element i en slik ”forutsetning” for det faglige arbeidet.¹¹⁵

Hovedstyrets uttalelse forsøkte å balansere synet fra teologisk skole og sosionomutdanningens miljø: Overordnet mål var å utdanne vedkjennende diakoner for tjeneste i kirken og til stillinger i offentlig helse- og sosialvirksomhet. Virksomheten skal bygge på Guds ord og luthersk bekjennelse, og forplikter alle avdelinger og undervisning, og kirkens lære skal være normerende for all undervisning. Hovedstyret ser nødvendigheten av en samfunnsanalyse, og faglig og etisk vurdering som utfyllende til hverandre. Guds vilje uttrykt gjennom den etiske fordring som fins i skriften, skal forstås og brukes rett i konkrete situasjoner. Diakonhjemmet forutsetter at alle virksomheter skal bygge på kristen tro og etikk.¹¹⁶

Hovedstyret for Diakonhjemmet vedtok i møte i oktober 1981 en programerklæring om ”Diakoni og diakoniutdanning”. Basis for diakonien er de tre trosartikler.

Av hovedstyrets programerklæring om ”Diakoni og diakoniutdanning” i 1981, framkommer følgende relatert til første trosartikkel:

”Diakonien bygger på den forutsetning at mennesket er skapt i Guds bilde og at menneskeverdet derfor er ukrenkelig. I dette menneskesynet ligger det en overbevisning om at Guds vilje innebærer lik rett til omsorg og til et liv med mål og mening for alle mennesker uavhengig av kjønn, tro eller politisk oppfatning. Det kristne menneskesyn innebærer også at mennesket er satt inn i et forvalteransvar overfor sin Gud, og for sitt liv og for hele skaperverket”.

Programerklæringen viser også til at det er store endringer i samfunnet både økonomisk, teknologisk og sosialt. Videre at årsakene til menneskelig nød og forhold som skaper disse,

¹¹⁴ Stave, Gunnar (1997:142-146)

¹¹⁵ Stave, Gunnar (1997:137-141)

¹¹⁶ Stave, Gunnar (1997:149-151)

må søkes klarlagt og rettet. Det er nødvendig å gi kvalifiserte analyser av problemenes karakter og årsakssammenhenger og se problemene og løsninger av dem i ly av Guds Ord.

Knyttet til andre trosartikkel sier programerklæringen bl.a.:

”Den kristne tro har sitt sentrum i troen på Jesus Kristus og hans gjerning. Menneskets dypeste nød består i den adskillelse fra Gud som er en konsekvens av våre synder.

Diakonien bærer vil bære bud til menneskene om at Jesus gjennom sin lidelse, død og oppstandelse har sonet for alle våre synder og gjenopprettet vårt forhold til Gud. Hans frigjørende gjerning omfatter alt som undertrykker menneskene og truer en fullverdig menneskelig eksistens.

Den diakonale omsorg har sitt utspring i menighetens gudstjenestelige fellesskap blant kirkens troende medlemmer, og strekker seg ut over menighetens grenser til å omslutte alle som på en eller annen måte er tynget av menneskelig nød. Diakonien er en frukt av evangeliet. Den er tro virksom i kjærlighet (Gal. 5:6)”.

Nye statutter for Diakonhjemmet ble vedtatt i 1981. Disse er i tråd med programerklæringen. Vedtektene slår fast at Diakonhjemmets virksomhet skal bygge på Bibelen og kirkens bekjennelsesskrifter. Videre at formålet er å fremme diakonal virksomhet i kirke og samfunn, ved bl.a. å utdanne bekjennende kristne til diakoner og diakoniarbeidere, drive sykehuset, arbeide for sosialetiske spørsmål for å styrke kristens ansvar og kristne holdninger i kirke og samfunn og arbeide for andre oppgaver som kan styrke formålet.¹¹⁷

Diakoni begrunnet i moral

Som for de to andre diakonale virksomheter jeg har undersøkt, finner jeg ikke tekster som viser at Diakonhjemmet begrunnet sin virksomhet og diakoni i moral.

Diakoni begrunnet i kristologi

I kap 2 redegjør jeg for kirkens forståelse av diakoni, slik det er formulert i kirkens diakoniplaner. Diakoni er kirkens omsorgstjeneste, evangeliet i handling uttrykt gjennom nestekjærlighet, som springer ut av og er et vitnesbyrd om Guds kjærlighet til alle mennesker, i Jesus Kristus. Det dobbelte kjærlighetsbud er sentral i forståelsen av kirkens diakoni.

I Programerklæringen for Diakoni og diakoniutdanning vedtatt av hovedstyret i oktober 1981, beskrives diakoni og diakoniens grunnlag bl.a. relatert til et kristologisk teologisk perspektiv. Diakonien sitt sentrum er Jesus Kristus og hans gjerning. Menneskets dypeste nød er en

¹¹⁷ Stave, Gunnar (1997:134-135)

konsekvens av syn og adskillelse fra Gud. Ved Jesu liv, gjerning og oppstandelse er alle våre synder sonet og forholdet til Gud gjenopprettet.

Nye vedtekter kom i samme periode som arbeidet med den vedtatte programerklæringen. Ser en vedtektene og programerklæringen for diakoni og diakoniutdanning i sammenheng, har Diakonhjemmet en tydelig kristologisk forståelse av diakoni.

Ut fra tekstmaterialet jeg har undersøkt er min oppfatning at Diakonhjemmet begrunnet sin virksomhet og diakoni i kristologisk teologisk perspektiv.

Diakoni i lys av skapelsesteologi

I kap 2 redegjør jeg for kirkens forståelse av diakoni, slik det er formulert i kirkens diakoniplaner. Diakoni er kirkens omsorgstjeneste, evangeliet i handling uttrykt gjennom nestekjærlighet, som springer ut av og er et vitnesbyrd om Guds kjærlighet til alle mennesker, i Jesus Kristus. Det dobbelte kjærlighetsbud er sentral i forståelsen av kirkens diakoni.

I statuttene av 1981 framgår at formålet med Diakonhjemmet bl.a. er å fremme diakonal virksomhet i kirke og samfunn, som skal gjøres bl.a. ved å arbeide med sosialetiske spørsmål for å styrke kristent ansvar og kristne holdninger i kirke og samfunn.

I programerklæringen framkommer at diakonien bygger på den forutsetning at mennesket er skapt i Guds bilde og at menneskeverdet derfor er ukrenkelig. Guds vilje innebærer lik rett til omsorg og til et liv med mål og mening for alle. Mennesket er satt inn i et forvalteransvar overfor sin Gud, og for sitt liv og for hele skaperverket.

At det at et samfunn mangler sosial rettferdighet, er ikke i overensstemmelse med det gudgitte ansvar for medmenneskenes verdighet, rettferdighet og likeverd. Ut fra Rawls teori kan en si at manglende sosial rettferdighet innebærer at det ikke foreligger rettferdighet i samfunnet, siden sosiale og økonomiske ulikheter ikke gagnar de dårligst stilte medlemmene i samfunnet.¹¹⁸

Kirken har ut fra skapelsesteologien et ansvar for å ivareta menneskers sosiale rettferdighet. Kirkens ansvar er å stå opp for-, og bidrar til rettferdighet der den trues.

Ut fra tekstmaterialet jeg har undersøkt er min oppfatning at Diakonhjemmet begrunner sin virksomhet og diakoni i skapelsesteologien.

Samfunnsideologi

¹¹⁸ Swensen, Kai (2003); K. I. Johannessen, (2003)

I forbindelse med sektoriseringsen av sykehusene på 1970-tallet, nedsatte Hovedstyret for Diakonhjemmet en komite som skulle utrede Diakonhjemmets syn på et framtidig samarbeid med Oslo kommune om sykehustjenester. Med utgangspunkt i Diakonhjemmets statutter uttalte komiteen: ”*Diakonhjemmet har med denne bestemmelse gitt til kjenne at institusjonen for sin virksomhet ikke kan akseptere en formodet nøytral holding i grunnleggende verdispørsmål. En slik holdning er i virkeligheten en illusjon som vil avdekkes i møte med den virkelighet man stilles overfor i arbeidet med sosialpolitiske spørsmål*”.¹¹⁹

Komiteen pekte videre på at det var en grunnleggende målsetning å utdanne og utruste kristne til diakoner. Det var for denne målsetningen institusjonen ble grunnlagt. Ved et forpliktende samarbeid med andre instanser måtte det også i framtiden være slik at denne overordnede målsetningen avgjør hvordan ressursene utnyttes. Det ble også understreket at en rekke av de verdiene institusjonen stod for, var allment aksepterte i samfunnet. I et samarbeid med andre instanser, måtte Diakonhjemmet være seg bevisst at kristen tro ikke kommer i stedet for faglig innsikt og metodisk arbeid. Troen kan heller ikke vise til konkrete løsninger på aktuelle sosialpolitiske problem: ”*Disse løsninger kan nemlig ikke bare gis ut ifra normative verdier, men også ut ifra en konkret analyse på empirisk grunnlag*”.

Diakoni begrunnet i trussel mot samfunn og samfunnsstrukturer

Som for de to foregående diakonale virksomheter finner jeg ikke tekster for Diakonhjemmet som viser at diakoni ble begrunnet ut fra trussel mot samfunn og samfunnsstrukturer.

Diakoni begrunnet i trussel mot kirken og kristendommens posisjon i samfunnet

I min undersøkelse av tekster for Diakonhjemmet finner jeg ikke tekster som viser at Diakonhjemmet begrunner sin virksomhet og diakoni ut fra trussel mot kirken eller kristendommen.

Verdinøytralitet

Hovedstyrets komite viser i sin uttalelse til Diakonhjemmets vedtekters formålsparagraf, som grunnlag for sin uttalelse. Ved sin uttalelse utdyper og klargjør komiteen formålsparagrafen.

Gjennom komiteen gir institusjonen til kjenne sin holdning til spørsmålet om verdinøytralitet. Diakonhjemmets forståelse er at det ikke er mulig å forholde seg nøytralt til verdier og verdispørsmål.

¹¹⁹ Stave, Gunnar (1997:73)

Diakonhjemmet mener at både den som er enig og uenig i en verdiforankring, inntar en et standpunkt. Å være imot en kristelig verdiforankring, innebærer at en ikke er nøytral. Et slikt standpunkt bygger også på en implisitt eller eksplisitt verdiforankring.

Erklæringen er også tydelig på at en ikke aksepterer en nøytral holdning til grunnleggende verdispørsmål. Dette er et tydelig signal til samarbeidspartnere, bl.a. de offentlige, at enten må de akseptere en kristelig verdiforankring ved Diakonhjemmet når de utfører tjenester for det offentlige, eller så vil Diakonhjemmet ikke kunne inngå en avtale med disse.

Diakonhjemmet er også tydelig på at en kristen verdiforankring ikke skal komme i konflikt med den faglige innsikt, metode og behandling. Den uttaler at troen ikke kan vise til konkrete løsninger på aktuelle sosialpolitiske problemer. Sosialpolitiske løsninger kan ikke bare gis ut fra normative verdier, men også analyse og empirisk grunnlag.

Komiteens uttalelse viser til at Diakonhjemmets verdier er allment akseptert i samfunnet. I dette ligger det at det kristelige verdigrunnlag har vært bærende i det norske samfunn både kulturelt og religiøst gjennom århundre. Og at de ikke bryter med de verdier det norske samfunn har bygd på over lang tid.

Diakonhjemmet har med dette plassert kristent verdigrunnlag og troens betydning både for Diakonhjemmets virksomhet og samarbeid med det offentlige eller andre aktører. Og dermed ”blankpusset” sitt standpunkt i et spørsmål som stadig ble mer aktuelt.

Ut fra de tekster jeg har undersøkt knyttet til Diakonhjemmet, er min vurdering at Diakonhjemmet var tydelig m.h.t. at verdigrunnlaget skal ha betydning i utøvelse av dets virksomhet og overfor samarbeidspartnere.

Konklusjon vedrørende diakonale virksomheter

De tre diakonale virksomhetene har alle begrunnet sin virksomhet og diakoni ut fra et kristologisk teologisk perspektiv og skapelsesteologisk perspektiv. Ingen av de diakonale virksomheter har begrunnet sin virksomhet og diakoni ut fra et moralsk perspektiv.

For to av de diakonale virksomhetene jeg har undersøkt finner jeg tekster som viser at de har hatt fokus på sitt kristelige verdigrunnlag både internt og overfor eksterne samarbeidspartner. Dette gjelder Kirkens Bymisjon og Diakonhjemmet.

For Diakonissehuset Lovisenberg finner jeg ikke tekster som kan belyse dette. Det innebærer at jeg ikke har et grunnlag for å konkludere m.h.t. om de har hatt fokus på dette i forhold til eksterne samarbeidspartner eller ikke. Jeg tar forbehold om at det likevel finnes tekster og

tekstmateriale som belyser dette, selv om det ikke framgår av tekstmaterialet jeg har undersøkt.

Ingen av de tre diakonale virksomheter har begrunnet sin virksomhet og diakoni som på 1800-tallet, ut fra en forståelse av at samfunnsutvikling oppfattes som trussel mot samfunn og samfunnsstrukturer, og trussel mot kirkens og kristendommens posisjon i samfunnet.

10. Sammenligning av kristelige organisasjoner og diakonale virksomheter i Norge

I kapittel 10.1 sammenligner jeg de kristelige organisasjonene jeg har valgt ut, for å belyse hvilken begrunnelse de hadde på slutten av 1800-tallet for å opprette diakonale virksomheter.

I kapittel 10.2 sammenligner jeg de diakonale virksomheters begrunnelser knyttet til diakonal virksomhet og diakoni i siste halvdel av 1800-tallet.

I kapittel 10.3 sammenligner jeg de diakonale virksomheters begrunnelse i perioden 1965-1985.

I kap 10.4 sammenligner jeg de diakonale virksomheters begrunnelse knyttet til virksomheter og diakoni i perioden 1850-1900 med perioden 1965-1985.

Sammenligningene refererer seg til kap 8 og kap 9, hvor jeg redegjør for tekstmaterialet for de enkelte aktører jeg har valgt å undersøke, og analyse og tolkning av dette tekstmaterialet.

10.1 Kristelige organisasjoner 1850-1900

Christiania Indremisjon

Christiania Indremisjon ble stiftet i 1855. Den hadde til formål å bidra til Guds rikes utbredelse, og deres virksomhet var forkynnelse av Guds ord, utbredelse av skriften (Bibelen) og annen kristelig litteratur.

Selv om det ikke framgikk av deres vedtekter å drive sosialt nødsarbeid, startet de tidlig opp husbesøk og den frivillige fattighjelpen, og etter hvert arbeid blant drankere, prostituerte og andre målgrupper. De stod bak opprettelsen av Diakonisseanstalten i Christiania i 1868, men fortsatte sitt arbeid blant mennesker i sosial nød.

Indremisjonen var preget av den konservative forståelse av samfunnsutviklingen. Dette preget deres syn på de samfunnsendringer som kom på 1800-tallet, og på framvekst av industri og industriarbeidsplasser, arbeidere og organisering av arbeiderbevegelsen, og de radikale og revolusjonære strømninger i samfunnet.

De begrunnet sin virksomhet ut fra moralske betraktninger på den sosiale nød. De oppfattet framveksten av sosialisme, radikale og revolusjonære strømninger som en trussel både for samfunnet og samfunnsstrukturene, og som trussel mot kirkens og kristendommens posisjon og makt i samfunnet og over folket.

De så på de sosiale problemene som et resultat av vantro og moralsk forfall. De mente kirken og prestene ikke var i stand til å håndtere det store moralske forfallet, og så indremisjonen og deres folk som den rette medisin mot den sosiale nød.

Trusselen mot samfunnet og samfunnsstrukturene skulle de møte med Guds ord og vitnesbyrd. Indremisjonen mente at det var en plikt for kristne å lyde myndigheter og øvrighet, ut fra deres forståelse at Guds ord klart og tydelig definerte stat og myndigheter som innsatt av Gud.

Christiania Indremisjon hadde en begrunnelse for sin virksomhet knyttet til teologi ut fra kategorien moral. I forhold til samfunnsideologi hadde de en begrunnelse ut kategoriene trussel mot stat og samfunn og trussel mot kirkens og kristendommens posisjon i samfunnet. Tilsvarende for kampen mot vantro og forfall innad i kirken.

Indremisjonen hadde ingen begrunnelse knyttet til teologi ut fra kategoriene skapelsesteologi eller kristologi. Og heller ikke knyttet til samfunnsideologi ut fra kategorien verdinøytralitet.

Lutherstiftelsen (Fra 1891 Det norske lutherske Indremisjonsselskap)

Lutherstiftelsen ble startet i 1868.

Lutherstiftelsens arbeid var en misjonerende og forkynnende organisasjon, og sterkt preget av vekkelsesbevegelsen på 1800-tallet. Den stod bak opprettelsen av Diakonhjemmet. Dens hovedvirksomhet var likevel den forkynnende virksomhet.

Lutherstiftelsen var sterkt preget av vekkelsesbevegelsen og den konservative forståelse av samfunnsutviklingen, og så på den sosiale nøden som resultat av vantro, åndelig nød og moralsk krise. De mente at fedrelandet ble dratt inn i mer eller mindre materialistiske, ateistiske og materialistiske strømninger. Den så også den voksende radikalisme og "fritenkeri" som en trussel både mot staten og kirkens stilling i samfunnet. Det var en plikt for kristne å lyde myndigheter og øvrighet, ut fra deres forståelse at Guds ord klart og tydelig definerte stat og myndigheter som innsatt av Gud.

Trusselen mot samfunn og samfunnsstrukturer, og trusselen mot kirkens og kristendommens posisjon i samfunnet, skulle møtes med forkynnelse av Guds ord og moralsk vekkelse.

Lutherstiftelsen hadde en begrunnelse for sin virksomhet knyttet til et moralperspektiv. I forhold til samfunnsideologi hadde de en begrunnelse relatert til sin oppfattelse av trussel mot stat og samfunn og trussel mot kirkens og kristendommens posisjon i samfunnet.

Lutherstiftelsen hadde ingen begrunnelse knyttet til teologi ut fra kategoriene skapelsesteologi eller kristologi. Og heller ikke knyttet til samfunnsideologi ut fra kategorien verdinøytralitet.

Sammenligning

Både Indremisjonen og Lutherstiftelsen hadde sin bakgrunn vekkelsesbevegelsen på 1800-tallet. Gisle Johnson, som stod i spissen for store vekkelse og bak vekkelsesbevegelsen, var sentral ved opprettelsen av begge organisasjonene. Begge organisasjonene hadde samme konservative samfunnssyn, og så på nødssituasjonen og den sosiale nød som resultat av moralsk forfall, åndelig nød og vanntro.

Flere av de sentrale personene, bl.a. Gisle Johnson og Ole Falk Ebbel, var med å opprette og satt i styret til Christiania Indremisjon. Gisle Johnson var også sentrale ved opprettelsen av Lutherstiftelsen og satt i dets styre.

Min undersøkelse viser de to organisasjonene Christiania Indremisjon og Lutherstiftelsen begrunnet sin virksomhet og opprettelse av h.h.v. Diakonisseanstalten og Diakonhjemmet ut fra et moralsk perspektiv, og ut fra en forståelse av samfunnsutviklingen som en trussel mot samfunn og samfunnsstrukturer, og trussel mot kirke og kristendommens posisjon i samfunnet.

I kap 8.1 har jeg vist til tekster hvor Christiania Indremisjon og Lutherstiftelsen forstod fattigdom og sosial nød som resultat av synd og moralsk fordervelse. Forkynnelse av Guds Ord var sett som eneste virkemiddel mot den moralske fordervelse. Videre at disse to organisasjonene så sosialisme, radikale og revolusjonære strømninger som en trussel mot samfunn og samfunnsstrukturer, og som en trussel mot kirkens og kristendommens posisjon i samfunnet. Jeg har belyst Christiania Indremisjon og Lutherstiftelsen ut fra Kuhnles 4 aktørroller, hvor disse to organisasjonene kan forstås som ut fra aktørrollen ”vaksinasjon mot sosialismen”, og ut fra Sven Ove Hanssons tre typer reformisme kan de forstås som systembevarende reformisme.

Videre at ingen av de to organisasjoner synes å ha en begrunnelse ut fra kristologisk perspektiv, skapelsesteologisk perspektiv eller ut fra ideologisk perspektiv i forhold til et kristent verdigrunnlag.

10.2 Diakonale virksomheter – 1850-1900

Foreningen for indre Mission i Christiania

Indremisjonen i Christiania endret etter hvert navn til Kristiania Indremisjon, Oslo Indremisjon og Kirkens Bymisjon. Fra siste halvdel av 1800-tallet drev Indremisjonen eget arbeid blant mennesker i sosial nød. Dette er videreført og utviklet helt fram til vår tid, nå ved Kirkens Bymisjon.

Indremisjonene i Christiania kan sies å drive en diakonal virksomhet, direkte rettet mot mennesker i nød.

Under kap 10.1 har jeg redegjort for de funn jeg har gjort, knyttet til Indremisjonen i Christiania Indremisjon. Den samme redegjørelse vil være gjeldende under dette underkapitlet om diakonale virksomheter, men gjentas ikke under dette underkapitlet. Det vises til redegjørelsen under kap 10.1 Kristelige organisasjoner.

Til slutt i dette underkapitlet hvor jeg sammenligner diakonale virksomheters begrunnelse for sin virksomhet og for diakoni, trekker inn de funn jeg har redegjort for knyttet til Indremisjonen i Christiania.

Diakonisseanstalten i Christiania

Diakonisseanstalten ble stiftet av Indremisjonen i Christiania i 1868. Diakonisseanstalten fikk seinere navnet Diakonisseanstalten Lovisenberg. Jeg har redegjort for at indremisjonen var sterkt preget av vekkelsesbevegelsen og det konservative samfunnssyn.

Hensikten med en diakonisseanstalt var å utdanne kristelige sykepleiere og gjøre sykepleien til en kristelig kjærlighetsgjerning. Dens grunnlag var kjærlighet til Herren og kjærlighet til de lidende. Den hadde som utgangspunkt Jesu ord i Matt. 25:35-40, hvor Jesus nevner de som trenger hjelp: de sultne, de tørste, de fremmede, de uten klær, de syke og de som var i fengsel. Diakonisseanstalten skulle gjøre en Herrens tjeneste for de syke, nødlidende og ulykkelige. En så tjenesten som kjærlighet i virksomhet, og perspektivet var at på samme måte som Jesus ikke var kommet for å tjenes, men for å tjene andre, skal de kristne gjøre likedan.

Diakonisseanstalten begrunnet sin virksomhet ut fra teologisk perspektiv relatert til en kristologisk basert teologi.

Min undersøkelse viser at de ikke begrunnet sin virksomhet ut fra det jeg kaller teologiske kategorier som moral og skapelsesteologi. Og ikke ut fra de samfunnsideologiske kategoriene

trussel mot samfunn og samfunnsstruktur, trussel mot kirkens og kristendommens posisjon i samfunnet eller ut fra verdinøytralitet.

Kamperspektivet mot moralsk forfall og åndelig nød, og mot sosialistiske, radikale og revolusjonære strømninger finnes ikke i Diakonisseanstaltens begrunnelse for sin virksomhet. Denne retorikken ble forlatt allerede fra Diakonisseanstalten ble opprettet.

Det norske Diakonhjem

Det norske Diakonhjem ble stiftet av Lutherstiftelsen i 1890. Allerede i 1891 ble Diakonhjemmet utskilt fra Lutherstiftelsen og ble en selvstendig virksomhet. Jeg har redegjort for at indremisjonen var sterkt preget av vekkelsesbevegelsen og det konservative samfunnssyn, som hos den øvrige vekkelsesbevegelse og indremisjonsbevegelse.

Hensikten med Diakonhjemmet var å utdanne menn til diakoner. Diakonhjemmet ved forstander Hartvig Halvorsen startet tidlig (1892) et arbeid med å utvikle institusjonens diakonisyn. Som Diakonisseanstalten, tok Diakonhjemmets diakonisyn utgangspunkt i Matt. 25:35-40, og definerte diakonien som tjeneste overfor de syke, de fattige, foreldreløse, de som er i fengsel, de falne og de som var i legemlig og åndelig nød. Det er kirkens tjenende kjærlighet overfor disse. Kristus, som trøster og hjelper, er grunnlaget for diakonien. Grunnlaget er kallet til i Kristi kjærlighet å gjøre barmhjertighetens tjeneste blant de syke og nødlidende. Etterfølgelse av Jesu liv og tjeneste er diakoniens væremåte og rett til å eksistere.

Min undersøkelse viser at Diakonhjemmet begrunnet sin virksomhet ut fra teologisk perspektiv relatert til kristologien.

Videre at Diakonhjemmet ikke begrunnet sin virksomhet ut fra de teologiske kategoriene moral og skapelsesteologi, eller de samfunnsideologiske kategoriene trussel om samfunn og samfunnsstruktur, trussel mot kirkens og kristendommens posisjon i samfunnet, eller ut fra ideologiske verdinøytralitet.

Kamperspektivet er endret fra kamp mot moralsk forfall, mot trusselen mot staten og samfunnet, og mot kirkens og kristendommens posisjon, til kampen mot legemlig nød og sosial nød m.v.

Sammenligning og drøfting

Som en oppsummering kan en si at Christiania Indremisjon beholdt sin begrunnelse i moral, trussel mot samfunn og samfunnsstruktur og trussel mot kirkens og kristendommens posisjon i samfunnet, også etter at de opprettet Diakonisseanstalten i Christiania.

Derimot hadde Diakonisseanstalten nesten fra sin oppstart forlatt dette syn og grunnlag, og begrunnet sin virksomhet og diakoni alene ut fra kristologi.

Ved Diakonhjemmet så en tilsvarende utvikling. De forlot det syn og grunnlag Lutherstiftelsen hadde i sin begrunnelse for opprettelsen av Diakonhjemmet, hvor moral, trussel mot samfunn og samfunnsstruktur og trussel mot kirkens og kristendommens posisjon i samfunnet var Lutherstiftelsens begrunnelse.

Christiania Indremisjon hadde, som sagt tidligere, egen virksomhet rettet mot mennesker i sosial og annen nød. Og kan forstås som en diakonal virksomhet, i tillegg til sin øvrige virksomhet.

Christiania Indremisjon som diakonal virksomhet, skilte seg ut i forhold til Diakonisseanstalten og Diakonhjemmet m.h.t. sin begrunnelse for sin diakonale virksomhet. De videreførte den begrunnelsen de hadde før Diakonisseanstalten ble opprettet. Diakonisseanstalten og Diakonhjemmet forlot dette grunnlag for begrunnelse, og kristologien ble eneste begrunnelser for deres virksomhet.

Kort tid etter at Diakonisseanstalten og Diakonhjemmet ble opprettet, ble de skilt ut som egne og selvstendige virksomheter, i motsetning til den diakonale virksomheten i Christiania Indremisjon. Etter at disse to virksomhetene ble selvstendige, var de ikke lenger bundet av moderorganisasjonens konservative samfunnssyn og det pietistiske moralske syn på sosial nød. Dette kan være en faktor som forklarer at de gikk bort fra moderorganisasjonenes begrunnelse for sin virksomhet.

Christiania Indremisjons diakonale virksomhet ble værende som en del av indremisjonens samlede virksomhet, og det konservative samfunnssyn og det pietistiske moralske syn på sosial nød ble opprettholdt. Først førti år etter at indremisjonen ble stiftet, i midten av 1890-årene, så en tegn til endring av forståelsen av diakoni og diakonal virksomhet. Det var noen få år etter at Diakonhjemmet utviklet sitt diakonisyn ut fra en mer kristologisk basert teologi.

10.3 Diakonale virksomheter – 1965-1985

I løpet av 1900-tallet og særlig etter andre verdenskrig utviklet staten et offentlig velferdssystem og en velferdsstat. Staten la til grunn at stort sett alle velferdsordninger skulle

ivaretas av det offentlige. Særlig innen helse- og sosialsektoren.¹²⁰ Det ble vedtatt en rekke lover som regulerte hva velferdsstaten skulle ha ansvar for.¹²¹

Det var ulike oppfatninger knyttet til dette fra kirkelig hold. Biskop Eivind Berggrav var svært kritisk til at staten skulle overta det som de frivillige organisasjoner inkl. de kristelige hadde bygd opp, og stramme inn slik at det ikke ble plass til frivillige organisasjoner.¹²²

Dette er en vesentlig endring i forhold til på 1800-tallet, hvor de frivillige startet opp og drev velferdstjenester, og staten hadde inntatt en mer passiv rolle.

Kirkens bymisjon

Kirkens bymisjon har fokus på menneskets likeverd og menneskeverd, sosial rettferdighet og rettferdig fordeling m.v. De var opptatt av nestekjærlighet som grunnlag for sin virksomhet. De framhevet at selv om velferdsstaten bygges ut ”til topps og til bunns”, kan det aldri erstatte den enkeltes kristne nestekjærlighet gjennom menighet og kirke.

De framhevet at kirkens diakoni aldri kan inngå et samarbeid med velferdssamfunnet, dersom det er en forutsetning at kirken må slå av på diakoniens holdning og det kristne livssyn. De slo aldri av på sin kristne målsetning, som gjenytelse for økonomiske midler fra det offentlige.

Den sosiale virksomhet ble ”teologisk oppvurdert”, som en innsats for å bevare Guds skaperverk.

De vektla en kristen begrunnelse for sin virksomhet innad i organisasjonen, og en faglig argumentasjon i forhold til det offentlige.

I min undersøkelse finner jeg tekster som viser at Kirkens bymisjon i en periode i sitt samarbeid med det offentlige, ikke var så opptatt av å presse gjennom erklæring om institusjonens kristne verdigrunnlag. De gjorde det offentlige oppmerksom på det kristne verdigrunnlag, men regnet med at det offentlige var innforstått drev sin virksomhet på dette grunnlag.

Kirkens bymisjon begrunner sin virksomhet og diakoni i lys av skapelsesteologi, kristologi og krav om verdinøytralitet. I perioder inntok bymisjonen en mykere linje over for det offentlige, og ”stresset” ikke institusjonens verdigrunnlag.

I min analyse har jeg tolket dette som at Kirkens bymisjon i perioder nedtonet sitt kristne verdigrunnlag utad.

¹²⁰ Løchen, Yngvar (1977:363-364)

¹²¹ Årvik, Egil (1965)

¹²² Stave, Gunnar (1997:15)

Jeg finner ingen tekster som viser en begrunnelse i lys av moral, trussel mot samfunn og samfunnssystem og trussel mot kirkens og kristendommens posisjon i samfunnet.

Stiftelsen Diakonissehuset Lovisenberg

Diakonissehusets begrunnet sin virksomhet og diakoni ut fra kristologi. De definerer sin virksomhet og diakoni innenfor Den norske Kirke og at virksomheten skal være bygget på Guds ord, slik det er forstått og forklart i kirkens bekjennelsesskrifter.

Formålet er å utdanne til tjeneste i kirke og samfunn med sikte på omsorg for mennesker i nød, og nestekjærligheten og kristen tro som basis for sin tjeneste.

Jeg har tolket materialet om Diakonissehuset også ut fra den virksomhet og praksis de har hatt siden de ble stiftet, og i lys av at virksomheten er bygget på Guds ord og kirkens bekjennelsesskrifter.

Diakonissehuset Lovisenberg begrunnet indirekte sin virksomhet og diakoni ut fra skapelsesteologien, og at de indirekte hadde fokus på spørsmålet om verdinøytralitet overfor det offentlige, i den undersøkte perioden.

Diakonissehuset Lovisenberg begrunnet sin virksomhet og diakoni ut fra kristologi og indirekte også ut fra skapelsesteologi, og de hadde fokus på spørsmålet om verdinøytralitet overfor det offentlige.

Av kildematerialet framkommer ikke tekster som viser begrunnelse ut fra moral, trussel mot samfunn og samfunnssystem eller trussel mot kirkens og kristendommens posisjon i samfunn.

Det norske Diakonhjem

I kjølvannet av den såkalte Diasos-saken på 1970-tallet vedtok hovedstyret for Diakonhjemmet en programerklæring om diakoni og utdanning i oktober 1981. Denne programerklæring begrunner diakonal praksis og diakoni ut fra de tre trosartikler.

Diakonhjemmet ser sin virksomhet og diakoni i lys av mennesket skapt i Guds bilde og at menneskeverdet derfor er ukrenkelig. Det kristne menneskesyn innebærer også at mennesket er satt inn i et forvalteransvar over for sin Gud, og for sitt liv og for hele skaperverket.

Den kristne tro har sitt sentrum i troen på Jesus Kristus og hans gjerning. Den diakonale omsorg har sitt utspring i menighetens gudstjenestelige fellesskap blant kirkens troende medlemmer, og er en frukt av evangeliet.

Diakonhjemmet utredet spørsmålet om dets samarbeid med det offentlige på begynnelsen av 1970-tallet, og uttalte bl.a. at Diakonhjemmet for sin virksomhet ikke kan akseptere en formodet nøytral holdning i grunnleggende verdispørsmål. De erkjente at troen ikke viser konkrete løsninger på aktuelle sosialpolitiske spørsmål, at disse løsninger ikke bare kan gis ut fra normative verdiger, men også ut fra en konkret analyse på empirisk grunnlag.

Diakonhjemmet begrunnet sin virksomhet og diakoni i lys av kristologi og skapelsesteologi, og hadde fokus på spørsmålet om verdinøytralitet overfor det offentlige.

Av kildematerialet framkommer ikke tekster som viser begrunnelse ut fra moral, trussel mot samfunn og samfunnssystem eller trussel mot kirkens og kristendommens posisjon i samfunn.

Sammenligning og drøfting

Min undersøkelse viser at alle tre diakonale virksomheter begrunnet sin virksomhet og diakoni ut fra skapelsesteologi og kristologi, og framhevet sitt kristne verdigrunnlag i forhold til samarbeid med det offentlige.

Ingen av de diakonale virksomheter begrunnet sin virksomhet og diakoni ut fra moral, trussel mot samfunn og samfunnsstruktur og trussel mot kirkens og kristendommens posisjon i den undersøkte perioden.

Likevel framstår det noen ulikheter mellom de tre diakonale virksomheter.

Både Kirkens Bymisjon og Diakonissehuset hadde en indirekte begrunnelse relatert til kristologien. Diakonhjemmet hadde en direkte begrunnelse ut fra kristologi og skapelsesteologi.

Diakonhjemmet ble utfordret i spørsmålet om samfunnsvitenskapens plass i utdanningen og knyttet til diakonien. Diakonhjemmets programerklæring av 1981 gir en tydeligere begrunnelse av virksomhet og diakoni begrunnet i kristologi og skapelsesteologi, enn en finner ved Kirkens Bymisjon og Diakonissehuset Lovisenberg. Kirkens Bymisjon har likevel noen tydeligere formuleringer som kan relateres til det skapelsesteologiske, enn Diakonissehuset Lovisenberg.

En ser også det samme bildet knyttet til det offentliges krav om verdinøytralitet til de frivilliges helse- og sosialtjeneste. Diakonhjemmet hadde en utredning som drøftet og konkluderte at en ikke kan akseptere en formodet nøytral holdning i grunnleggende verdispørsmål. Denne utredningen dannet utgangspunkt for Diakonhjemmets drøftinger og forhandlinger med Oslo kommune på begynnelsen av 1970-tallet.

Kirkens Bymisjon har et tilsvarende konkluderende standpunkt, men toner ned sitt kristne verdigrunnlag overfor det offentlige. Deres kristne verdigrunnlag framheves ikke i dialogen med det offentlige. De antar at det offentlige er innforstått med at Kirkens Bymisjon driver sin virksomhet på det kristne verdigrunnlaget.

For Lovisenberg framkommer ikke tekster som tilsier tydelige formuleringer og standpunkt overfor det offentlige knyttet til sitt kristne verdigrunnlag. Jeg har likevel i min tolkning konkludert med Diakonissehuset Lovisenberg indirekte har hatt fokus på sitt kristne verdigrunnlag overfor det offentlige.

Det foreligger også en likhet mellom de tre diakonale virksomhetene jeg undersøkte, at ingen begrunnet sin virksomhet og diakoni ut fra moral, trussel mot samfunn og samfunnsstrukturer eller trussel mot kirkens posisjon i samfunnet.

10.4 Sammenligning av diakonale virksomheter i perioden 1850-1900 med perioden 1965-1985

I perioden 1850 – 1900 begrunnet Diakonissehuset Lovisenberg og Diakonhjemmet sin virksomhet og diakoni ut fra kristologi. De begrunnet ikke ut fra moral, skapelsesteologi, trussel mot samfunn og samfunnsstrukturer eller trussel mot kirkens og kristendommens posisjon i samfunnet.

Christiania Indremisjon begrunnet sin sosiale og diakonale virksomhet ut fra moral, trussel mot samfunn og samfunnsstrukturer og trussel mot kirkens og kristendommens posisjon i samfunnet, fram til siste halvdel av 1890-tallet. Da ses en endring ved at begrepet kristelige kjærlighetsgjerninger kommer inn i vedtektene.

I perioden 1965-985 har alle tre diakonale virksomhetene jeg undersøker, sammenfallende begrunnelse for sine virksomheter og diakoni, h.h.v. begrunnelser ut fra kristologi og skapelsesteologi. Det er også likhet mellom de tre diakonale virksomhetene i denne perioden knyttet til standpunkt mot samfunnets krav om verdinøytralitet.

Endringen av begrunnelse for de diakonale virksomhetene fra siste halvdel av 1800-tallet til siste halvdel av 1900-tallet, må ses i lys av endring i samfunnsutvikling og endring fra en passiv til en aktiv stat knyttet til selv å drive velferdstjenester.

Men endringene må også ses i lys av endringer i den kristne kulturs -, og kristendommens plass i samfunnet. Kristendommen som det kristne verdensbilde,¹²³ eller ”den store fortelling” i kultur og religion fram til det nittende århundre, er ikke status når en kommer fram mot vår moderne tid. Vitenskapen vinner stadig fram som en sentral forståelsesramme, og med den kommer vitenskapens verdensanskuelse i sentrum.¹²⁴ Naturvitenskap og samfunnsvitenskap utfordrer og har en annen verdensanskuelse enn kirkens og kristendommens forståelse både om ”skapelsen og det skapte”, om mennesket og menneskets livsanskuelse. Den kristne kulturarv står likevel relativt sterkt, selv om den utfordres.

Reaksjonen mot etterkrigstidens velstand brøt gjennom i 1968. Det var en reaksjon bl.a. mot den ukritiske vekstpolitikken, og den økonomiske planlegging uten å stille spørsmål ved vekstkurven man gikk ut fra. Kristen ungdom reiste først og fremst kritikk i forhold til sammenhengen mellom utviklingslandenes fattigdom og vestlige lands rikdom gjennom handelspolitikk og nykolonialisme. Begreper som rettferdig fordeling både nasjonalt og internasjonalt inntar en sentral plass både innenfor samfunnspolitikk og innen kirke og kristenliv.¹²⁵ Tidsskriftet Vår Kirke skrev i 1968 at det nærmest kan anses mer som et generasjonsbrudd enn et generasjonsskifte.¹²⁶

Spørsmålet om begrunnelse av diakonale virksomheter og diakoni må også ses i lys av disse forhold. Kirken og diakonale virksomheter” utfordres til å se kirkens plass og rolle i lys av dette, og utvikle sin forståelse og begrunnelse både teologisk og samfunnsmessige endringer. Innen diakoni utvikles den samfunnsmessige diakoni og profetiske diakoni både nasjonalt og internasjonalt. Skapelsesteologi og kristologi er sentrale i denne utvikling.

Kirkens oppdrag er til en hver tid å være kirke i det samfunn den lever. Dette er en utfordring, og kan til tider se ut som at kirken ikke ”følger med”. Diakoni er kirkens omsorgstjeneste begrunnet i både kristologi og skapelsesteologi, og tar innover seg disse utfordringene.

De endringer som her er redegjort for fra siste halvdel av 1800-tallet til siste halvdel av 1900-tallet, kan forstås som en prosess hvor kirken og dens diakoni til enhver tid søker å være kirke og utøve diakonal i den tiden den lever. Diakoni begrunnet i Bibel og bekjennelse, - Guds skapergjerning og evangeliet om Jesus Kristus er den samme, men diakoniens uttrykk endres over tid.

¹²³ Morland, Kjell Arne: Det kristne verdensbilde, <http://www.morland.no/kam/Aaforkynneverdensbilde.html> - 2011 12 12

¹²⁴ Gilje, Nils og Grimen Harald (2004:85-86 ff)

¹²⁵ Lundby, Knut (1980:303-304)

¹²⁶ Ibid

11. Sammenligning av kristelige organisasjoner og diakonale virksomheter i Norge og Sverige

I dette kapitlet gir jeg først et resymè av de hovedfunn Elisabeth Christiansson redegjør for i sin doktorgradsavhandling.¹²⁷ Christiansson har undersøkt hvilke motiv for diakoni og diakonale virksomheter som framkommer fra diakonale ledere og deres talsmenn. Hun analyserer materialet ut fra perspektivene teologi, ideologi og kjønnsroller.

Deretter sammenligner og drøfter jeg begrunnelser for diakoni og diakonale virksomheter som framkommer i mitt materiale og gjennomgang, med hovedfunn i Christianssons doktorgradsavhandling. Dette gjøres ut fra de to teoretiske perspektiv jeg anvender i mitt arbeid, h.h.v. teologi og samfunnsideologi.

11.1 Kort resymè av hovedfunn i Elisabeth Christianssons doktorgradsavhandling

Christiansson har et kapittel for hver av periodene hun har undersøkt hvor hun avslutter med avsnittet ”Analys och tolkning”. Analysen er delt opp i tre perspektiv, h.h.v. et teologisk perspektiv, et ideologisk perspektiv og et kjønnsrolle-perspektiv. Christiansson har ikke anvendt kategorier under hvert av de tre perspektivene.

I redegjørelsen nedenfor har jeg hentet informasjonen fra avsnittet ”Analys och tolkning” for periodene 1845-1860 og perioden 1945-1965, i hennes doktorgradsavhandling.

Diakoni och Väckelse 1845-1860

Motiveringene til de diakonale virksomhetene i Sverige har aldri handlet om menneskers nødssituasjon materielt sett og deres behov for hjelp. De sosiale problemer og folkeoppreisningene ble oppfattet som uttrykk for synd som grep om seg i samfunnet, og var den grunnleggende årsak til de sosiale problemer. Løsningen på de sosiale problem var, etter vekkelsesbevegelsens syn, åndelig forandring. Gjennom utstrakt sosialt arbeid kunne befolkningens hat og misnøye forvandles til kristen ”broderkjærighet”.

Diakoni och socialpolitik 1945-1965

I forbindelse med velferdsstatens framvekst og sosialsektorens institusjonalisering skjedde det innen institusjonsdiakonien en forskyvning fra evangelisk til skapelsesteologisk motivering. Skapelsesmotivet ble koblet til luthersk teologi om den kristnes plikt å oppfylle kallet

¹²⁷Christiansson, Elisabeth (2006)

gjennom tjeneste for nesten. Motivet sjelens frelse og kirkens rolle å formidle dette, fikk nå en mer diskret plass i motivering for diakoni.

Utviklingen var ikke entydig. Omsorg for sjelene og evangeliske særtrekk ble betonet både fra statlige og kirkelige representanter. Den oppdeling som skjedde i forsamlingsdiakoni og institusjonsdiakoni ga opphav til to diakonale modeller med hver sin logikk: en kirkelig diakoni motivert av omsorg for sjelene og en diakoni frittstående fra kirken motivert av skapelsesteologien. Forvalterskapsteologien fikk en teologisk betydning for institusjonsdiakonien.

Hun har ikke funnet noen ideologisk konflikt mellom institusjonsdiakonien og statsmakten, under etterkrigstiden. Hennes analyse er at institusjonsdiakonien er en del av det moderne samfunns diskurs som preget den svenske velferdsstaten.

11.2 Sammenligning av begrunnelse for diakonale virksomheter og diakoni mellom Norge og Sverige

Christiansson har brukt betegnelsen ”motivering” i sin avhandling. Jeg har brukt begrepet ”begrunnelse”. Det er ikke innlysende at de to begreper innholdsmessig er synonyme eller betyr det samme. Ut fra tekstene som Christiansson anvender i sin avhandling, og tekstene jeg har hentet fra mitt kildemateriale, er det i store trekk sammenfallende innhold relatert til motivering og begrunnelse.

Jeg har på den bakgrunn funnet å kunne sammenligne mitt materiale med materialet som framkommer i Christianssons doktorgradsavhandling.

I min sammenligning anvender jeg de to teoretiske perspektivene som er redegjort for i kap. 2. Selv om Christiansson ikke har anvendt kategorier under hvert av perspektivene, vil jeg omtale sammenligningene ut fra de kategorier jeg har definert hvor h.h.v. teologi og samfunnsideologi.

Perioden 1850 - 1900

Teologi

For perioden 1845 – 1860 har motivering for de diakonale virksomhetene i Sverige aldri handlet om menneskers nødssituasjon materielt sett, og deres behov for hjelp. Synden var den grunnleggende årsak til -, og uttrykk for de sosiale problemer i samfunnet. Løsningen på de sosiale problemene var åndelig forandring. Vekkelsesbevegelsens syn var at kirken og presteskapet ikke var i stand til å bidra med løsning på det sosiale problemet, fordi de ikke

hadde en forkynnelse rettet mot individuell åndelig fornying og frelse. De sosiale problemene kunne bare avhjelpes med åndelig vekkelser.

I Norge så både Christiania Indremisjon og Lutherstiftelsen de sosiale problemer som et resultat av vantro og moralsk forfall. De ville møte den sosiale nøden med forkynnelse av Guds ord og privat sjelesorg. Åndelig fornyelser og individuell omvendelse og frelse, var medisinen som disse to kristelige organisasjoner så som rett medisin mot den sosiale nøden. Dette ville føre til endret moral, som igjen ville føre til et rett moralsk liv og i neste omgang sosial nød.

Christianssons uttalelse om at motivering for diakonal virksomhet aldri handlet om menneskers nødssituasjon og deres behov for hjelp, kan ses ut fra både teologisk og samfunnsideologisk perspektiv. Relatert til teologi kan en se begrepet menneskers nødssituasjon i lys Matt. 25:35-40, hvor Jesus beskriver hvem som var i sosial nød og som trengte hjelp. Det kan forstås som et indirekte motiv for diakoni i relasjon til Jesus Kristus, eller ut fra kristologi.

Christiansson uttaler at motivering aldri handlet om menneskers nødssituasjon og behov for hjelp. Med andre ord at motivasjon for diakonale virksomheter aldri handlet om en kristologisk begrunnelse.

I Norge hadde en heller ikke en begrunnelse for diakonal virksomhet og diakoni ut fra kristologi, men ut fra moralsk forklaring og begrunnelse. Dette framkommer av tekstmateriale både for Christiania Indremisjon og Lutherstiftelsen.

I perioden 1860-1900 var ikke synet på omvendelse og frelsen det sentrale i diakoniens oppdrag, i Sverige. Gudstjenesteliv og nådemidlene ble sett som en garantist for den sanne evangeliske kjærligheten. Ut fra Christianssons avhandling kan det se ut som om den kvinnelige diakoni allerede 50 år før den mannlige diakonien hadde inntatt dette perspektivet.

I Norge så en noe av samme utvikling. Christiania Indremisjon holdt fast på den moralske begrunnelse for sosiale tjenester og diakoni fram til århundreskiftet. Diakonisseanstalten hadde fra den ble stiftet i 1868, en begrunnelse for sin virksomhet og diakoni, relatert til kristologi. Diakonhjemmet, som ble stiftet i 1890, utviklet sin diakoni alene ut fra kristologi.

Verken i Norge eller Sverige ble begrunnelse for diakonal virksomhet og diakoni begrunnet ut fra skapelsesteologi.

I Christianssons avhandling framkommer det at en i Sverige ikke hadde noen motivering knyttet til forvalteransvar eller i lys av skapelsesteologi. I mitt materiale finner jeg ikke tekster som viser at en hadde begrunnelse ut fra skapelsesteologien eller kirken og de kristnes gudgitte forvalteransvar.

Samfunnsideologi

Christiansson skriver at i perioden 1845-1860 ble arbeid for frelsen begrunnet i opprettholdelse av klassesystem. Øvrighetens makt og overordning ble for vekkelsesbevegelsen et uttrykk for Guds vilje og skapelsesordning. Gjennom sosialt arbeid kunne folks hat og misnøye bidra til at revolusjon og politisk reform i liberal retning kunne unngås. Det framgår også av avhandlingen at kirken var preget av ”den døde” og ”falske” kristendommen.

Ut fra de kategorier jeg anvender i min oppgave, kan dette forstås som trussel mot samfunn og samfunnsstruktur og trussel mot kirken og kristendommens posisjon i samfunn.

Både Christiania Indremisjon og Lutherstiftelsen så framvekst av arbeiderbevegelse, radikaliserings og revolusjonære strømninger som en trussel mot kirken og det bestående samfunn og samfunnsstrukturer. De så myndigheter og øvrighet som innsatt av Gud, og som Guds skaperordning.

I perioden 1860-1900 fikk den evangeliske kjærligheten betydning for samholdet i det svenske samfunnet. Den frivillige og sanne kjærligheten var uttrykk for en komplimenterende, nødvendig og sammenholdende funksjon.

Christiania Indremisjon så sosialisme, radikale og revolusjonære strømninger som en trussel mot samfunn og samfunnsstrukturer. Det var også en trussel mot monarki og styresett. Forkynnelse av Guds ord, individuell vekkelse og frelse var virkemiddel for å møte denne utviklingen. Kirken og de kristelige organisasjoner var redd for en splittelse i samfunnet, som kunne rive grunnen under samfunnsordenen.

Diakonisseanstalten og Diakonhjemmet forlot det moralske perspektivet fra de ble stiftet. De begrunnet sin diakonale virksomhet og diakoni ut fra kristologi. Det var ikke begrunnelse ut fra trussel mot samfunn og samfunnsstrukturer.

Perioden 1945 – 1985

Christiansson har undersøkt en annen periode i siste halvdel av 1900-tallet enn jeg har.

Christiansson har undersøkt perioden 1945-1965, mens jeg har undersøkt perioden 1965-

1985. Det gjør at periodene ikke er helt sammenlignende. Men det gir noen interessante observasjoner.

Teologi

Christiansson finner i perioden 1945-1965 at innen institusjonsdiakonien skjedde en forskyvning fra evangelisk til skapelsesteologisk motivering. Skapelsesmotivet ble knyttet til luthersk teologi om den kristnes plikt til kallet til tjeneste for nesten. Motivet for sjelens frelse og kirkens rolle i å formidle dette, fikk en mer diskret plass i motiveringen for diakoni.

Alle tre diakonale virksomheter i Norge som jeg undersøkte har en begrunnelse for diakonal virksomhet og diakoni som var knyttet til kristologi, i hele. Begrunnelse for diakonale virksomheter og diakoni i lys av skapelsesteologi kom først inn på slutten av 1970-tallet eller første halvdel av 1980-tallet for Kirkens Bymisjon, Diakonissehuset Lovisenberg og Diakonhjemmet.

Samfunnsideologi

Christiansson skriver at ut fra både utdanningspolitikk og kirke- og sosialpolitikk, at det ble satt grenser for hvilke teologiske argumenter og motiveringer som var gangbar innen institusjonsdiakonien. Den høgre utdanningen skulle være politisk og religiøs nøytral. Debatten om Skøndal viser at diakoniens motivering står i relasjon til samfunnets kontekst.

I Norge kom kravet fra myndighetene om at alle velferdstjenester skulle være verdinøytrale, på 1970-tallet. Jeg viser i kap. 9.1 om Kirkens Bymisjon, til Håkon Lorentzens undersøkelse at de hadde en begrunnelse overfor det offentlige og en annen internt i organisasjonen.¹²⁸ Overfor det offentlige var begrunnelsen relatert til de faglige argumenter, og internt i forhold til sitt kristelige verdigrunnlag.

Diakonhjemmet hadde en utredning om holdningene til verdinøytralitet på begynnelsen av 1970-tallet, som viste at de var svært tydelig på ikke å tone ned sitt kristne verdigrunnlag i dialogen med det offentlige. For Diakonissehuset Lovisenberg har jeg ikke materiale som kan belyse dette, men har tolket at de indirekte hadde fokus på sitt kristelige verdigrunnlag over for det offentlige.

¹²⁸ Lorentzen, Håkon (1993)

11.3 Drøfting

Gjennomgangen min viser at diakonale virksomheter i Sverige så vel som i Norge hadde en begrunnelse for sin virksomhet og diakoni relatert til moral, trussel mot samfunn og samfunnsstrukturer og trussel mot kirken og kristendommens posisjon i samfunnet.

Videre at de diakonale virksomheter i siste halvdel av 1800-tallet endret sin begrunnelse relatert til kristologi. Det er noe unntak for den kvinnelige diakoni som kom på et tidligere tidspunkt. Den mannlige diakonien mot slutten av 1800-tallet.

I kap 10 har jeg antydnet at en forklaring på endring fra en begrunnelse i moral og trussel mot samfunn og kirkens posisjon i samfunnet, til en kristologisk begrunnelse kan ha sammenheng med at to av de diakonale virksomhetene ble skilt ut fra moderorganisasjonene. Det var disse to som hadde tydeligst dokumentert en slik endring i begrunnelse.

Men en annen forklaringsfaktor kan være at den mannlige diakonien ble etablert flere år etter den kvinnelige. En tredje forklaringsfaktor kan være knyttet til tidspunkt for når diakonale virksomheter ble stiftet. Den mannlige diakonale virksomhet i Norge ble stiftet i 1890 og i Sverige i 1898.

Fra 1800-tallet til siste halvdel av 1900-tallet, er den mest iøynefallende endring i begrunnelse for diakonale virksomheter og diakoni, knyttet til den skapelsesteologiske begrunnelse. På det samfunnsideologiske plan viser utviklingen at kravet om verdinøytralitet i velferdstjenestene å være sentral. I Sverige kom dette på 1960-tallet og i Norge på 1970-tallet.

Det er tegn som tyder på at diakonale virksomheter i Sverige tonet ned sitt kristelige verdigrunnlag i dialogen med det offentlige. I Norge nedtonet Kirkens Bymisjon sitt kristelige verdigrunnlag, over for det offentlige. Diakonhjemmet hadde fokus på sitt kristelige verdigrunnlag overfor det offentlige. Jeg har ikke kunnet dokumentere Diakonissehuset Lovisenbergs posisjon knyttet til kristelig verdigrunnlag.

Ut fra materialet jeg har undersøkt, og ut fra Christianssons avhandling, kan det se ut som om tidsfaktoren for når vitenskap og positivisme, samt krav om verdinøytralitet, fikk sitt ”innslag” i samfunnets velferdspolitikker tidligere i Sverige, enn i Norge. Erfaringer kan tyde på at endringer som kommer i Sverige på ett tidspunkt, kommer noen år (”et tiår”) etter i Norge. Jeg har ikke empirisk dokumentasjon for en slik forståelse.

Christiansson uttaler at oppdeling i forsamlingsdiakoni og institusjonsdiakoni ga opphav til to diakonale modeller med hver sin logikk, h.h.v. en kirkelig diakoni motivert av omsorg for sjelene og en institusjonsdiakoni frittstående fra kirkens, motivert av skapelsesteologi.

I min undersøkelse finner jeg ikke tekster som viser en todeling av den diakonale forståelse med lignende begrunnelse som i Sverige. I Norge begrunnes det en kan kalle forsamlingsdiakoni og institusjonsdiakoni ut fra både kristologi og skapelsesteologi.

Litteraturoversikt

Bloch-Hoell, N. E. (1968). Diakonissehusets første hundre år 1868-1968 - at vi skulle vandre i dem. Oslo, Diakonissehuset i Oslo AS Furuset bokbinderi.

Bruun, Julius (1893). De 25 år. En artikkel i boken: Fra Diakonissehuset – Et festskriv – Diakoinseanstalten i Christiania.

<http://www.nb.no/utlevering/nb/48f3e3c77f32e8460db1294079e16ec7#&struct=DIV83> - 2011 11 25

Christiansson, Elisabeth (2006). Kyrklig och social reform: motiveringar till diakoni 1845-1965. Stockholm, Artos & Norma Bokförlag.

Den norske kirke (2006). Skriftforståelse og skriftbruk med særlig henblikk på homofilisaken - Uttalelse fra Den norske kirkes lærenemnd I sak reist av Møre biskop

<http://www.kirken.no/larenemnd/laeren06/sider/kap3-4.html> - 2011 10 18

Foss, Øyvind (1992). Kirkens diakoni i bibelteologisk, historisk og etisk belysning - Aarhus Universitetsforlag

Gilje Nils og Grimen Harald (2004). Samfunnsvitenskapens vitenskapelige forutsetninger, Universitetsforlaget

Grindheim, Jan Erik (2007). Diakonale sykehus i helsesektoren, Handelshøgskolen BI – Institutt for offentlige styringsformer, Nordberg Hustrykkeri
[http://web.bi.no/forskning/papers.nsf/0/a8d371ed295385c5c125727600386610/\\$FILE/2007-01-grindheim.pdf](http://web.bi.no/forskning/papers.nsf/0/a8d371ed295385c5c125727600386610/$FILE/2007-01-grindheim.pdf) - 2011 10 24

Heiervang, S. (1965). Tro og tjeneste - Et festskrift. Oslo, Det norske Diakonhjem

Jahnsen, August B (1918). Diakonissehusets 50-årsberetning – Et minneskrift, Oslo, Diakonissehuset Lovisenberg

Jensen, Gustav (1893). At tjene. En artikkel i boken: Fra Diakonissehuset – Et festskriv – Diakoinseanstalten i Christiania.

<http://www.nb.no/utlevering/nb/48f3e3c77f32e8460db1294079e16ec7#&struct=DIV83> - 2011 11 25

Johannessen, Kai Ingolf (2003). Christian commitment and reasonable consensus in pluralist societies - John Rawls' idea of an overlapping consensus in the perspective of theological social ethics as conceived of by Martin Honecker

http://brage.bibsys.no/diakon/bitstream/URN:NBN:no-bibsys_brage_2705/1/Dravhandling-kij.pdf - 2011 10 19

Kuhnle, S. (2001). Velferdsstatens idègrunnlag i perspektiv. Den norske velferdsstaten. Hatland, Gyllendal.

Kullerud, D. (2005). Kirkens Bymisjon - Respekt, omsorg, rettferd. Oslo, Aschehoug.

Lorentzen, Håkon (1990). Mellom vekst og velferd – Bymisjon i opp- og nedgangstider, Gyllendal Norske Forlag AS

Lundby, K. (1980). Mellom vekkelse og velferd - Bymisjon i opp- og nedgangstider, Gyllendal Norske Forlag AS.

Løchen, Yngvar (1977). Helse- og sosialvesenet, kap 6 i Bind 1 i boken Det norske samfunn, Gyldendal Norske Forlag, Oslo

Martinsen, Kari (1984). Sykepleiens historie – Freidige og uforsagte Diakonisser – Et omsorgsyrke vokser fram 1860-1905. Aschehoug/Tanem-Norli

Midttun, Jørn (1998). Fra velferdsfrykt til sosial vekkelse, i Aukrust og Furre (red) Diakoni og samfunn. KULT Skriftserie nr 101

Nielsen, Helge Kjær (2003). Han elskede os først – Om den bibelske begrunnelse for diakoni, Aarhus Universitetsforlag.

Nissen, Rikke (1893). Diakonissehuset i Kristiania – En oversigt over dets historie, Indretning og Virksomhed. Komisjon i hos Malling – Kristiania.

<http://www.nb.no/utlevering/nb/06fa4717d8e678eebe1665c003ce0421#&struct=DIV12> - 2011 11 25

Norseth, T. (1940). Det norske Diakonhjem 1890 - 1940 - Festskrift. Oslo, Det norske Diakonhjem / AS Indremissionstrykkeriet.

Ragin, C. C. (1987). The Comparative Method. USA, University of California Press Berkeley Los Angeles London.

Repstad, P. (2007). Mellom nærhet og distanse - Kvalitative metoder i samfunnsfag, Universitetsforlaget.

Swensen, Kai (2003). John Rawls – Rettferdighet som rimelighet – En reformulering, Oversatt av Kai Swensen 2003. Pax Forlag A/S

Stave, G. (1997). Identitet og integrasjon: Ein studie av ein diakonal institusjon med særleg vekt på ideologien, identiteten og integrasjonen i det offentlege velferdssystemet. Høgskulen i Volda.

Stave, G (1990). Mannsmot og tenarsinn – Det norske Diakonhjem i hundre år. Det norske Samlaget

Winje, Geir (2004). Religion og etikk
<http://www.hive.no/getfile.php/Intranet/Visittkortfiler%20-%20ansatte/Geir%20Winje/religion-etikk1.pdf> - 2011 09 29

Aadland, Einar (2009). Innledningskapitlet i Kan en institusjon elske – Samtidsessayer om diakonale virksomheter. Akribe.

Aarvik, Egil (1965). Sosiallovgivning og sosiale tiltak, i Heiervang, Sigurd (1965) "Et festskriv ved Det norske Diakonhjems 75-års jubileum", Det norske Diakonhjem, Oslo